UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH

PAVOL JOZEF ŠAFÁRIK
V KONTINUITE

Marianna SEDLÁKOVÁ – Marián GLADIŠ (eds.)

Košice 2017

ACTA FACULTATIS PHILOSOPHICAE UNIVERSITATIS ŠAFARIKIANAE 104
2017

Pavol Jozef Šafárik v kontinuite

Marianna Sedláková – Marián Gladiš
(eds.)

Košice 2017

ACTA FACULTATIS PHILOSOPHICAE UNIVERSITATIS ŠAFARIKIANAE 104
2017

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SLOVAKISTIKY, SLOVANSKÝCH FILOLÓGIÍ A KOMUNIKÁCIE

PAVOL JOZEF ŠAFÁRIK V KONTINUITE

VEDECKÝ REDAKTOR
Dr. h. c. prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc., *Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach*

RECENZENTI
prof. PhDr. Miloš Zelenka, DrSc., *Pedagogická fakulta JU v Č. Budějovicích*
prof. PhDr. Karol Horák, CSc., *Filozofická fakulta PU v Prešove*

EDITORI
doc. PhDr. Marianna Sedláková, PhD., *Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach*
PhDr. Marián Gladiš, PhD., *Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach*

© 2017 Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta

Všetky práva sú vyhradené. Toto dielo – ani žiadnu jeho časť – nie je možné bez predchádzajúceho súhlasu majiteľa autorských práv reprodukovať, ukladať do informačných systémov ani inak rozširovať.

Za obsah a jazykovú úroveň publikovaných textov zodpovedajú ich autori.

UMIESTNENIE: https://unibook.upjs.sk/sk/34-slovakistika
DOSTUPNÁ OD: 15. decembra 2017

ISBN 978-80-8152-563-6 (TLAČENÁ PUBLIKÁCIA)
ISBN 978-80-8152-564-3 (E-PUBLIKÁCIA)

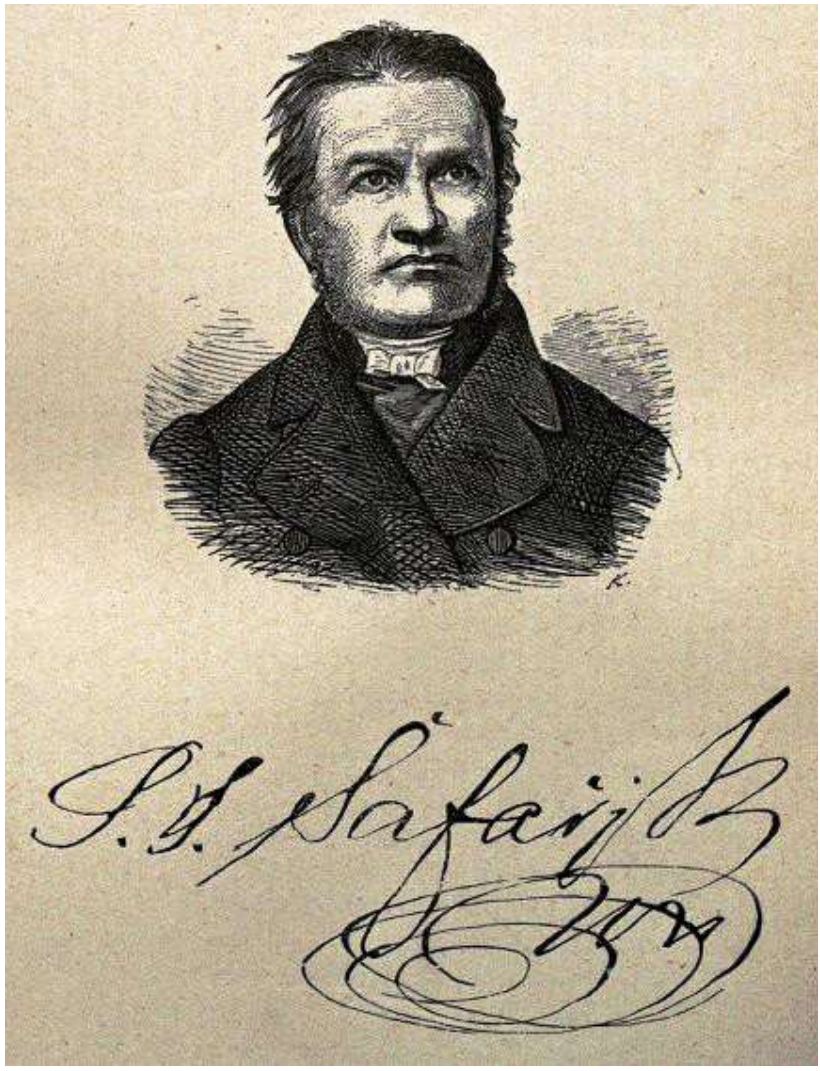

*** 13. máj 1795 – Kobeliarovo**

† 26. jún 1861 – Praha

OBSAH

Marianna **Sedláková** – Ján **Sabol:** *Slovo na úvod* 7

INTERDISCIPLINÁRNY BLOK

Júlia **Dudášová:** *Z dejín výskumu života a diela Pavla Jozefa Šafárika na FF UPJŠ/PU (1959 – 2007)* 11
Marcela **Gbúrová:** *Politická angažovanosť „kabinetného" slavistického učenca Pavla Jozefa Šafárika* 31
Augustín **Maťovčík:** *O spisovnej reči a národe (Spolupráca P. J. Šafárika s J. Kollárom a M. Hamuliakom)* 41
Ladislav **Bartko:** *Prínosy a podnety Tóbikovej analýzy jazyka Pavla Jozefa Šafárika* 51
Ivor **Ripka:** *Reflexie o preklade Slovanských starožitností* 59
Jozef **Darmo:** *Pavol Jozef Šafárik v etablovaní komunikačného priestoru Slovenska a Slovákov* 71
Ladislav **Tajták:** *Slovanské starožitnosti v diele Ármina Vámbéryho Zrod a rozmnožovanie Maďarov* 85
Marianna **Sedláková:** *Texty Pavla Jozefa Šafárika ako materiál pri štúdiu slovakistiky a slavistiky* 91

LITERÁRNOVEDNÝ BLOK

Ján S. **Sabol:** *Preromantizmus v slovenskej literatúre* 105
Ján **Gbúr** – Ján **Sabol:** *Verzologické úvahy Pavla Jozefa Šafárika* 111
Peter **Káša:** *Chvála prirodzenosti (Nad básňami a myšlienkami Pavla Jozefa Šafárika a Adama Mickiewicza)* 125
Jakub **Souček:** *K mimetickosti v poézii Pavla Jozefa Šafárika* 135
Lucia **Cifraničová:** *Motív prírody v básnickej zbierke Tatranská múza s lýrou slovanskou* 143
Peter **Getlík:** *Šafárikov Jánošík – predstavenie slovanského hrdinu* 157
Matúš **Marcinčin:** *V jaká divotvorná láska se cítění ve svých rozplyne hrách (Filozoficko-antropologický model lásky v poézii Pavla Jozefa Šafárika a jej preklade)* 167
Marián **Andričík:** *Vnútroliterárny preklad Šafárikovej poézie* 179

Slovo na úvod

Obsah knižnej publikácie ***Pavol Jozef Šafárik v kontinuite*** tvoria príspevky z dvoch podujatí, ktoré **Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach** usporiadala v priebehu svojho krátkeho pôsobenia.

Prvým podujatím bol vedecký seminár pri príležitosti 150. výročia úmrtia P. J. Šafárika, ktorý sa pod názvom ***Pavol Jozef Šafárik – vedec a umelec*** konal 27. a 28. januára 2012 v Košiciach a Kobeliarove; druhým bol interný vedecký seminár pri príležitosti 220. výročia narodenia P. J. Šafárika a konal sa 15. decembra 2015 pod názvom ***V tichom domácom kruhu***. Symbolicky – počnúc smrťou a končiac narodením (čím naznačujeme živú kontinuitu Šafárikovho bádateľského odkazu) – dávame najavo, že v štúdiu vedeckého diela Pavla Jozefa Šafárika mienime pokračovať a čoraz viac doň zainteresovávať aj najmladšiu vedeckú generáciu (reprezentovanú doktorandmi katedry v študijnom odbore *literárna veda*) – napriek tomu, že literatúra o živote a diele uvedeného bádateľa a básnika stojaceho pri zrode slavistiky je veľmi bohatá a že väčšina jeho prác bola vedecky reflektovaná. Ukazuje sa však, že aj naoko prekonané Šafárikove názory si v novom kontexte humanitného a prírodovedného poznania stále zaslúžia vedeckú pozornosť, ako sa môžete dočítať aj v príspevkoch publikovaných v predkladanom zborníku.

Kontinuálnym vydávaním *Spisov Pavla Jozefa Šafárika*, oboma uvedenými seminármi a vydaním tohto zborníka nadviazala Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach na aktivity prešovskej Filozofickej fakulty z čias pred jej vystúpením zo zväzku fakúlt Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach v roku 1997.

Výber a usporiadanie príspevkov v zborníku symbolizuje „preberanie štafety“ vo vedeckovýskumných a vydavateľských aktivitách týkajúcich sa Pavla Jozefa Šafárika – vedeckej osobnosti svetového formátu, ktorá v roku 1959 dala meno našej univerzite.

Marianna Sedláková – Ján Sabol

Košice 1. november 2017

I N T E R D I S C I P L I N Á R N Y

B L O K

Z dejín výskumu života a diela Pavla Jozefa Šafárika na FF UPJŠ/PU (1959 – 2007)

prof. PhDr. Júlia DUDÁŠOVÁ, DrSc.
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

1.1. Prvé veľké šafárikovské oslavy sa konali v roku 1961 pri príležitosti 100. výročia úmrtia Pavla Jozefa Šafárika. Hlavným organizátorom medzinárodnej vedeckej konferencie bola Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, ktorá v spolupráci s Československou akadémiou vied v Prahe, Slovenskou akadémiou vied v Bratislave, Karlovou univerzitou v Prahe a Univerzitou Komenského v Bratislave usporiadala tzv. putovnú slavistickú konferenciu v Prahe, Bratislave a Košiciach (30. mája – 2. júna 1961). Putovný charakter mala aj *výstava o živote a diele P. J. Šafárika*, ktorú inštalovala Štátna vedecká knižnica v Košiciach a ktorá postupne bola sprístupnená v Kežmarku, Poprade, Levoči a Prešove. Napokon pri príležitosti tejto konferencie bol zriadený *Pamätný dom Pavla Jozefa Šafárika v Kobeliarove*. Na vernisáži literárneho múzea sa zúčastnili slovenskí, českí a zahraniční účastníci konferencie.

„Ak si mladá Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach so svojou Lekárskou fakultou v Košiciach a Filozofickou fakultou v Prešove pripomínala aspoň slávnostne tento pokrokový odkaz pri svojom zriadení v roku 1959, prihlásila sa k nemu omnoho aktívnejšie a cieľavedomejšie najmä v jubilejnom roku 1961. V ňom si uvedomila hlboký význam slov, že ‚*hlásiť sa k veľkému menu Pavla Jozefa Šafárika pokladala by za česť každá slovanská univerzita*‘, ktoré pri slávnostnom otváraní študijného roku 1923/24 povedal vo svojej inauguračnej slávnostnej reči novouvádzaný rektor profesor Dr. Jozef Hanuš.“

Tieto slová uverejnené v úvode k šafárikovskému zborníku FF UPJŠ, vydanému pri príležitosti storočnice úmrtia Pavla Jozefa Šafárika, možno chápať ako vyznanie úcty a obdivu Univerzity Pavla Jozefa Šafárika k veľkému synovi slovenského národa a prihlásenie sa k jeho vedeckému odkazu (1962, s. 3).

Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove. (Katedra slovenského jazyka a literatúry). II. (1961). **Sborník šafári-**

kovský, venovaný z príležitosti 100. výročia smrti P. J. Šafárika V. medzinárodnému sjazdu slavistov v Sofii 1963. Hlav. red. Š. Tóbik. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1962. 216 s. Obsahovú náplň zborníka tvorilo päť štúdií:

Úvodom (s. 3 – 4). BRTÁŇ, Rudo: *P. J. Šafárik na Slovensku, mladosť, štúdiá a vychovávateľská činnosť v Prešporku (1795 – 1819)*, s. 5 – 75; PETRUS, Pavol: *Literárnoestetické názory mladého P. J. Šafárika (1814 – 1822)*, s. 77 – 90; TÓBIK, Štefan: *Šafárikov jazyk*, s. 91 – 193; VAVRO, Jozef: *Ján Herkeľ a Šafárikova kritika jeho všeslovanskej gramatiky*, s. 195 – 210; BAJCUROVÁ, Tamara: *P. J. Šafárik a J. I. Venelin*, s. 211 – 214.

Najrozsiahlejší text predstavuje štúdia *Šafárikov jazyk* z pera Štefana Tóbika, prvého vedúceho prešovskej katedry slovenského jazyka a literatúry (1952 – 1969), v ktorej úvode sa uvádza: „Dejiny svetovej vedy poznajú len málo podobných učencov, spájajúcich dômyselne teóriu s praxou, ktorí v nepredstaviteľne ťažkých a nepriaznivých podmienkach vytvorili svojou železnou vôľou, bezprikladnou húževnatosťou, vytrvalosťou také podivuhodné bohaté životné dielo a ktorí by sa boli vyznačovali takými pokrokovými črtami ušľachtilého charakteru, aké vyznačovali tohto skromného, tichého, obetavého, zdielneho, k spolupráci vždy vyzývajúceho a volajúceho veľkého rodáka malého Kobeliarova.“ (1961, s. 91 – 92). O pár rokov neskôr Štefan Tóbik napísal druhú štúdiu *Kollárov jazyk*, ktorá sa spolu s predchádzajúcim textom stala základom monografie *Šafárikov a Kollárov jazyk (Príspevok k vývinu českého a slovenského spisovného jazyka v období národného obrodenia)*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanea Prešoviensis. Philologica 1. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966. 160 s. Bola to prvá monografická práca, ktorú v edícii Spisy FF UPJŠ vydala Filozofická fakulta v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Zároveň sa táto monografia stála základom pre vymenúvacie konanie Štefana Tóbika za univerzitného profesora vo vednom odbore slovenský jazyk.[1]

Čo podnietilo Štefana Tóbika k napísaniu tejto práce? „Bola to predovšetkým hlboká úcta a oddanosť voči nášmu veľkému a slávnemu gemerskému

---

[1] Podrobnejšie o dejinách katedry slovenského jazyka a literatúry, katedry ruského jazyka a literatúry, katedry ukrajinského jazyka a literatúry a katedry slavistiky aj celej filozofickej fakulty pozri publikáciu *Filozofická fakulta v Prešove (1959 – 1999). Jubilejný zborník k 40. výročiu ustanovenia Filozofickej fakulty v Prešove*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešoviensis. Zost. M. Otčenáš. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 1999. 268 s.

Filozofická fakulta v Prešove zotrvala vo zväzku Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach tridsaťsedem rokov (1959 – 1996). Od 1. januára 1997 vstúpil do platnosti zákon č. 361/1996, na základe ktorého bola zriadená Prešovská univerzita v Prešove; filozofická fakulta patrí k jej zakladajúcim členom.

rodákovi Pavlovi Jozefovi Šafárikovi, ktorá nás už dávnejšie viedla k usilovnému a sústavnému štúdiu jeho pokrokového životného odkazu. Zriadenie druhej slovenskej univerzity v roku 1959 v Košiciach aj z našej prešovskej vysokej školy pedagogickej a jej pomenovanie honosným menom Pavla Jozefa Šafárika bolo nám skoro v predvečer osláv stého výročia Šafárikovej smrti podnetom pre štúdium jazyka jeho česky písaných diel... Po takto koncipovanom výskume a spracovaní Šafárikovho jazyka sa ukázala nevyhnutnou aj potreba podobného výskumu a spracovania jazyka aj jeho nie menej slávneho vrstovníka a priateľa Jána Kollára. Obidvaja títo slávni mužovia majú popri niektorých svojskostiach a osobitnostiach mnoho spoločného predovšetkým v jazyku, a to tak v približne rovnakej jazykovej praxi, ako aj v rovnakej jazykovej kultúre a najmä teórii. Pritom vekove o dva roky mladšieho Šafárika (1795 – 1861) uvádzame v práci pred vekovo starším Jánom Kollárom (1793 – 1852) preto, lebo svojou prvou a jedinou básnickou zbierkou *Tatranská Múza s lýrou slovanskou* z roku 1814 vstúpil do našej národnej literatúry pred Kollárom, ktorého *Básně* vyšli až v roku 1821.“ (Tóbik, 1966, s. 14 – 15).

1.2. Hlavným cieľom druhej šafárikovskej konferencie, ktorá sa konala v dňoch 22. – 24. októbra 1986 pri príležitosti 125. výročia úmrtia P. J. Šafárika vo veľkej zasadačke Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, bola snaha „orientovať pozornosť vedeckých pracovníkov a ústavov na také otázky života a diela P. J. Šafárika, ktoré z hľadiska najnovších poznatkov bolo potrebné poopraviť, rozvinúť do širších a hlbších súvislostí, alebo ktorým sa doposiaľ nevenovala dostatočná pozornosť“ (Sedlák, 1989, s. 5). Hlavným usporiadateľom vedeckej konferencie bola Matica slovenská a spoluusporiadateľmi Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Slovenská akadémia vied v Bratislave a ONV v Rožňave. Súbežne s tým sa uskutočnila vernisáž novej literárno-múzejnej expozície v rekonštruovanom Pamätnom dome P. J. Šafárika v Kobeliarove.

„Konferencia za hlavné úlohy označila,“ uvádza sa v úvode k zborníku, „zintenzívnenie výskumu diela P. J. Šafárika v príslušných vedeckých pracoviskách, katedrách vysokých škôl a inštitúcií, aktívnejšie pokračovanie vo vydávaní jeho spisov a jednotlivých diel v slovenských prekladoch, prípravu medzinárodnej vedeckej konferencie o živote a diele P. J. Šafárika, vydávanie informatívno-bibliografického bulletinu, zhrnujúceho podklady pre výskum a popularizáciu Šafárikovho diela, zriadenie šafárikologického vedeckého pracoviska na Filozofickej fakulte UPJŠ v Prešove, ktoré by plnilo výskumnú, dokumentačnú, editorskú a publikačnú funkciu, prípravu a vydanie personálnej bibliografie v Matici slovenskej a ďalšie úlohy. Celé toto snaženie má vyústiť pri príležitosti 200. výročia narodenia Pavla Jozefa Šafárika, ktoré pripadá na rok 1995.“ (Sedlák, 1989, s. 6). Bol to podrobný plán úloh,

ktoré vyvstali pred slovenskou slavistikou v oblasti výskumu života a diela tohto veľkého učenca. Mnohé z týchto úloh sa podarilo realizovať, ako ukážeme nižšie (1.3. a 1.4.), prípadne realizácia viacerých projektov sa skomplikovala tým, že od 1. januára 1997 Filozofická fakulta v Prešove vystúpila zo zväzku Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach a stala sa zakladajúcim členom Prešovskej univerzity v Prešove. Až novovzniknutá Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach, ktorá bola ustanovená 1. januára 2007, prevzala vedeckú, organizačnú, editorskú a publikačnú garanciu výskumu života a diela Pavla Jozefa Šafárika.[2]

Pavol Jozef Šafárik a slovenské národné obrodenie. Zborník z vedeckej konferencie. 1. vyd. Zost. I. Sedlák. Martin: Matica slovenská 1989. 420 s.

SEDLÁK, Imrich: *Úvod* (s. 5 – 6); CHALUPKA, Slavko: *Otvárací prejav* (s. 11 – 23); TIBENSKÝ, Ján: *Slovenské korene Šafárikovho slavizmu* (s. 24 – 47); KOWALSKA, Eva: *Historická koncepcia diela P. J. Šafárika* (s. 48 – 61); KRAJČOVIČ, Milan: *Pavol Jozef Šafárik a Juhoslovania* (s. 62 – 106); URBAN, Otto: *P. J. Šafařík a české prostředí 40. – 50. let 19. století* (s. 107 – 116); NOVOTNÝ, Jan: *K politické činnosti Pavla Josefa Šafaříka* (s. 117 – 135); PANOVOVÁ, Ema: *Šafárik a ruskí slavisti* (s. 136 – 148); ROSENBAUM, Karol: *Literárnohistorické dielo P. J. Šafárika* (s. 149 – 160); KRAUS, Cyril: *O „historickej iniciatíve“ Šafárikovej poézie* (s. 161 – 170); ŠTRAUS, František: *Strofa a metrum v poézii P. J. Šafárika* (s. 171 – 200); PETRUS, Pavol: *Prozaické názory P. J. Šafárika v Počátkoch* (s. 201 – 205); VAŠKO, Imrich: *Básnické dedikácie P. J. Šafárikovi* (s. 206 – 218); DORUĽA, Ján: *Pavol Jozef Šafárik a slovenčina* (s. 219 – 232); JÓNA, Eugen: *Šafárikov hlas o spisovnom jazyku* (s. 233 – 243); BARTKO, Ladislav: *Doterajšie výskumy Šafárikovho jazykovedného diela a školská prax* (s. 244 – 251); DORUĽA, Ján: *Poznámky k literárno-múzejnej expozícii* (s. 252 – 254); SLIVKA, Michal: *Pavol Jozef Šafárik a jeho vzťah k archeológii* (s. 255 – 260); URBANCOVÁ, Viera: *Význam P. J. Šafárika pre slovenskú etnografiu* (s. 261 – 276); BIELIK, Miroslav: *P. J. Šafárik v knihovníctve*

---

[2] Na konferencii *Pavol Jozef Šafárik a slovenské národné obrodenie* (1986) vystúpil Blažej Belák s referátom *Projekt personálnej bibliografie P. J. Šafárika* (1989, s. 380 – 387), ktorý rátal s účasťou domácich a zahraničných bibliografov. Predmetom tohto projektu boli publikované práce P. J. Šafárika a diela o ňom, predstavujúce ohlas jeho tvorby v dielach iných autorov. Knižná podoba projektu vyšla v roku 2004 pod názvom *Personálna bibliografia Pavla Jozefa Šafárika* (1. – 2.) v rámci edície *Spisy Pavla Jozefa Šafárika*. 8. zväzok. Sú v nej spracované dokumenty od roku 1814 – 1995, v ktorom sa skončil základný výskum; dokumenty publikované po roku 1995 sa uvádzajú sporadicky. Obsah 8. zv. Spisov tvorí osem registrov a 6 641 anotovaných bibliografických záznamov, ktoré sú rozdelené na záznamy o diele P. J. Šafárika a diela o ňom. [Podrobnejšie RIPKA, Ivor: *Slovanské starožitnosti Pavla Jozefa Šafárika v slovenčine (Reflexie o diele, jazyku pôvodiny a prekladu)*. In: Slavica Slovaca, 46, 2011, s. 10 – 23].

a v bibliografii (s. 277 – 288); GALLO, Ján: *Šafárik ako vychovávateľ a pedagóg* (s. 289 – 318); SEDLÁK, Imrich: *Vplyv prostredia na formovanie profilu P. J. Šafárika* (s. 319 – 335); MEDVECKÝ, Jozef – KAFKA, Jozef: *O chorobe a o depresívnych prejavoch P. J. Šafárika* (s. 336 – 341); ELIÁŠ, Michal: *Pavol Jozef Šafárik očami Jozefa Škultétyho* (s. 342 – 352); HUČKO, Ján: *Slovenská inteligencia v národnom obrodení* (s. 353 – 363); HOLLÁ, Anna: *Šafárikove názory na hlaholiku a cyriliku* (s. 364 – 374); KOVÁČ, Mišo A.: *Audiovizuálna konkretizácia diela P. J. Šafárika* (s. 375 – 379); BELÁK, Blažej: *Projekt personálnej bibliografie P. J. Šafárika* (s. 380 – 387); ROSENBAUM, Karol: *Záverečné slovo* (s. 388 – 401); Menný register (s. 402 – 408); Register miest a obcí (s. 409 – 420).

Súbežne s vedeckou konferenciou *Pavol Jozef Šafárik a slovenské národné obrodenie* v roku 1986 sa konalo slávnostné otvorenie novej literárno-múzejnej expozície v rekonštruovanom Pamätnom dome P. J. Šafárika v Kobeliarove, na ktorom sa zúčastnili účastníci konferencie. Sprievodca po Pamätnom dome v Kobeliarove vyšiel tlačou v jubilejnom roku:

SEDLÁK, Imrich – VAŠKO, Imrich: *Pamätný dom Pavla Jozefa Šafárika v Kobeliarove (Sprievodca po živote, diele a činnosti P. J. Šafárika v literárno-múzejnej expozícii Pamätného domu v Kobeliarove)*. Rožňava: Vydavateľský závod reklamného podniku ERPO v Bratislave pre odbor kultúry ONV v Rožňave 1986. 144 s.

„Predstaviť život, prácu a dielo Pavla Jozefa Šafárika v literárno-múzejnej interpretácii znamená prezentovať ho ako veľkého buditeľa našich bratských národov, vedca, vlastenca a Slovana; priblížiť dobu, celú šírku jeho vedeckých, literárnych a verejných záujmov; spoznať ho ako jednu z najvýznamnejších osobností slovenskej a českej kultúry v prvej polovici 19. storočia, ako jednu z najvýraznejších postáv slavistiky vôbec; ako básnika, prekladateľa, historika, lingvistu, pedagóga, etnografa a archeológa.“ (Sedlák – Vaško, 1986, s. 5).

1.3. Koncom osemdesiatych rokov minulého storočia sa pri Katedre slovenského jazyka a literatúry FF UPJŠ začali prípravy na organizovanie vedeckej konferencie venovanej 130. výročiu úmrtia Pavla Jozefa Šafárika, ktorá sa konala v septembri 1991. Výstup z konferencie tvorí osobitný zborník, ktorý bol dôstojným príspevkom slovenských aj českých slavistov k XI. medzinárodnému zjazdu slavistov v Bratislave 1993. Na konferencii sa zúčastnili jazykovedci, literáti, historici, etnológovia, archeológovia a pedagógovia zo slovenských a českých akademických aj univerzitných pracovísk. Uvádzame podrobný prehľad všetkých publikovaných textov v zborníku.

Pavol Jozef Šafárik v slovenskej a českej slavistike. Zborník venovaný XI. medzinárodnému zjazdu slavistov v Bratislave. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikianae. Literárnovedný zborník. 10. Jazykoved-

ný zborník. 11. Historický zborník. 4. Prvé vydanie. Ved. red. P. Petrus. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo 1993. 313 s.

Úvod (P. Petrus, s. 3). *Otvorenie konferencie* (J. Rybák, s. 9 – 11). **Literárna veda.** ĎURIŠIN, Dionýz: *Európsky kontext Šafárikovej literárnej slavistiky* (s. 17 – 21); ČERVEŇÁK, Andrej: *Šafárikove dejiny a ruská literatúra* (s. 22 – 30); HVIŠČ, Jozef: *Vzťah P. J. Šafárika k Poľsku* (s. 31 – 36); KOŠKA, Ján: *Recepcia diela P. J. Šafárika v Bulharsku (Dvojdomosť a tretia literatúra)* (s. 37 – 44); BECHYŇOVÁ, Věnceslava: *Šafaříkovo studium starobulharské literatury* (s. 45 – 56); BABOTOVÁ, Ľubica: *Recepcia odkazu P. J. Šafárika zakarpatskými Rusínmi-Ukrajincami v 19. storočia* (s. 57 – 60); KÁŠA, Peter: *Maďarská literárna veda a P. J. Šafárik (do roku 1918)* (s. 61 – 68); ŠMATLÁK, Stanislav: *P. J. Šafárik a česko-slovenský kontext* (s. 69 – 76); ROSENBAUM, Karol: *Šafárikova koncepcia literatúry* (s. 77 – 88); KRAUS, Cyril: *Šafárik – kritik* (s. 89 – 92); MAŤOVČÍK, Augustín: *Vzťah a spolupráca P. J. Šafárika s Jánom Kollárom v oblasti heuristiky, vedeckého výskumu a národného hnutia* (s. 93 – 100); PETRUS, Pavol: *Pavol Jozef Šafárik a Jaroslav Vlček* (s. 101 – 110); ŽEMBEROVÁ, Viera: *Šafárikove Slovanské starožitnosti a literárny proces 19. storočia* (s. 111 – 118); GBÚR, Ján: *Báseň „K stoletej pamiatke narodenia P. J. Šafárika“ v kontexte Hviezdoslavovej príležitostnej poézie* (s. 117 – 124); BRIŠKÁR, Juraj: *Ku genéze Šafárikovej vedeckej osobnosti* (s. 125 – 132); VAŠKO, Imrich: *Šafárikova štylizácia autorského subjektu* (s. 133 – 136); BALEGOVÁ, Oľga: *Šafárikov Jánošík ako epický problém a obraz konštrukcie sveta* (s. 137 – 144); DUPKALA, Rudolf: *Filozofické asociácie k Šafárikovej básnickej zbierke Tatranská Múza s lýrou slovanskou* (s. 145 – 152); ŠTRAUS, František: *Rytmická štruktúra originálu a prekladu básnickej zbierky P. J. Šafárika Tatranská Múza s lýrou slovanskou* (s. 153 – 166); VALCEROVÁ, Anna: *Feldekov preklad Tatranskej Múzy s lýrou slovanskou* (s. 167 – 178); ŠIMON, Ladislav: *Šafárikov preklad Schillerovej drámy Maria Stuart* (s. 179 – 190).

Jazykoveda. BLANÁR, Vincent: *Konstantin Jireček a Pavol Jozef Šafárik* (s. 191 – 196); BARTKO, Ladislav: *Pavol Jozef Šafárik a začiatky slovenskej dialektológie* (s. 197 – 204); LIPTÁK, Štefan: *Západoslovansko-východoslovanské jazykové pomedzie a P. J. Šafárik* (s. 205 – 210); CHOVAN, Juraj: *Jazykovedné reflexie z korešpondencie P. J. Šafárika* (s. 211 – 216); NIŽNÍKOVÁ, Jolana: *Syntaktické osobitosti Šafárikovej Tatranskej Múzy s lýrou slovanskou* (s. 217 – 224); SABOL, Ján – RUSNÁK, Juraj: *K lexike verša Šafárikovej zbierky Tatranská Múza s lýrou slovanskou* (s. 225 – 236).

História, archeológia, národopis, pedagogika. KUČERA, Matúš: *Pavol Jozef Šafárik a jeho Slovanské starožitnosti* (s. 239 – 248); ČAPLOVIČ, Du-

šan: *Slovanské starožitnosti a najnovšie výsledky archeologického bádania najstarších národných dejín* (s. 249 – 258); KOČIŠ, Gejza: *Šafárikova a moderná alternatíva vedeckej koncepcie etnogenézy Slovanov* (s. 259 – 268); ULIČNÝ, Ferdinand: *Slováci v Slovanských starožitnostiach* (s. 269 – 272); DANILÁK, Michal: *Pavol Jozef Šafárik a Slovanský zjazd v Prahe roku 1848* (s. 273 – 282); OTČENÁŠ, Michal: *P. J. Šafárik a historické práce F. V. Sasinka* (s. 283 – 294); BRTÁŇ, Rudolf: *Cesta Pavla Jozefa Šafárika k ľudovej piesni slovenskej a slovanskej* (s. 295 – 304); GALLO, Ján: *Pedagogicko-praktická a teoretická činnosť P. J. Šafárika* (s. 305 – 310). *Slovo na záver* (J. Sabol, s. 311 – 312). *Príhovor na otvorení stálej výstavky P. J. Šafárik – otec učiteľov dňa 13. 9. 1991* (I. Sedlák, s. 313).

1.4. V roku 1990 pri katedre slovenského jazyka a literatúry bolo zriadené **oddelenie Pavla Jozefa Šafárika** (jeho vedúcim bol prof. P. Petrus a vo funkcii vedeckého tajomníka sa vystriedali doc. I. Vaško a doc. L. Bartko), v ktorom sa koordinovali práce na príprave dôstojných osláv 200. výročia narodenia Pavla Jozefa Šafárika. Oddelenie pracovalo do r. 1993, keď jeho úlohy prevzala novovzniknutá katedra slavistiky.[3] Na príprave plánu osláv participovala nielen Filozofická fakulta v Prešove, ale aj vedenie Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Významným medzníkom v dejinách slovenskej slavistiky bolo schválenie návrhu na vydanie sedemzväzkových *Spisov Pavla Jozefa Šafárika* v slovenčine (okrem poézie, prekladov, korešpondencie, ktoré vychádzali v pôvodnom jazyku) vo Vedeckej rade Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach dňa 10. apríla 1991. Vydávanie Spisov bolo schválené v tomto poradí: 1. zv. Geschichte, 2. – 3. zv. Slovanské starožitnosti, 4. zv. Slovanský národopis, 5. zv. Poézia, preklady, teoretické a kritické reflexie, 6. zv. Jazykovedné štúdie, 7. zv. Korešpondencia (výber). Harmonogram vydávania Spisov sa z rôznych objektívnych dôvodov nedodržal, ale dôležité je, že doposiaľ boli publikované prvé štyri zväzky a okrem toho vyšla aj bibliografia Pavla Jozefa Šafárika ako ôsmy zväzok v dvoch častiach. Pokladáme za dôležité uviesť podrobné bibliografické údaje všetkých vydaných zväzkov Spisov.

---

[3] Katedra slavistiky FF PU v Prešove bola ustanovená 1. septembra 1993 ako osobitné pedagogické a vedecké pracovisko na základe uznesenia Akademického senátu FF UPJŠ v Prešove zo dňa 28. júna 1993. Podrobné dejiny katedry v rokoch 1993 – 2009 sú spracované v štúdii DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: *Z dejín katedry slavistiky*. In: Slavistika v premenách času (štúdie z jazykovednej a literárnovednej komparatistiky). Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 23. – 24. apríla 2009 pri príležitosti 100. výročia narodenia prof. PhDr. Štefana Tóbika, CSc., 40. výročia založenia lektorátu poľského jazyka na FF UPJŠ/PU, 15. výročia založenia Katedry slavistiky Filozofickej fakulty UPJŠ/PU. Acta Universitatis Prešoviensis. Slavistický zborník 1. Ved. red. J. Dudášová. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2009, s. 410 – 427.

Spisy Pavla Jozefa Šafárika. Zväzok 1. Pavol Jozef Šafárik: Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí. Z nemeckého originálu *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, Budín 1826, preložili, edične pripravili a poznámky napísali doc. dr. Valéria Betáková, CSc., a PhDr. Rudolf Beták, CSc. Preklad z vydania Bratislava 1963 zrevidoval a doslov s poznámkami napísal PhDr. Karol Rosenbaum, DrSc. Vydanie prvé. Ved. red. P. Petrus. Edit. K. Rosenbaum. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo pre Univerzitu Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 1992. 416 s.

Cieľom tohto projektu, ako sa uvádza v úvode k 1. zväzku, bola snaha o prezentovanie Pavla Jozefa Šafárika pred slavistickou a svetovou verejnosťou nielen ako českého, ale aj ako výrazného slovenského vedca, čím by sa jeho dielo organicky včlenilo aj do slovenského kultúrneho, vedeckého a recepčného kontextu.[4] O rok po schválení tohto veľkolepého projektu a rok pred XI. medzinárodným zjazdom slavistov v Bratislave vyšiel 1. zväzok Spisov. Vydanie 1. zv. bolo uľahčené tým, že preklad *Geschichte* do slovenčiny vyšiel už v roku 1963 z pera manželov Valérie a Rudolfa Betákovcov. Na zrevidovanie prekladu a napísanie doslovu s poznámkami sa podujal Karol Rosenbaum. „Zaradením diela *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* do Spisov Pavla Jozefa Šafárika v slovenskom preklade zvýrazňuje univerzita nesúca meno tohto vedca jeho význam pre našu kultúru, aby súčasne iniciovala nové podnety v rozvoji slavistických výskumov, ktoré neprestali byť aktuálnymi. Dotyky so šafárikovskou matériou majú totiž tú vlastnosť, že sú schopné humanizovať prístup k otázkam jazykov, literatúr, kultúr a dejín slovanských národov, a tak prispievať ku skvalitneniu humánnosti i dnes. Napokon to bolo poslaním Šafárikovho diela ako aj diela našich obrodeneckých tvorcov i v minulosti.“ (K. Rosenbaum, *Doslov*. In: Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí. I. zv. Košice 1992, s. 360).

Spisy Pavla Jozefa Šafárika. Zväzok 2. Pavol Jozef Šafárik: Slovanské starožitnosti. 1. Oddiel dejepisný. Z českej pôvodiny *Slovanské starožitnosti*, Praha 1837, preložili PhDr. Ivor Ripka, CSc., a PhDr. Jana Skladaná, CSc. Vydanie prvé. Ved. red. P. Petrus. Edit. D. Čaplovič. Košice: Vydavateľstvo Oriens pre Univerzitu Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 1999. 388 s.

Spisy Pavla Jozefa Šafárika. Zväzok 3. Pavol Jozef Šafárik: Slovanské starožitnosti. 2. Z českej pôvodiny *Slowanské starožitnosti. Oddjl dějepisný*, Praha 1837, preložili prof. PhDr. Ivor Ripka, DrSc., a PhDr. Jana Skladaná,

---

[4] Porov.: PETRUS, P. – SABOL, J. – BUKOVSKÝ, L.: *Na cestu*. In: Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí. I. zv. Košice 1992, s. 5.

CSc. Vydanie prvé. Ved. red. P. Petrus. Edit. D. Čaplovič. Košice: Vydavateľstvo Univerzity Pavla Jozefa Šafárika 2009. 512 s.

Predmet *Slovanských starožitností* vymedzuje Pavol Jozef Šafárik slovami: „Úplné opísanie slovanských starožitností má v sebe obsahovať, okrem vyskúmania pôvodu tohto národa, jeho najdávnejšiu históriu, tak vonkajšiu, ako vnútornú, počnúc od najstarších čias, v ktorých možno spozorovať jestvovanie Slovanov, až do tej doby, v ktorej sa začína vlastná, pravá história každej jednej odnože. Celý tento dlhý obeh času možno rozdeliť na *dve* menšie polovice, z ktorých *prvá* zachytáva najstaršiu a takmer prvotnú historickú dobu slovanského národa, siahajúcu z jednej strany nahor až do hlbokej starobylosti, menovite do veku Herodotovho [456 pred Kr.], z inej strany dole až do druhej polovice piateho storočia, menovite do konečného pádu ríše Hunskej i Rímskej [469 i 476], *druhá* rozpráva o dejinách a udalostiach Slovanstva od konca 5. až do konca 10. stor. čiže do prevahy kresťanstva u hlavných slovanských národov. Predmet a účel *prvej* časti je vyskúmanie pôvodu, sídiel a dejín Slovanov tej doby, v ktorej oni ešte pod týmto svojím vlastným menom neboli v európskych krajinách všeobecne známi, ale jestvovali ukrytí pod inými rozličnými menami uprostred iných prastarých európskych kmeňov: *druhá* zahŕňa v sebe správu o národe slovanskom v dobe jeho objavenia sa na poli dejín pod týmto vlastným, novším, cudzími i domácimi spisovateľmi všeobecne prijatým menom... Preto možno nazývať prvú staršiu dobu vždy aspoň v určitom zmysle a sčasti aj záhadnou, neistou, druhú rozhodujúcou, istou.“ (Spisy Pavla Jozefa Šafárika 2. P. J. Šafárik, Slovanské starožitnosti. Zv. 1., Košice: Oriens 1999, s. 12).[5]

Spisy Pavla Jozefa Šafárika. Zväzok 4. Pavol Jozef Šafárik: Slovanský národopis. Z českej pôvodiny *Slowanský národopis*, Praha 1842, preložil doc. PhDr. Pavol Žigo, CSc. Vydanie prvé. Ved. red. P. Petrus. Edit. J. Michálek. Košice: Vydavateľstvo Oriens pre Univerzitu Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 1995. 229 s.

„Pre dnešok má Šafárikovo dielo nielen význam kultúrno-historický, ale aj vedecký,“ konštatuje Ján Michálek, autor doslovu k *Slovanskému národopisu* a editor spisu. „K jeho prácam, bohatému materiálu obracajú sa bádatelia príslušných vedných disciplín aj v súčasnosti, čerpajú z neho, odvolávajú sa na jeho poznatky a závery. Všeličo je z jeho diela už, pochopiteľne, prekonané, ale veda ostáva vedou aj v jej historickom aspekte. Platí to aj o jeho Slovanskom národopise, ktorý sa stal najrozšírenejším a najznámejším Šafárikovým spisom (vyšiel doteraz v štyroch vydaniach, ale prvé tri krátko po sebe –

[5] 150. výročiu úmrtia P. J. Šafárika je venovaná štúdia Ivora Ripku, v ktorej vychádza zo svojich skúseností prekladateľa tohto spisu do slovenčiny. RIPKA, Ivor: *Slovanské starožitnosti* Pavla Jozefa Šafárika v slovenčine (Reflexie o diele, jazyku pôvodiny a prekladu). In: Slavica Slovaca, 46, 2011, s. 10 – 23.

1842, druhé v tom istom roku, tretie r. 1849 v náklade vyše štyritisíc exemplárov).“[6] Aký ohlas v odbornej verejnosti doma i v zahraničí malo vydanie Šafárikovho *Slovanského národopisu*? Ľudovít Štúr nazval P. J. Šafárika „hviezdou prvej veľkosti“; Josef Jungmann pokladal *Slovanský národopis* „za zlatou knížku, kterou by každý Slovan u sebe chovati a v paměti nositi měl“; ruský slavista I. I. Sreznevskij nazval Šafárika „velikánom súčasnej slovanskej vzdelanosti“.[7]

Spisy Pavla Jozefa Šafárika. Zväzok 8. Personálna bibliografia Pavla Jozefa Šafárika. 1. a 2. diel. Martin: Slovenská národná knižnica v Martine 2004. 1 360 s.

1.5. V dňoch 26. – 29. septembra 1995 sa uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia na Filozofickej fakulte v Prešove UPJŠ v Košiciach pri príležitosti dvojstého výročia narodenia P. J. Šafárika. Konferencia sa konala pod egidou Michala Kováča, prezidenta Slovenskej republiky. Predsedom prípravného výboru osláv 200. výročia narodenia P. J. Šafárika bol prof. PhDr. Pavol Petrus, DrSc. Organizátori konferencie v spolupráci so Slovenskou akadémiou vied v Bratislave, Slovenským komitétom slavistov pri SAV v Bratislave, Maticou slovenskou v Martine, Mestským úradom v Rožňave a Obecným úradom v Kobeliarove zorganizovali sériu slávnostných podujatí v Košiciach, Prešove, Rožňave, Kobeliarove a v Prahe: slávnostné zhromaždenie osadenstva Univerzity P. J. Šafárika v predvečer osláv v Štátnom divadle v Košiciach (25. 9. 1995); udelenie čestného doktorátu *doctor honoris causa* akademikovi O. N. Trubačovovi a prof. PhDr. Františkovi Mikovi, DrSc., na pôde rektorátu UPJŠ v Košiciach (26. 9. 1995); udeľovanie Pamätnej medaily Pavla Jozefa Šafárika na FF UPJŠ v Prešove (26. 9. 1995); slávnostné zhromaždenie osadenstiev prešovských fakúlt UPJŠ v sále Čierneho orla v Prešove (26. 9. 1995); otvorenie putovnej výstavy *Pavol Jozef Šafárik. Život a dielo* vo Vlastivednom múzeu v Prešove, kde bol premietnutý televízny film o živote a diele P. J. Šafárika (28. 9. 1995); prijatie účastníkov osláv na Gymnáziu Pavla Jozefa Šafárika v Rožňave a odhalenie pamätnej tabule P. J. Šafárikovi na budove Ev. a. v. gymnázia v Rožňave (29. 9. 1995); spustenie elektronického informačného systému do prevádzky a prehliadka Pamätného domu P. J. Šafárika v Kobeliarove, slávnostná akadémia na záver osláv v Šafárikovom rodisku (29. 9. 1995); vedecký seminár o P. J. Šafárikovi pre učiteľskú komunitu v Rožňave a jej okolí (5. 10. 1995); položenie kvetov pri rodnom dome P. J. Šafárika v Kobeliarove a položenie vencov k hrobu P. J. Šafárika na Olšanskom cintoríne v Prahe (12. 5. 1995).[8] Na Filozo-

---

[6] MICHÁLEK, Ján: Doslov. In: Spisy Pavla Jozefa Šafárika. Zv. 4. Pavol Jozef Šafárik: Slovanský národopis. Košice: Oriens 1995, s. 216.

[7] MICHÁLEK, Ján (1995, s. 216 – 217).

[8] P. J. Šafárik sa narodil 13. mája 1795 v Kobeliarove a zomrel 26. júna 1861 v Prahe.

fickej fakulte UPJŠ v Prešove sa pri príležitosti tejto medzinárodnej konferencie konalo zasadnutie predsedníctva Medzinárodného komitétu slavistov pod vedením prof. J. Siatkowského, ktoré bolo zamerané na prípravu XII. medzinárodného zjazdu slavistov v Krakove (1998). V jubilejnom roku vyšiel *Slovanský národopis* v slovenskom preklade ako 4. zv. Spisov Pavla Jozefa Šafárika. Na filozofickej fakulte vyšli aj ďalšie knižné publikácie venované P. J. Šafárikovi.

Na konferencii sa zúčastnilo 112 účastníkov (vrátane členov Medzinárodného komitétu slavistov), z toho 46 zo zahraničia (Bielorusko, Česko, Nemecko, Poľsko, Rusko, Slovinsko, Taliansko, USA, Ukrajina). Rokovanie prebiehalo v týchto sekciách: literárnovedná, jazykovedná, sekcia histórie, archeológie, národopisu a kultúrnohistorická sekcia. Tematický záber konferencie, rozsah sprievodných akcií a osláv ako aj zoznam dokumentov svedčia o tom, že medzinárodná vedecká konferencia, ktorá sa konala pri príležitosti 200. výročia narodenia Pavla Jozefa Šafárika, bola veľkolepou poctou životu a dielu tohto veľkého učenca, spoluzakladateľovi vedeckej slavistiky. Uvádzame zoznam všetkých štúdií, príhovorov, správ, textov a dokumentov publikovaných v jubilejnom zborníku.

Pavol Jozef Šafárik a slavistika. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie a dokumentov z osláv 200. výročia narodenia P. J. Šafárika. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikianae. Literárnovedný zborník. 12. Jazykovedný zborník. 13. Historický zborník. 5. Prvé vydanie. Ved. red. P. Petrus. Prešov: Filozofická fakulta UPJŠ v Prešove. Martin: Matica slovenská 1996. 552 s.

Úvod (P. Petrus, s. 3 – 7). *Z otvorenia konferencie* (P. Petrus, s. 11 – 12; I. Sedlák, s. 13 – 14; Z. Niedziela, s. 15). **Literárna veda.** ЛИПАТОВ, Александр: *История европейской литературы и славянские литературные общности (Диалектика универсального и национального)* (s. 19 – 24); БУДАГОВА, Людмила: *Художественные направления XX века и опыт развития славянских литератур* (s. 25 – 29); POSPÍŠIL, Ivo – ZELENKA, Miloš: *Slavistika na rozcestí – problémy a perspektívy* (s. 31 – 36); ĎURIŠIN, Dionýz: *Šafárikove podnety pre výskum medziliterárneho spoločenstva slovanských literatúr* (s. 37 – 40); WOLLMAN, Slavomír: *Šafárik a literárna komparatistika jeho doby* (s. 41 – 46); ŠMATLÁK, Stanislav: *Šafárik a literárnohistorická syntéza slovanských literatúr (P. J. Šafárik – A. N. Pypin)* (s. 47 – 51); TKÁČIKOVÁ, Eva: *Šafárikove „Dejiny“ v kontexte slovenského literárneho dejepisectva* (s. 53 – 56); PETRUS, Pavol: *Recepčné podoby a podnety Šafárikových „Dejín slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí“ v slovenských literárnohistorických syntézach* (s. 57 – 63); ŠIMON, Ladislav: *Šafárikove „Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí“ v dobovom literárnovednom kontexte (v súvislosti so vznikom a vývi-*

nom germanistiky) (s. 65 – 69); NIEDZIELA, Zdzisław: *Problemy polskiej recepcji dzieł P. J. Šafárika w okresie romantyzmu* (s. 71 – 76); HVIŠČ, Jozef: *P. J. Šafárik a Poliaci* (s. 77 – 81); CHOMA, Branislav: *Pavol Jozef Šafárik a srbská literatúra* (s. 83 – 88); KUNDRÁT, Juraj: *Na okraj Ševčenkovej dedikácie Šafárikovi* (s. 89 – 93); HAUPTOVÁ, Zoe: *P. J. Šafářik a bogomilská literatura* (s. 95 – 99); KOŠKA, Ján: *Bulharistika v tradíciách a perspektívach slovenskej slavistiky* (s. 101 – 105); ČERVEŇÁK, Andrej: *P. J. Šafárik v súradniciach slovenskej rusistiky* (s. 107 – 112); ЗИМОМРЯ, Микола: *П. Й. Шафарик в австрійській та німецькій критиці 40-60-х років XIX ст.* (s. 113 – 119); PFEIL, Sigmar: *Šafárik, Kollár a nemecká klasická literatúra* (s. 121 – 126); KÁŠA, Peter: *K problematike „aktuálneho a univerzálneho“ v ranej tvorbe P. J. Šafárika* (s. 127 – 130); MARČOK, Viliam: *Vývinový prínos Šafárikovej poézie* (s. 131 – 135); VAŠKO, Imrich: *Varieta žánrov v básnickej tvorbe Pavla Jozefa Šafárika (Pár paralel)* (s. 137 – 140); SABOL, Ján – ZIMMERMANN, Július – BÓNOVÁ, Iveta – RUSNÁK, Juraj: *K zvukovej štruktúre verša Šafárikovej básnickej zbierky „Tatranská Múza s lýrou slovanskou“* (s. 141 – 152); ROSENBAUM, Karol: *Prozodické názory P. J. Šafárika v „Počátkoch...“ a v „Dejinách...“* (s. 153 – 157); ŠTRAUS, František: *Slovenský verš v období osvietenstva a klasicizmu („Počátkové“ a sylabotonizmus)* (s. 159 – 162); SABOLOVÁ, Oľga: *Dobové a nadčasové aspekty Šafárikovej básnickej a literárnovednej tvorby* (s. 163 – 166); VALCEROVÁ, Anna: *P. J. Šafárik a slovenská teória prekladu* (s. 167 – 172); PÍSKOVÁ, Milada: *Společenská revolta v díle P. J. Šafaříka* (s. 173 – 177); ŽEMBEROVÁ, Viera: *Slavistika v časopise Bratislava (1927 – 1937)* (s. 179 – 182); SABO, Gerald: *Some Older So Far Unknown Slovak Verses* (s. 183 – 191); MAŠKOVÁ, Alla: *Zvláštnosti chronotopov v próze slovenského naturizmu (koniec 30. – 40. rokov XX. storočia)* (s. 193 – 196).

Jazykoveda. HORECKÝ, Ján: *Typológia slovanských jazykov a P. J. Šafárik* (s. 199 – 202); ŽIGO, Pavol: *Význam Šafárikovho „Slovanského národopisu“ pre dejiny jazykovedy* (s. 203 – 209); СМИРНОВ, Лев: *П. Й. Шафарик и развитие славянского языкознания в России* (s. 211 – 216); ЛАПТЕВА, Людмила: *Значение творчества П. Й. Шафарика для развития славяноведения в России* (s. 217 – 222); НІМЧУК, Василь: *П. Й. Шафарик та українська мова* (s. 223 – 229); HAMMEROVÁ, Luise B.: *Prvky východoslovenských nárečí v jazykových prejavoch amerických Slovákov* (s. 231 – 234); DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: *Miesto slovenčiny v jazykovednom diele P. J. Šafárika* (s. 235 – 239); BASAJ, Mieczysław: *Miejsce polszczyzny w pracach P. J. Šafárika* (s. 241 – 246); KONDRATIUK, Michał: *Język białoruski w pracach Pawła Jozefa Šafárika na tle sytuacji społeczno-politycznej Białorusi w 1-szej połowie XIX wieku* (s. 247 – 251); GUTSCHMIDT, Karl: *Das wissenschaftliche Erbe Pavol Jozef Šafá-*

riks im Urteil Vatroslav Jagićs (s.253–259); KUCHAR, Rudolf: *P. J. Šafárik a jeho vzťah k južným Slovanom* (s. 261 – 266); VARCHOLA, Michal: *Методологические параллели в исследовании историколингвистических явлений И. И. Срезневского и П. Й. Шафарика* (s. 267– 272); MIKLUŠ, Michal: *Niekoľko slov o filologickom „ja“ P. J. Šafárika podľa jeho listov I. I. Sreznevskému* (s. 273 – 278); ЦЫХУН, Генадзь: *Беларусь у міжславянскіх сувязях (гістарычна-моўная праблематыка)* (s. 279 – 284); MĚŠŤAN, Antonín: *Pavel Josef Šafařík a česká a slovenská právní terminologie* (s. 285 – 286); KRAJČOVIČ, Rudolf: *P. J. Šafárik a etnogenéza Slovanov* (s. 287 – 290); ŠTEC, Mikuláš: *P. J. Šafárik o staroslovienčine a cirkevnej slovančine* (s. 291 – 295); BARTKO, Ladislav: *Pavol Jozef Šafárik vo vedeckom diele Štefana Tóbika* (s. 297 – 303); SEDLÁKOVÁ, Marianna: *Šafárik a slovenské nárečia (Poznámky ku slovakizmom v Šafárikovej veršovanej spisbe)* (s. 305 – 308); ZIMEK, Rudolf: *Česká slavistika (zejména jazykovědná) od r. 1945 po dnešek* (s. 309 – 315); MAJTÁN, Milan: *Pôvodca názvu Bratislava* (s. 317 – 322).

História. Archeológia. Národopis. ULIČNÝ, Ferdinand: *Šafárikove východiská a postupy výskumu slovanských dejín* (s. 325 – 327); ČAPLOVIČ, Dušan: *Pavol Jozef Šafárik – slavistika – slovenská archeológia* (s. 329 – 336); MAČALA, Pavol: *Pavol Jozef Šafárik a etnogenéza Slovanov v archeológia* (s. 337 – 339); OTČENÁŠ, Michal: *Vplyv P. J. Šafárika na rozvoj slovenskej historiografie v druhej polovici 19. storočia* (s. 341 – 345); FRANKOVÁ, Libuša: *P. J. Šafárik a slovenské národné hnutie v prvej polovici 19. storočia* (s. 347 – 352); DANILÁK, Michal: *Pavol Jozef Šafárik a Ukrajinci* (s. 353 – 360); ŽEŇUCH, Peter: *Problematika Rusínov v Šafárikovom diele* (s. 361 – 364); HAVLÍKOVÁ, Lubomíra: *P. J. Šafařík a studium historie Slovanů (Několik poznámek)* (s. 365 – 369); BELÁK, Blažej: *Pavol Jozef Šafárik v starších českých prameňoch* (s. 371 – 375); MOJDIS, Ján: *Francúzski slavisti a Slovensko* (s. 377 – 380); ФИРСОВ, Евгений: *Словацко-русское общество памяти Л. Штура и идея славянского единства в годы первой мировой войны* (s. 381 – 385); BEČKA, Jiří: *Sté výročí narozenín Pavla Josefa Šafaříka roku 1895* (s. 387 – 392); ĎURIŠKA, Zdenko – MAŤOVČÍK, Augustín: *Príspevok ku genealógii Pavla Jozefa Šafárika* (s. 393 – 398); MICHÁLEK, Ján: *Pavol Jozef Šafárik a štúdium ľudových piesní* (s. 399 – 404); PROFANTOVÁ, Zuzana: *Pavol Jozef Šafárik v slavistickej folkloristike* (s. 405 – 409).

Kultúrna história. MARWINSKI, Konrad: *Šafárik und die Jenaer Akademische Bibliothek. Wirkungen und der Bibliotheksbenutzung eines slowakischen Studenten* (s. 413 – 419); MIDRIAKOVÁ, Elena: *Šafárik a Jena* (s. 429 – 432); FÖLDVÁRIOVÁ, Anna: *Poľské šafarikiána* (s. 433 – 439); ТАРАНЕНКО, Олександр: *Три метафоричні моделі слов'янської єднос-*

mi та їх різні інтерпретації (Коллар – Пушкін – Шевченко та ін.) (s. 441 – 445); RYŠAVÁ, Eva: *P. J. Šafařík a Národní muzeum* (s. 447 – 453); DOMOVÁ, Miroslava: *Titulné listy základných Šafárikových prác* (s. 455 – 457); HOLLÁ, Anna: *K problematike Šafárikovej zbierky slovanských rukopisov a tlačí* (s. 459 – 463); ELIÁŠ, Michal: *Pavol Jozef Šafárik a matice slovanských národov* (s. 465 – 468); GUZYOVÁ, Oľga: *Ruskí slavisti a P. J. Šafárik* (s. 469 – 473); KUMOVIĆ, Mladenko: *Pedagogická činnosť Pavla Jozefa Šafárika v Novom Sade* (s. 475 – 482); GALLO, Ján: *Pedagogické pôsobenie P. J. Šafárika* (s. 483 – 486); DUPKALA, Rudolf: *Šafárik a filozofia (Reflexie európskej novovekej filozofie v tvorbe P. J. Šafárika)* (s. 487 – 492); BALEGOVÁ, Oľga: *Príroda a prirodzenosť v diele P. J. Šafárika* (s. 493 – 496); MAZALOVÁ, Ludmila: *P. J. Šafárik a divadlo – dotyky* (s. 497 – 502). *Záver konferencie. Šafárikovské impresie o umení a vede* (s. 503 – 504).

Dokumenty. *Z prológu osláv – pripomienky 200. výročia narodenia P. J. Šafárika v Kobeliarove 12. mája 1995* (I. Vaško, s. 507 – 508); *Zo slávnostného zhromaždenia učiteľov, študentov a zamestnancov Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 25. septembra 1995* (L. Bukovský, s. 508 – 513; D. Čaplovič, s. 513 – 514; M. Kováč, s. 514 – 515); *Zo slávnostného zasadnutia Vedeckej rady Univerzity P. J. Šafárika a Filozofickej fakulty P. J. Šafárika v Prešove 26. septembra 1995, na ktorom bola udelená vedecká hodnosť doctor honoris causa dvom významným osobnostiam slavistiky. Návrh na udelenie čestného doktorátu Univerzity P. J. Šafárika akademikovi Olegovi Nikolajevičovi Trubačovovi* (s. 516 – 517), *Návrh na udelenie čestného doktorátu Univerzity P. J. Šafárika prof. PhDr. Františkovi Mikovi, DrSc.* (s. 517 – 519); *Олег Трубачев: Уважаемые коллеги!* (s. 519 – 520); *F. Miko: Šafárik: pamäť, osobnosť, zmysel* (s. 520 – 523); *F. Uličný: Zo slávnostného zhromaždenia osadenstiev prešovských fakúlt UPJŠ v Prešove 26. septembra 1995* (s. 524 – 526); *Zoznam inštitúcií a osobností, ktorým bola udelená „Pamätná medaila Pavla Jozefa Šafárika“* (s. 527 – 528); *Z podujatí v Rožňave a Kobeliarove: I. Sedlák, Slávnostný príhovor na odhalení pamätnej tabule P. J. Šafárika v Rožňave* (s. 528 – 529); *I. Vaško: V kolíske detstva* (s. 529 – 530); *P. Petrus: Správa o oslavách a o medzinárodnej vedeckej konferencii „P. J. Šafárik a slavistika“ z príležitosti dvojstého narodenia P. J. Šafárika* (s. 531 – 532); *Obrazová príloha* (s. 533 – 539); *Abbildungen* (s. 540).

1.6. Pri príležitosti jubilejných osláv 200. výročia narodenia P. J. Šafárika vyšli aj ďalšie publikácie:

KÁŠA, Peter – RUSNÁK, Juraj: *Dve štúdie o P. J. Šafárikovi*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikianae. Spoločenskovedný zošit 14. Filozofická fakulta UPJŠ 1995. 120 s. [KÁŠA, Peter: *Raná tvorba P. J. Šafárika* (s. 1 – 64). V texte sa analyzujú tvorivé aktivity mladého Šafárika v kon-

frontácii s textami slovenskej romantickej generácie (J. M. Hurban, Ľ. Štúr, A. Sládkovič a pod.). Rovnako sa tu identifikujú parametre Šafárikovho básnického, literárno-estetického a literárnohistorického diela v kontextoch antickej, európskej aj domácej literárnej tradície. RUSNÁK, Juraj: *Využitie exaktných metód pri analýze básnického textu Pavla Jozefa Šafárika* (s. 65 – 120). Štúdia manifestuje možnosti využitia exaktných metód pri analýze textu, osobitne s prihliadnutím na najnovšie poznatky z oblasti teórie informácie (redundancia a entropia textu, opakovanie, exkluzivita lexiky a jej konštrukčné parametre). Pohyb od kvantitatívnej ku kvalitatívnej analýze textu je tu manifestovaný úvahami o možnostiach „(ne)kooperácie" poetiky básnického textu (slovenského literárneho klasicizmu) s konštrukčnými vlastnosťami textu všeobecne].

GALLO, Ján: *P. J. Šafárik ako vychovávateľ, učiteľ a pedagóg*. Prešov: Filozofická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1993.

PETRUS, Pavol: *Kobeliarovská panychída za P. J. Šafárikom*. Prešov: Filozofická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1994.

VAŠKO, Imrich: *Iniciály od Šafárika k Sládkovičovi*. (Venované XII. medzinárodnému zjazdu slavistov v Krakove 1998). Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška 1997. 112 s. Autor sa venuje týmto témam: Obzretie za Pavlom Jozefom Šafárikom. Básnické dedikácie P. J. Šafárikovi. Šafárikova štylizácia autorského subjektu. Slovenskosť a slovanskosť Šafárikovej slovesnej tvorby. Varieta žánrov v básnickej tvorbe Pavla Jozefa Šafárika. Svetelné pokolenie. Duch a láska. Plnokvet v štepnici (Štúrovci a A. Sládkovič). V časti *In margine* je uverejnený text od M. Otčenáša, ktorý má charakter doslovu. „Šafárik – slovanská lipa s gemerskými koreňmi, slovenským kmeňom a konármi čnejúcimi okolo. Často presadzovaná do inej pôdy. Svojimi listami i kvetmi svedčila o sile ducha, o závažnosti jeho tvorivého rozmeru. A jej drevo upozorňovalo na kolísky i kríže nášho historického vedomia, svedomia i sebavedomia. A všetko to svedčí. A všetko to upozorňuje. Pavol Jozef Šafárik – to je večná téma... A ide o to, aby záujemcovia mohli čítať jeho dielo, aby poznali jeho život, totižto, aby Šafárik nebol len impozantným monumentom, ale živým žriedlom. A v tomto smere by som si prial, aby na začiatku tretieho tisícročia už všetky jeho práce boli vydané v slovenčine – a nech to neznie neskromne – aby aj na jeho náhrobnom pomníku pribudol slovenský nápis." (Otčenáš, 1997, s. 102).[9]

2. Meno Pavla Jozefa Šafárika – veľkého Slováka a Slovana, spoluzakladateľa slavistiky v prvej polovici 19. storočia – predurčilo vedecké zameranie mnohých prešovských bádateľov, ktorí sa k nemu hrdo hlásili a ktorí pokla-

[9] OTČENÁŠ, Michal: *Šafárik – slovanská lipa...* In: VAŠKO, Imrich: Iniciály od Šafárika k Sládkovičovi. Prešov: 1997, s. 102.

dali za svoju morálnu povinnosť venovať sa výskumu jeho života a diela. Výsledkom tohto vedeckého záujmu sú štyri zborníky príspevkov z vedeckých konferencií, ktoré sa konali pri príležitosti 100. (1961), 125. (1986) a 130. (1991) výročia úmrtia P. J. Šafárika a 200. výročia jeho narodenia (1995). V rámci edície *Spisy Pavla Jozefa Šafárika* vyšli v slovenskom preklade jeho základné vedecké práce: *Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí* (1992), *Slovanské starožitnosti* (1. a 2. časť – 1999 a 2009) a *Slovanský národopis* (1995). Neplánovane vyšla v Matici slovenskej dvojzväzková personálna bibliografia zachytávajúca anotované záznamy o dielach P. J. Šafárika a diel o ňom (2004). Bibliografia vyšla tiež v edícii *Spisov Pavla Jozefa Šafárika* ako jej 8. zväzok. Súbežne s uvedenými prácami vyšli aj ďalšie publikácie, ktoré sme tiež zaradili do textu. Najväčší úspech sa dosiahol vo vedeckom výskume v rokoch 1961 – 1995, keď sa končí základný výskum života a diela P. J. Šafárika. Pokračuje však vydávanie Spisov podľa schváleného harmonogramu na novozriadenej Filozofickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach (2007), ktorá prevzala patronát nad vydávaním jeho Spisov, ale aj nad organizovaním vedeckých podujatí pri príležitosti šafárikovských jubileí. V súčasnosti sa pripravuje piaty zväzok *Spisov*. Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach pripravila vedecký seminár *Pavol Jozef Šafárik – vedec a umelec* pri príležitosti 150. výročia jeho úmrtia (27. januára 2012) a interný vedecký seminár pod názvom *V tichom domácom kruhu* pri príležitosti 220. výročia narodenia P. J. Šafárika (15. decembra 2015) – výstupom z nich je predkladaný recenzovaný zborník.

LITERATÚRA A PRAMENE

GALLO, Ján: *P. J. Šafárik ako vychovávateľ, učiteľ a pedagóg*. Prešov: Filozofická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1993.

KÁŠA, Peter – RUSNÁK, Juraj: *Dve štúdie o P. J. Šafárikovi*. Prešov: Filozofická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1995.

Pavol Jozef Šafárik a slavistika. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie a dokumentov z osláv 200. výročia narodenia P. J. Šafárika. Ved. red. P. Petrus. Prešov: Filozofická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Martin: Matica slovenská 1996.

Pavol Jozef Šafárik a slovenské národné obrodenie. Zborník z vedeckej konferencie. Zost. I. Sedlák. Martin: Matica slovenská 1989.

Pavol Jozef Šafárik v slovenskej a českej slavistike. Zborník venovaný XI. medzinárodnému zjazdu slavistov v Bratislave. Ved. red. P. Petrus. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo 1993.

PETRUS, Pavol: *Kobeliarovská panychída za P. J. Šafárikom*. Prešov: Filozofická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1994.

Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove. Katedra slovenského jazyka a literatúry. Sborník šafárikovský venovaný z príležitosti 100. výročia smrti P. J. Šafárika V. medzinárodnému sjazdu slavistov v Sofii 1963. Hlav. red. Š. Tóbik. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1962.

SEDLÁK, Imrich – VAŠKO, Imrich: *Pamätný dom Pavla Jozefa Šafárika v Kobeliarove (Sprievodca po živote, diele a činnosti P. J. Šafárika v literárno-múzejnej expozícii Pamätného domu v Kobeliarove)*. Rožňava: Vydavateľský závod reklamného podniku ERPO v Bratislave pre odbor kultúry ONV v Rožňave 1986.

Spisy Pavla Jozefa Šafárika. Zväzok 1. Pavol Jozef Šafárik: Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí. Ved. red. P. Petrus. Edit. K. Rosenbaum. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo pre Univerzitu Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 1992.

Spisy Pavla Jozefa Šafárika. Zväzok 2. Pavol Jozef Šafárik: Slovanské starožitnosti. 1. Oddiel dejepisný. Ved. red. P. Petrus. Edit. D. Čaplovič. Košice: Vydavateľstvo Oriens pre Univerzitu Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 1999.

Spisy Pavla Jozefa Šafárika. Zväzok 3. Pavol Jozef Šafárik: Slovanské starožitnosti. 2. Ved. red. P. Petrus. Edit. D. Čaplovič. Košice: Vydavateľstvo Univerzity Pavla Jozefa Šafárika 2009.

Spisy Pavla Jozefa Šafárika. Zväzok 4. Pavol Jozef Šafárik: Slovanský národopis. Ved. red. P. Petrus. Edit. J. Michálek. Košice: Vydavateľstvo Oriens pre Univerzitu Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 1995.

Spisy Pavla Jozefa Šafárika. Zväzok 8. Personálna bibliografia Pavla Jozefa Šafárika. 1. a 2. diel. Martin: Slovenská národná knižnica 2004.

VAŠKO, Imrich: *Iniciály od Šafárika k Sládkovičovi*. Venované XII. medzinárodnému zjazdu slavistov v Krakove 1998. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška 1997.

RESUMÉ

Príspevok sumarizuje aktivity Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika od jej vzniku, resp. od prvých veľkých šafárikovských osláv, ktoré sa konali v roku 1961 pri príležitosti 100. výročia úmrtia P. J. Šafárika, až po utvorenie Prešovskej univerzity v Prešove, keď pôvodná filozofická fakulta opustila zväzok fakúlt UPJŠ (1997). Ide najmä o vedecké konferencie a knižné vydávanie odborných a vedeckých zborníkov, osobitne vydávanie pôvodných Šafárikových diel v edícii *Spisy Pavla Jozefa Šafárika* 1 – 8 (doteraz vyšlo 5 zväzkov). Štafetu v ich vydávaní prevzala na seba novokonštituovaná Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach (2007).

SUMMARY

From the history of Pavol Jozef Šafárik's life and work research at the Faculty of Arts at Pavol Jozef Šafárik University/University of Prešov (1959 – 2007)

The paper summarises activities of the Faculty of Arts at Pavol Jozef Šafárik University (UPJŠ) since its establishment – or since the first big ceremony of the 100th anniversary of Šafárik's death in 1961 – till the events of establishment of University of Prešov, when the original Faculty of Arts left UPJŠ (1997). The activities cover mostly scientific conferences and publishing of the proceedings, especially publishing of original works of Šafárik in the edition *Spisy P. J. Šafárika* 1 – 8 (5 volumes were published so far) – their publishing has been taken by the newly constituted Faculty of Arts at Pavol Jozef Šafárik University in Košice (2007).

Politická angažovanosť „kabinetného“ slavistického učenca Pavla Jozefa Šafárika[10]

Dr. h. c. prof. PhDr. Marcela GBÚROVÁ, CSc.
Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Pavol Jozef Šafárik (1795 – 1861) sa do povedomia kultúrnej verejnosti – najmä slovanskej – zapísal ako vynikajúci slavista. Výsledky jeho vedeckého výskumu pozitívne inšpirovali odbornú verejnosť v mnohých oblastiach: od slovanskej filológie, cez literárnu vedu, históriu, archeológiu, etnografiu, po estetiku, folkloristiku, paleografiu, hermeneutiku, etnogenetiku, knižnú kultúru a kultúrnu históriu.

Šafárikova verejná a politická angažovanosť sa v mnohopočetnej odbornej literatúre o ňom takmer nespomína. Príčinou je pravdepodobne samotný Šafárik, ktorý sa počas svojho života programovo vyhýbal priamej politickej činnosti a verejnému vystupovaniu. Robil tak z dvojakého presvedčenia: po prvé preto, že sa necítil byť dobrým politikom, ktorý by na požadovanej úrovni zvládol náročné úlohy v čase absolutistického režimu „metternichovského“ Rakúska, a po druhé preto, že na dobové etnicko-emancipačné a kultúrno-politické úlohy slovanského sveta, osobitne jeho česko-slovenskej vetvy, sa pozeral predovšetkým ako renomovaný „kabinetný“ vedec – slavista a európsky známa univerzitná osobnosť. Nateraz jedinú štúdiu,[11] ktorá čiastočne mapuje politickú činnosť P. J. Šafárika v rokoch 1848 – 1949, napísal známy šafárikológ Ján Novotný.

V tomto príspevku sa pokúsime zmapovať dva druhy politických aktivít P. J. Šafárika – nepriamu a priamu politickú aktivitu. Chceme potvrdiť tézu, že tento autor bol nielen dobrým „kabinetným“ vedcom – slavistom, ale aj verejne angažovanou osobnosťou, ktorá pozitívne zasiahla do riešenia aktuálnych otázok dobového verejného a politického života.

---

[10] Príspevok vznikol ako súčasť riešenia projektu KEGA 021 UPJŠ-4/2016 *Modernizácia politologického vzdelávania na UPJŠ v Košiciach*.

[11] Novotný, J.: *K politickej činnosti Pavla Jozefa Šafárika za revolúcie 1848 – 1849*. Historický časopis, 18, 4, 1970, s. 544 – 565. Uvedenej činnosti P. J. Šafárika sa Novotný venuje aj vo svojej monografii *Pavel Josef Šafařík* (Praha 1971).

Nepriama politická činnosť P. J. Šafárika sa viaže na jeho vedeckú činnosť, ktorá mala širokú publicitu a celosvetový význam. Jeho dejinno-historické práce o Slovanoch (*Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí*, *O pôvode Slovanov podľa Wawrynca Surowieckeho*, *Slovanské starožitnosti*, *Slovanský národopis*) rozvíjali – teoreticky a metodologicky novým spôsobom – tretí Herderov základný prírodný zákon (vnútorné rozmanité sily vo vzájomnej súvislosti a časovo-priestorových koreláciách) na dejiny Slovanov, pričom poukázali na zákonitú nevyhnutnosť rovnováhy síl všetkých slovanských národností medzi sebou v ich etnogenéze. Tieto práce, realizované na rozsiahlom textovom, archívnom, kulturologickom, etnologickom a archeologickom materiáli, akceptované nielen slovanskou, ale svetovou odbornou mienkotvornou verejnosťou, významným spôsobom zasiahli do výskumu dejín jazyka, slovesnosti, kultúry, literatúry, do etnogenézy slovanských národov (kmeňov). Zároveň kritickým očistením od dovtedajších neserióznych názorov, stotožňujúcich Slovanov s Trákmi, Skýtmi, Sarmatmi ap., mali aj buditeľský základ, lebo dokázali, že Slovania sú práve takými starými usadlíkmi v Európe ako ostatné ázijské národy, a nie „votrelcami“. Šafárikov výskum slovanskej minulosti zasiahol výrazným spôsobom aj do dobových politických diskurzov, ktoré nemohli nebrať do úvahy najmä jeho vymedzenia jazykových a etnických hraníc slovanských území.

P. J. Šafárik sa primárne neorientoval na vypracovanie ideovo-politickej koncepcie, čo značí, že jeho výskum literárnej a kultúrnej jednoty Slovanov chápanej ako vzájomnosť nemal politické ambície. Nešlo mu o dosiahnutie zmeny existujúcich spoločenských štátnych útvarov alebo o politickú reflexiu samostatnej národnej individuality českého a slovenského národa. Jeho úsilie súviselo s:

a) reflexiou naciologických pojmov (národ, vlasť), ktoré úzko korešpondovali s nacionálnym sebauvedomovaním slovanských národov a jeho politickými dôsledkami na začiatku 19. storočia,

b) s filologickou koncepciou slovanskej vzájomnosti, ktorá bola výrazom etnicko-emancipačného pohybu v slovanskom svete v tomto období.

Šafárik v naciologickej problematike si dal za cieľ dokázať – v polemike s rozličnými politicky či ideologicky (nacionalisticky) podmienenými názormi neslovanských, najmä nemeckých historikov, že Slovania sú starobylý indoeurópsky národ. Tento svoj cieľ vyvodzoval z analýzy ľudského rodu, ktorý, ako o tom svedčí jeho práca *Dejiny slovenského jazyka a literatúry všetkých nárečí* (1826), rozdelil na štyri „plemená“ (indoeurópske, semitské, severské, čínske), tie ďalej delil na „čeľade“ (indoeurópske plemeno delí na čeľaď hinduskú a areitskú v Ázii, kým v Európe sú, podľa neho, čeľade trácka, keltonemecká a vindická), čeľade zasa delil na „kmene“, kmene členil na „národy“ a tie zase na menšie „vetvy“. Je zaujímavé, že neskôr, v práci *Slo-*

vanský národopis (1842), sa pojmovo i názorovo odklonil od svojich skorších zistení v *Dejinách slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí*. Napríklad jazyk dáva do súvislosti s kmeňom a reč s národom. Slovákov a slovenský národ pokladá za samostatný národ a ich jazyk za rozdielny od ostatných slovanských národov, neskôr (*Slovanský národopis*) len za vetvu českého národa a ich reč len za nárečie. Prikláňame sa k názoru,[12] že dôvody týchto zmien mohli byť primárne politické, to značí, že vyplývali zo Šafárikovej obavy z ďalšieho komplikovania vzťahov medzi Slovanmi, osobitne medzi Čechmi, Moravanmi a Slovákmi. V súvislosti s uzákonením spisovnej slovenčiny napríklad píše, že tento jazykovo normotvorný akt hrozí „... úplným rozvratom všetkých doterajších zväzkov, pomerov a vzťahov medzi Čechmi, Moravanmi a Slovákmi. Týmto som svoju úlohu splnil; ostatné nech uvážia a rozhodnú rozvážni a nepredpojatí Slováci, v rukách a moci ktorých spočíva súčasné i budúce literárne vzdelanie... Do budúcnosti, pravda, smrteľné oko nepreniká, nemožno predvídať... možno, že rozdvojeniu a rozdrobeniu nedá sa zabrániť, je neodvratné...“.[13] Šafárik sa obával aj prílišnej rozmanitosti a rozdrobenosti slovanského kmeňa, ktorá mohla viesť k oslabeniu súdržnosti medzi jej národmi, resp. spoločného smerovania k „vyššiemu politickému duchu“.[14] Okrem toho si všimol aj niektoré negatívne povahové črty Slovanov, zvlášť tendenciu k „rozmíškám“ a „roztržitostem“ a „nezřízené milování cizozemštiny“,[15] v ktorých videl ďalšiu prekážku vyššej integračnej slovanskej syntézy a súčasne vhodný „terč“ podmaňovacích plánov nepriateľov slovanstva. Vedel, že slovanský kmeň neprijme koncepciu idey spoločného spisovného jazyka, ani literárnu jednotu územia, a už vôbec nie koncepciu spoločného slovanského politického národa (spoločenstva) – nárokujúceho si, okrem iného, i na osobitnú štátnosť. To, čo sa mu podarilo ako vedcovi-slavistovi dokázať, boli len určité spoločné východiská slovanského kmeňa: jazykové, etnicko-genetické, kultúrne a napokon aj politické a tendencia k autonómnosti kultúr jednotlivých slovanských národov. V tomto zmysle mohol len „ticho“ závidieť etnicko-emancipačnému úsiliu rozdrobeného nemeckého kmeňa, ktorý – na rozdiel od Slovanov – bol v realizačnej fáze triadickej idey: Sprachnation – Literaturnation (Kulturnation) – politische Nation. *Sprachnation* (jazykový národ) označoval skutočnosť, že sa príslušníci štátov a štátikov rozdrobeného Nemecka, ale aj Rakúska a Švajčiarska, čiastočne aj Luxemburska, zjednotili na spisovnom jazyku, ktorý sa vytvoril na báze Lutherovho pretlmočenia Biblie a literárneho jazyka „weimarských klasikov“ Goetheho a Schillera. *Literaturnation* (*Kulturnation*) označoval literárnu jednotu

---

[12] Timura, V.: *Generácia Všeslávie*. Bratislava 1987, s. 262 – 263.
[13] Šafárik, P. J.: *Literatúra, jazyk, spoločnosť*. Bratislava 1961, s. 177 – 178.
[14] Šafárik, P. J.: *Slovanské starožitnosti I*. Praha 1862, s. 589.
[15] Tamže, s. 590.

územia, na ktorom sa používali nemecké nárečia, a *politische Nation* značilo nárok na osobitnú štátnosť tohto národa.[16]

V tejto súvislosti chceme zdôrazniť ešte jednu podstatnú skutočnosť. Určitým problémom pri redefinovaní stavovského pojmu národ bolo aj to, že Šafárik, na rozdiel napríklad od J. Kollára, nebol teoretikom v nacionálnej problematike, navyše dobové teoretické vymedzenie pojmu národ nebolo ustálené, často podliehalo mocensko-politickým diskurzom, v ktorých sa akademicky profilovaný slavista Šafárik veľmi nevyznal.

Jazyk je rozhodujúci znak národa, ktorý ho odlišuje od ostatných národov. Také bolo presvedčenie všetkých autorov generácie Všeslávie, vrátane P. J. Šafárika. Treba zdôrazniť, že Šafárikov prístup k skúmaniu Slovanov ako celku a ich jednotlivých národov bol založený predovšetkým na výskume jazyka. Ako prvý v našich podmienkach rozvinul naciologicky motivovanú filozofiu jazyka, ktorá sa viazala na vnútorný obsah jazyka a národa:

„Jazyk... jest odblesk ducha, jest duch sám, konavě živý. Bez jazyka byl by člověk na zemi této málem více než zvíře, neboť... zbaven jsa hlavního nástroje k založení občanské společnosti a ke všestrannému sebe v ní zdokonalování, což cíl jest člověčenstva. Jazyk jest... dar boží... Ze stupně vzdělanosti jazyka, vyobrazeného v národní literatuře, poznává se nejjistěji stupeň vzdelanosti národa, a ze stupně lásky k němu a péče o jeho zachování a zdokonalení bez vnucování jinorodcům, stupeň duchovní i mravné výšky jeho, národ, jenž maje povědomí důležitosti přirozeného jazyka pro vyšší duchovní život svůj, sám jej zavrhuje a jeho se odříká, páchá nad sebou samovraždu...“[17]

Je zjavné, že táto filozofia jazyka je kvalitatívne iná, ako bola v období barokového slavizmu (symbolom tejto koncepcie je jazykovedec Ján Herkeľ), kde sa jazyk chápal ako jednotiaci činiteľ, ktorý spájal jednotlivé slovanské národy do jednotného celku. V Šafárikovom ponímaní jazyka je dôležitý diferencujúci činiteľ, ktorý oddeľuje jednotlivé slovanské národy navzájom: „Jazyky, řeči a nářečí“ sú tým, čím „... se lidstvo od sebe dělí.“[18]

Ďalším naciologickým pojmom, ktorému venoval Šafárik vo svojom diele pozornosť, bola vlasť, presnejšie slovanská vlasť, resp. pravlasť. Vymedzoval ju väčšinou priestorovo, ako územie, na ktorom býva ten-ktorý slovanský národ hovoriaci svojím jazykom a majúci svoje zvyky a mravy, svoje občianske

---

[16] Bližšie pozri Šimon, F.: *Šafárikove „Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí“ v dobovom literárnovednom kontexte (v súvislosti so vznikom a vývinom germanistiky)*. In: Pavol Jozef Šafárik a slavistika. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie a dokumentov z osláv 200. výročia narodenia P. J. Šafárika. Ved. red.: P. Petrus. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikianae, FF UPJŠ Prešov, MS Martin 1996, s. 66 – 67.

[17] Šafárik, P. J.: *Slovanský národopis*. Praha 1955, s. 15.

[18] Šafárik, P. J.: C. d. v pozn. 5, s. 32.

a náboženské ustanovenia. Základom vlasti je národ, pričom vlasť je akýmsi medzistupňom k ľudskosti, k ľudskému rodu, ktorý je najvyššou úrovňou kultúry, poľudštenia prírody, človeka a spoločnosti, teda ľudstva a sveta ako celku. V *Slovanských starožitnostiach* priestorovo vymedzil slovanskú vlasť, podobne bližšie vymedzil aj českú a slovanskú vlasť. Šafárik považoval za svoju vlasť akékoľvek miesto, kde žili Slovania. To značí, že za vlasť nepokladal celú Rakúsku monarchiu. Treba v tejto súvislosti uviesť, že nikde otvorene nevyhlásil lojalitu voči nej. Na Slovanskom zjazde v Prahe (1848), podobne ako vo svojom diele *Počátkové českého básnictví, obzvláště prozódie* (6. list) sa emotívnym spôsobom prihlásil k slovanskej vlasti.[19] Súčasne treba dodať, že podobne emotívne pociťoval všetky neduhy, ktoré boli spojené so slovanskou vlasťou („*lakomosť*", „*chamtivosť*", „*hašterivosť*", „*nenárodný* duch", verbálne prejavované vlastenectvo a i.). Týmto vymedzením vlasti Šafárik inšpiroval slovanských intelektuálov k rozvíjaniu demokratických tradícií vlastnej etnogenézy, k sebavedomému, činmi naplnenému obsahu pojmu slovanské vlastenectvo.

Priama politická činnosť P. J. Šafárika sa viaže iba na revolučné roky 1848/49 a z nich na obdobie Slovanského zjazdu.

Naznačili sme, že Šafárik sa priamej politickej činnosti a verejnej angažovanosti vedome vyhýbal. Žil v presvedčení, že slovanstvu a ľudstvu prospeje viac ako vedec. Revolučné udalosti roku 1848 ho však postupne vtiahli do politického diania. Ako vedec poznal zložitosť národnostných pomerov v habsburskej monarchii. Súčasne sa zamýšľal nad riešením tohto stavu. Dospel k predstave, že riešením by mohla byť politická reforma mnohonárodného rakúskeho štátu, ktorý by sa mal zbaviť absolutizmu a premeniť sa na liberálnu konštitučnú monarchiu. Táto predstava, blízka najmä austroslavistickým politickým cieľom českých liberálnych demokratov, počítala s federalizáciou rakúskeho štátu na základe národnostného princípu. V žiadnom prípade nesúhlasil s rozpadom monarchie, pretože v tom videl tri nebezpečenstvá: nárast nemeckého a maďarského nacionalizmu, izoláciu slovanských národov, veľmocenské ambície cárskeho Ruska v strednej a juhovýchodnej Európe.[20] Jedným zo základných cieľov austroslavistickej koncepcie bolo vyriešiť otázku jazykovej rovnoprávnosti vo verejnej správe a v školskom systéme. Vďaka dvom českým petíciám z marca 1848[21] sa touto problematikou začala

---

[19] „Hanba vlasti je i mojou hanbou, rana vlasti je i mojou ranou, smrť vlasti je i mojou smrťou – ale aj jej život je mojím životom, aj jej sláva i mojou slávou. Za týmto presvedčením bezpečne kráčam po vyvolených svojich chodníčkoch, skúmam všetko a hľadám pravdu, nedbajúc pritom na osobu, sväto si v každom vážiac človeka." Šafárik, P. J.: C. d. v pozn. 4, s. 40 – 41.

[20] Porovnaj Novotný, J.: C. d. v pozn. 2, s. 157.

[21] Tamže, s. 158.

zaoberať aj vláda vo Viedni. Ako experta na školskú reformu pozvala aj P. J. Šafárika. Jeho pobyt v hlavnom meste monarchie mal štvoraké vyústenie: po prvé, v komisii pre reformu rakúskeho školstva vypracoval návrh na uvedenie češtiny do škôl; po druhé, presadzoval vo vládnych kruhoch politickú požiadavku na štátoprávne spojenie Čiech, Moravy a Sliezka z dvoch českých petícií; po tretie, začal spolupracovať na organizovaní Slovanského zjazdu v Prahe; po štvrté, stal sa dôležitým a spoľahlivým informátorom českej politiky a politických kruhov viedenských stúpencov konštitúcie, rovnoprávnosti národov a odporcov veľkonemeckého nacionalizmu o zámeroch vlády v tomto smere. Dotyk s reálnou politikou spôsobil obrat v jeho dovtedy zdržanlivom postoji k aktuálnym spoločensko-politickým pohybom. Odmietol politiku pasívneho vyčkávania a politických kompromisov. Namiesto nich vyzýval na verejnú angažovanosť českej a slovanskej verejnosti v politickej sfére.

Táto Šafárikova politická angažovanosť sa naplno prejavila v Prahe na Slovanskom zjazde (2. 6. – 16. 6. 1848), ktorý pomáhal z Viedne organizovať a pripravovať jeho koncepciu a proklamáciu v austroslavistickom duchu. Nechcel síce, aby sa na zjazde hovorilo o politike,[22] ale problémy, ktoré nastolili prípravný výbor zjazdu a Proklamácia zjazdu, svedčili o tom, že rokovanie sa nevyhne aktuálnym politickým témam. Samotný zjazd ukázal zložitosť vzájomných vzťahov a názorov jednotlivých slovanských delegácií, ich pomer k habsburskej monarchii, ale aj rozdiely v ich politickej orientácii. V česko-slovenskej sekcii došlo napríklad k názorovým rozporom medzi stúpencami českých liberálov a zástancami názorov Ľ. Štúra o riešení slovanskej otázky v rámci habsburskej monarchie. Šafárik, ktorý na zjazde vystupoval ako zástupca českej delegácie, sa usiloval všetky potencionálne spory riešiť diplomatickou obratnosťou a vecnou argumentáciou. Podarilo sa mu urovnať aj uvedený názorový spor stanoviskom,[23] ktorý takmer jednomyseľne prijalo zjazdové rokovanie česko-slovenskej sekcie.

Svoje diplomatické schopnosti Šafárik využil aj pri ďalšom vážnom spore medzi predstaviteľmi Slovákov na jednej strane a delegátmi z dvoch južnoslovanských národov – Srbov, Chorvátov. Južnoslovania žiadali, aby sa Slováci odtrhli od Uhorska a vystúpili proti Maďarom, čím by podporili ich boj za nezávislosť. Šafárik žiadal „oddeliti to, co se hned státi má, a pak to, co se

---

[22] Paul, K.: *Pavel Josef Šafařík. Život a dílo*. Praha 1961, s. 161.

[23] „Shromáždění vyslancové slovanských obcí a národů celého rakouského soustatí, zaujímajíc v to i země koruny Uherské, vstupují na zakladu konstitučních svobod v jednotu k hájení své národnosti v ouplném slova toho smyslu tam, kde práva národnosti již požívají, a k vydobytí jí sobě tam, kde toho práva posud zbavení jsou. K tomu oučelu chtěji použíti všech prostředků, kteří v právě zřízené lidské společnosti k hájení přirozených práv proti utiskovatekům možní a platní jsou.“ Porovnaj *Slovanský sjezd v Praze roku 1848*. Sbírka dokumentů. K vydání připravil Dr. Václav Žáček. Praha 1968, s. 254.

dále později státi může, totiž konfederace“. Slováci (pozn. M. G.) „prozatím ať dosáhnou tolik, by si vejvodu neb stařešinu vyvolití a každý rok sněm svůj míti mohli... Oddělení od Uherska a vstoupení do bližších poměrů s ostatními Slovany, jakož i společný sněm slovanský, toť jest úloha pozdějších časů.“[24] Šafárikov postoj bol veľmi realistický. Vychádzal z reálnych politických pomerov a postavenia jednotlivých slovanských národov, nestrácajúc pritom konečný cieľ – dlhodobé poslanie zjazdu.

Dvanásteho mája bolo rokovanie zjazdu prerušené povstaním pražského ľudu proti rakúskej reakcii a následnými opatreniami Windischgrätza (vyhostenie delegátov Slovanského zjazdu a i.) bolo jeho pokračovanie znemožnené. Šafárik, ktorý nebol zástancom násilných politických aktov, mal obavy, že povstanie vážne ohrozí nádeje českých a slovanských politikov. Jeho obavy sa naplnili po 7. marci 1849 (rozpustený ríšsky snem) a po vyhlásení oktrojovanej ústavy.

Slovanský zjazd bol prvou a poslednou priamou angažovanou politickou akciou P. J. Šafárika. Po roku 1848 zostal už len pozorovateľom reálnej politiky. Jeho svetom sa opäť stala veda, v ktorej sa cítil najlepšie.

LITERATÚRA A PRAMENE

NOVOTNÝ, J.: *K politickej činnosti Pavla Jozefa Šafárika za revolúcie 1848 – 1849*. Historický časopis, 18, 4, 1970, s. 544 – 565.

PAUL, K.: *Pavel Josef Šafařík. Život a dílo*. Praha 1961.

Slovanský sjezd v Praze roku 1848. Sbírka dokumentů. Praha 1968.

ŠAFÁRIK, P. J.: *Literatúra, jazyk, spoločnosť*. Bratislava 1961.

ŠAFÁRIK, P. J.: *Slovanské starožitnosti I*. Praha 1862.

ŠAFÁRIK, P. J.: *Slovanský národopis*. Praha 1955.

ŠIMON, L.: *Šafárikove „Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí“ v dobovom literárnovednom kontexte (v súvislosti so vznikom a vývinom germanistiky)*. In: Pavol Jozef Šafárik a slavistika. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie a dokumentov z osláv 200. výročia narodenia P. J. Šafárika. Ved. red.: P. Petrus. Prešov – Martin 1996.

TIMURA, V.: *Generácia Všeslávie*. Bratislava: Tatran 1987.

[24] Tamže, s. 301 – 302.

RESUMÉ

Príspevok sa pokúša mapovať dva druhy politických aktivít P. J. Šafárika – nepriamu a priamu, keďže Šafárikova verejná a politická angažovanosť sa v odbornej literatúre spomína len málo. Chce potvrdiť tézu, že tento autor bol nielen dobrým „kabinetným“ vedcom-slavistom, ale aj verejne angažovanou osobnosťou, ktorá pozitívne – hoci prevažne nepriamo – zasiahla do riešenia aktuálnych otázok dobového verejného a politického života. Prvou a poslednou priamou angažovanou politickou akciou Šafárika bol Slovanský zjazd. Po roku 1848 zostal už len pozorovateľom reálnej politiky. Natrvalo sa vrátil k vede, kde sa cítil najlepšie.

SUMMARY

The political activities of „cabinet“ Slavic scholar Pavol Jozef Šafárik

The paper tries to map two kinds of P. J. Šafárik's political activities – the direct and indirect, as his public and political involvement is rarely mentioned in scientific literature. It aims to prove the thesis that P. J. Šafárik was not only a good scientist of Slavic studies, but also a public figure, who positively (although indirectly) influenced the discussions on public and political life at that time. His first and last direct way of involvement in political events was the Prague Slavic Congress of 1848. After that, he became only an observer of real politics. He permanently returned to science, where he felt home.

O spisovnej reči a národe (Spolupráca P. J. Šafárika s J. Kollárom a M. Hamuljakom)

doc. PhDr. Augustín MAŤOVČÍK, DrSc.
Slovenská národná knižnica v Martine

Podrobnú dokumentáciu o neraz zauzlených životných osudoch, tvorivej aktivite a monumentálnom vedeckom diele Pavla Jozefa Šafárika detailne zachytáva *Personálna bibliografia Pavla Jozefa Šafárika*, spracovaná a vydaná zásluhou Slovenskej národnej knižnice v Martine.[25] Zdalo by sa, že po vydaní pramenných edícií, viacerých monografií, zborníkov z vedeckých podujatí a početných štúdií o P. J. Šafárikovi bolo už napísané a publikované relatívne všetko. Avšak nie je to celkom tak. Ako príklad stačí uviesť, že dosiaľ nie sú kompletne vydané mimoriadne vzácne listy P. J. Šafárika J. Kollárovi z rokov 1821 – 1849, ktoré sú uložené v Literárnom archíve Památníka národního písennictví v Prahe a z ktorých vyšla len časť v Časopise Českého muzea r. 1873 – 1875.[26] A práve tieto listy predstavujú základný prameň k poznaniu a osvetleniu našej témy o Šafárikovej spolupráci s pešťbudínskymi priateľmi v čase jeho novosadského pôsobenia v 20. rokoch 19. storočia. Tu treba poznamenať, že Kollárove listy Šafárikovi z tohto obdobia sa vôbec nezachovali.[27]

Téme spolupráce P. J. Šafárika s J. Kollárom a M. Hamuljakom som sa začal venovať krátko po nástupe do zamestnania v Matici slovenskej v roku 1959 a táto problematika sa potom vinula počas celého môjho bádania o slovenskom národnom obrodení, v ktorom som si všímal koncepciu a úsilia reprezentantov československej a bernolákovskej orientácie v našom národnom hnutí.

Prvý náčrt k tejto téme som uverejnil v príspevku o P. J. Šafárikovi ako knihovníkovi a jeho vydavateľsko-kníhkupeckých stykoch s M. Hamuljalom

[25] *Personálna bibliografia Pavla Jozefa Šafárika*. 1 – 2. Martin 2004.
[26] *Dopisy Pavla Jos. Šafaříka Janu Kollárovi*. Ed.: A. J. Vrťátko. In: Časopis Českého muzea, 47, 1873, s. 19 – 47, 382 – 407; 48, 1874, s. 54 – 90, 278 – 299, 414 – 425; 49, 1875, s. 134 – 152 (spolu vyšlo 88 listov).
[27] V Ambrušovej edícii *Listy Jána Kollára I. 1816 – 1839* (Martin 1991) vyšli len dva Kollárove listy Šafárikovi z roku 1836 a 1837.

v roku 1961[28] a ich vzájomnú spoluprácu som podrobnejšie dokumentoval v úvodnej štúdii k edícii Šafárikových listov Hamuljakovi v roku 1965.[29] Šafárikovu spoluprácu s J. Kollárom v oblasti heuristiky a vedeckého výskumu som osvetlil v referáte, publikovanom v zborníku z vedeckej konferencie o Šafárikovi v r. 1993.[30] Napokon, okrem príležitostných príspevkov a monografie o M. Hamuljakovi,[31] tejto tematike som sa venoval v osobitnom príspevku o Bernolákovej kodifikácii spisovnej slovenčiny vo svetle Šafárikových a Kollárových názorov.[32]

Spolupráca P. J. Šafárika s J. Kollárom

Doteraz zostáva otvorenou otázka, kedy a kde sa Šafárik s Kollárom prvýkrát stretli a osobne sa zoznámili. Zo zachovanej korešpondencie sa zdá byť najpravdepodobnejšie, že priateľské styky a intenzívnu spoluprácu nadviazali v roku 1820, teda krátko po príchode Šafárika na pravoslávne gymnázium do Nového Sadu a po Kollárovom nástupe na miesto kaplána evanjelickej cirkvi v Pešti. Intenzita vzájomnej korešpondencie medzi Šafárikom a Kollárom v 20. rokoch 19. storočia úzko súvisela s heuristickou, tvorivou, vedeckou, vydavateľskou a organizačnou aktivitou oboch dejateľov.

V novosadskom období účinkovania Šafárik skoro v každom liste prosí a urguje Kollára a jeho pešťbudínskych priateľov (najmä Martina Hamuljaka) o obstarávanie kníh a iných prameňov k svojim literárnym prácam, hlavne k *Dejinám slovanského jazyka a literatúry* (Budín 1826) a k slovanským starožitnostiam vôbec. V bádateľskom zápale Šafárik v spolupráci s Kollárom a ďalšími spolupracovníkmi rozvinul širokú akvizičnú aktivitu s viacerými peštianskymi, viedenskými a bratislavskými kníhkupcami, prostredníctvom ktorých potom získaval knihy a časopisy z Čiech, Ruska, Poľska a ďalších krajín. Vďaka týmto prameňom mohol potom Šafárik spracovávať svoje slovanské spisy na vysokej vedeckej úrovni.

---

[28] Maťovčík, A.: *Príspevok k poznaniu Pavla Jozefa Šafárika ako knihovníka a k jeho vydavateľsko-kníhkupeckých stykov s Martinom Hamuljakom*. Knižničný sborník 1961, Martin 1961, s. 53 – 72.

[29] Maťovčík, A.: *Vzájomná spolupráca a priateľstvo Pavla Jozefa Šafárika s Martinom Hamuljakom*. In: Listy Pavla Jozefa Šafárika Martinovi Hamuljakovi. Ed.: A. Maťovčík. Martin 1965, s. 5 – 25.

[30] Maťovčík, A.: *Vzťah a spolupráca Pavla Jozefa Šafárika s Jánom Kollárom v oblasti heuristiky, vedeckého výskumu a národného hnutia*. In: Pavol Jozef Šafárik v slovenskej a českej slavistike. Košice 1993, s. 93 – 98.

[31] Maťovčík, A.: *Martin Hamuljak (1789 – 1859)*. Bratislava 1971.

[32] Maťovčík, A.: *Bernolákova kodifikácia spisovnej slovenčiny vo svetle názorov Pavla Jozefa Šafárika a Jána Kollára*. Biografické štúdie 33, Martin 2008, s. 126 – 135.

Druhou oblasťou Šafárikovej spolupráce s Kollárom bola účasť na vydávaní, predplácaní a rozširovaní vlastných spisov, ako aj diel iných autorov, o čom nachádzame mnohé doklady v ich vzájomnej korešpondencii. Táto spolupráca sa začala už v roku 1821 v súvislosti s prípravou vydania prvého zväzku *Písní světských lidu slovanského v Uhřích* a naplno sa rozvinula od polovice 20. rokov 19. storočia pri vydávaní a rozširovaní Šafárikových *Dejín slovanského jazyka a literatúry* a ďalších jeho spisov. Vydavateľsko-kolportážna spolupráca pokračovala aj po Šafárikovom odchode do Prahy v roku 1833, a tak Kollár patril medzi hlavných organizátorov predplácania a distribúcie nielen Šafárikových *Slovanských starožitností* (1837) a *Slovanského národopisu* (1842), ale aj pražského časopisu *Světozor* a iných vydaní.

Vice versa – Šafárik sa ochotne odplácal Kollárovi rovnakými službami a vo svojom novosadskom okolí osobne aj prostredníctvom priateľov a kníhkupcov kolportoval Kollárove *Básně* (1821) a *Slávy dceru* (1824), oba zväzky *Písní světských* (1823, 1827), *Čítanku* (1825), *Šlabikár* (1826), *Jmenoslov čili slovník osobných jmen...* (1828) či *Rozpravy o jmenách...* (1830), v čom pokračoval aj po odchode do Prahy.

Pomerne málo známa je Šafárikova iniciatíva a povzbudzovanie k spolčovacím organizačným podujatiam. Z jeho korešpondencie s Kollárom vieme, že už v roku 1822 uvažoval o založení čitateľského spolku v Novom Sade, prostredníctvom ktorého by sa čitatelia oboznamovali so slovanskými literatúrami, a k takejto aktivite povzbudzoval aj pešťbudínskych priateľov. Je všeobecne známe, že sa Šafárik zúčastnil v roku 1826 pri zakladaní Matice srbskej, sídliacej pôvodne v Pešti. So Šafárikom počítali slovenskí peťbudínski vzdelanci aj pri výmene kníh v rámci Slovanského čitateľského spolku, založeného v polovici roku 1826, a o jeho rady a názory sa opierali aj pri ďalších organizačných podujatiach, napr. pri založení Slovanskej knižnice roku 1829, ako aj pri snahách o vydávanie slovenských novín a literárneho časopisu na prelome 20. a 30. rokov 19. storočia.

V Šafárikovej korešpondencii s J. Kollárom sa výrazne odzrkadľujú ich náhľady na slovenský spisovný jazyk a s ňou spojenú koncepciu národného hnutia. Obaja dejatelia boli zástancami československej jazykovej, literárnej a národnej jednoty a z tejto pozície sa ostro postavili proti bernolákovskej a neskôr aj proti štúrovskej spisovnej slovenčine.

Nateraz sú málo osvetlené vonkajšie a najmä vnútorné osobnostné a psychické okolnosti a súvislosti, svedčiace o tom, že P. J. Šafárik veľmi skoro stratil vieru vo vlastné národné sily, v samostatný rozvoj slovenského jazyka, literatúry a kultúry. V liste Kollárovi z 2. marca 1824 sa totiž otvorene priznáva, že „já naprosto nemám naděje nižádné, aby mezi našimi uherskými Slováky kdy lépe bylo“; preto ho slovenský národný duch nenadchýnal a nepodnecoval k tvorivej aktivite: „Tímto duchem národního (národem zde ro-

zumím Slováky naši uherské) spisovatelství mne napotom nadchnuti chtíti, bylo by slepému o barvách rozprávěti. To pro mne na věky ztraceno.“ Táto Šafárikova národná skepsa či bezvýchodiskovosť sa v zložitých osobných pomeroch v záverečných rokoch novosadského pôsobenia ešte prehĺbila, čo len urýchlilo jeho rozhodnutie odísť do Prahy, hoci krátko predtým Kollárovi napísal, že on „nad Prahu většího a horšího slovanského kocourkova“ nepozná.

Napokon na margo vzťahov P. J. Šafárika s J. Kollárom treba poznamenať, že nemali vždy a na všetko zhodné pohľady a názory, ba aj výsledky ich tvorivej práce boli rozdielne. Šafárik si vážil Kollára ako básnika a vedúcu osobnosť literárneho diania, avšak k výsledkom jeho slovanských vedeckých bádaní mal síce zhovievavý, ale kritický postoj. Diametrálne odlišné stanovisko zaujal Šafárik k Rusku a jeho úlohe v Slovanstve, čo v ňom dozrelo po krutom potlačení poľského povstania v novembri 1830. Kým Kollár Rusko glorifikoval ako mohutné slovanské dubisko, Šafárik zaujal k ruskej hegemonistickej politike ostro odsudzujúci postoj – charakterizujúc ju ako „ten nejstrašnější militárský despotismus.“ Tu sa lámali ideály slovanskej vzájomnosti, ale Kollár akoby to nevidel, unášaný chimérnymi všeslovanskými vidinami a apoteózou Ruska.

Tieto rozdielne stanoviská však nerozdelili dvoch priateľov. Kollár vysoko hodnotil Šafárika ako slovanského vedca a v štvrtom speve *Slávy dcery* vyslovil želanie, aby v nebi bolo preňho pripravené miesto, lebo nikoho viac nemiluje. Pri Šafárikovom odchode z Nového Sadu do Prahy Kollár mu venoval osobitnú ódu a až do ostatných rokov udržiaval s ním úzke literárne, priateľské a písomné kontakty.

Najvnútornejší ľudský vzťah Šafárika s Kollárom charakterizujú oddané priateľstvo, hlboké porozumenie, dôvera a vzájomná úcta, ktoré vyvierali z bytostného ustrojenia a tvorivej potencie oboch osobností, zo zhodných ideových, duchovných a vzdelanostných základov, ako aj z podobných osudov, ktoré prežívali v nepriaznivých pomeroch – Šafárik v novosadskom a Kollár v peštianskom nežičlivom prostredí. Šafárik sa nám pritom javí ako typ rozvážny a zmierlivý, Kollár vznetlivý a často neústupčivý. Pre oboch priateľov bolo však symptomatické, že aj v najťažších situáciách vedeli sa vzájomne povzbudiť, ako o tom svedčí ich korešpondencia. Boli to kongeniálne tvorivé osobnosti, obdarené poetickým nadaním a vedeckou akríbiou, ktoré ich vedeli s mimoriadnou húževnatosťou pretaviť do tvorivej aktivity s tou výraznou individuálnosťou, že v sumárnom výsledku jeden vyniká ako básnik a druhý ako vedec. Dlhoročná spolupráca P. J. Šafárika s J. Kollárom pramenila z ich dôverného priateľstva a duchovnej blízkosti a mala rozhodujúci význam pri formovaní kultúrno-literárnych, ideových, národných a všeslovanských koncepcií v období slovenského národného obrodenia.

Šafárikova spolupráca s M. Hamuljakom

O Šafárikových kontaktoch s vedúcou osobnosťou druhej bernolákovskej generácie – Martinom Hamuljakom (1789 – 1859), ktorý od roku 1813 pôsobil ako úradník pri Miestodržiteľskej rade v Budíne, sa v literárnohistorickom bádaní vedelo pomerne málo. Zoznámenie Šafárika a Hamuljaka sprostredkoval Ján Kollár, ktorý pri osobnej návšteve v Pešti v máji 1924 uistil Šafárika o Hamuljakovej náklonnosti a priazni. Od tých čias M. Hamuljak pozorne sledoval najmä Šafárikovu prácu na *Dejinách slovanského jazyka a literatúry* a bol ochotný pomôcť pri ich vydávaní v budínskej univerzitnej tlačiarni.

O Hamuljakovej spolupráci s P. J. Šafárikom v novosadskom období máme početné doklady v ich vzájomnej korešpondencii od roku 1825, ktorá sa dotýka týchto okruhov a problémov: a) vydávanie Šafárikových spisov *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur* (1826), *Űber die Abkunft der Slawen nach Lorenz Surowiecki* (1828) a *Serbische Lesekörner* (1833); b) vzájomné obstarávanie a sprostredkovanie knižných a iných prameňov; c) Šafárikove stanoviská a rady k Hamuljakovým literárnym a organizačným snahám; d) problémy slovenského spisovného jazyka a s tým súvisiace otázky národnej ideológie.

Starostlivosť o vydávanie Šafárikových spisov v Budíne a Pešti bola jednou z najkonkrétnejších foriem pomoci, ktorú Hamuljak ochotne preukazoval Šafárikovi v čase jeho novosadského pôsobenia. V ich vzájomnej korešpondencii nachádzame početné doklady o postupe tlače, o predplácaní a rozposielaní všetkých troch Šafárikových spisov. Starostlivosť o tlačenie, korigovanie, predplácanie a napokon o expedíciu Šafárikových *Dejín slovanského jazyka a literatúry*, ktorej sa venoval hlavne M. Hamuljak, tvorí obsah celej tretiny Šafárikových listov Hamuljakovi z rokov 1825 – 1827. Hamuljakovou obetavosťou a zásluhou Šafárikove *Dejiny* – vydané v budínskej univerzitnej tlačiarni začiatkom roku 1826 – boli distribuované v krátkom čase nielen vyše 530 predplatiteľom, ale i stále pribúdajúcim záujemcom v Bratislave, Halle, Krakove, Ľvove, Novom Sade, Pešti, Petrohrade, Prahe, vo Viedni a inde. Šafárik bol za túto pomoc Hamuljakovi nesmierne vďačný, čo vyjadril v osobitnom liste z 26. 3. 1829.

Druhým Šafárikovým spisom, ktorý sa tlačil s pomocou Hamuljaka v univerzitnej tlačiarni v Budíne v roku 1828, bola rozprava *Űber die Abkunft der Slawen nach Lorenz Surowiecki*. V Šafárikových listoch Hamuljakovi z roku 1828 máme podrobné údaje o tlačení, doplnkoch, korektúrach a rozposielaní tohto spisu záujemcom. P. J. Šafárik bol aj tentoraz s Hamuljakovou pomocou mimoriadne spokojný, čo vyjadril aj v korešpondencii. Len tak sa mohol o niekoľko rokov znova s istotou obrátiť na Hamuljaka a žiadať ho o pomoc pri vydávaní posledného novosadského spisu *Serbische Lesekőrner...*, ktorý

vyšiel v Hartlebenovej tlačiarni v Pešti v roku 1833. Zo Šafárikových listov vieme, že Hamuljak mal jeho plnú dôveru, ktorú nikdy nesklamal. Po dohovore s nakladateľom Hartlebenom staral sa svedomite o korektúry, doplnky a opravy spisu, ktorý sa dotlačil pod jeho dozorom krátko pred Šafárikovým odchodom z Nového Sadu do Prahy koncom marca 1833.

Takto sa zavŕšila úspešná a obapolne užitočná spolupráca P. J. Šafárika s M. Hamuljakom pri vydávaní troch Šafárikových diel v čase jeho novosadského pôsobenia. Hamuljak svojou obetavosťou a starostlivosťou preukázal Šafárikovi vynikajúce služby, za ktoré mu bol Šafárik mimoriadne vďačný a za čo si ho vysoko vážil a ostal jeho stálym priateľom a radcom až do ostatných rokov Hamulkjakovho života.

Takmer súčasne s Hamuljakovou starosťou o vydávanie Šafárikových spisov sa začala rozvíjať aj druhá významná forma ich spolupráce, ktorá spočívala v obstarávaní a požičiavaní kníh a iných literárnych prameňov, ako aj sprostredkovaní knižných zásielok.

Ešte sa nedokončilo tlačenie *Dejín* a Šafárik sa už pustil do štúdia a zhromažďovania materiálov k ďalším prácam, najmä o dejinách, národopise, zemepise a literatúrach južnoslovanských národov. Hamuljak často obstarával pre Šafárika knihy i jednotlivé hárky spisov priamo v budínskej univerzitnej tlačiarni a keďže sa dobre poznal s viacerými pracovníkmi tejto tlačiarne, získaval od nich vydania „in crudo“, ktoré potom posielal Šafárikovi do Nového Sadu. Veľké služby vykonal Hamuljak pre Šafárika aj tým, že sa staral o dopravu knižných zásielok zo vzdialenejších miest. Pešť bola totiž významným centrom, ktoré malo dobre vybudované obchodné, poštové aj kníhkupecké spojenie nielen v Rakúsku, ale aj za jeho hranicami. Takto cez Hamuljakove ruky prechádzali zásielky pre Šafárika z Čiech, Poľska, Ruska či Anglicka – napr. zásielky kníh z Poľska a Ruska išli cez viedenského kníhkupca Schalbachera, ktorý mal priame spojenie s Krakovom, Varšavou aj s Petrohradom.

Šafárikova spolupráca s Hamuljakom pri obstarávaní a zasielaní kníh a literárnych informácií bola donedávna málo známa, hoci tvorí obsah väčšiny ich vzájomnej korešpondencie. Hamuljakova ochota i obetavosť pri vyhľadávaní a sprostredkovaní literárnych prameňov bola významnou pomocou Šafárikovi pri vedeckom bádaní v novosadskom období.

Jednou z najvýznamnejších Hamuljakových a Kollárových snáh v 20. rokoch 19. stor. bolo úsilie o založenie Slovanského čitateľského spolku a Slovanskej knižnice, ako aj o založenie a vydávanie slovenských novín a literárneho časopisu – ako sme už spomenuli. V súvislosti so založením Slovanskej knižnice Martin Hamuljak obnovil myšlienku vydávania slovenského časopisu. V tejto súvislosti v júli 1829 obrátil sa na Šafárika listom s prosbou o odpoveď na otázky, či sú slovenské noviny potrebné, akým jazykom by sa mali písať a koho navrhuje za redaktora. Šafárik odpovedal Hamuljakovi listom

13. júla 1829: „Noviny slovenské pro Slováky v Uhřích by byli potřebné. Důvodů by se mohlo aspoň padesát nashromážditi. Noviny jsou nyní, v těchto časích, na tomto stupni občanského života národů vzdělanějších, najlepší způsob a prostředek účinkovati na lid vůbec, na každého člověka.“ Po tomto Šafárikovom stanovisku sa Hamuljak radil s pešťbudínskymi priateľmi a spoločné náhľady o potrebe, obsahu, jazyku a redakcii časopisu vyjadril v dvoch listoch Šafárikovi z 26. a 30. júla 1829. P. J. Šafárik s jeho názormi súhlasil, okrem otázky jazyka a pravopisu, ktorým mal byť časopis písaný; vo svojej odpovedi M. Hamuljakovi 9. 8. 1829 rozhodne odmietol návrh, aby sa v novinách používal pravopis český aj bernolákovský. Otázka jazyka a pravopisu novín či časopisu bola teda kardinálnym problémom pri ich založení. Po uvážení viacerých mienok Hamuljak podal žiadosť o povolenie novín Miestodržiteľskej rade v Budíne v apríli 1831, ktorá ju však rozhodnutím z 3. 5. 1831 zamietla, bez uvedenia bližších dôvodov.

Šafárikova korešpondencia s M. Hamulkjakom má základný význam pre osvetlenie náhľadov na spisovný jazyk a s ním súvisiace otázky jednotnej slovenskej národnej ideológie v 20. a 30. rokoch 19. storočia. Ako je známe – P. J. Šafárik s J. Kollárom na jednej strane a M. Hamuljak a bernolákovci na druhej strane boli predstaviteľmi dvoch odlišných koncepcií slovenského národného hnutia a spisovného jazyka: prví reprezentovali koncepciu *československého kmeňa* a *československenčiny*, druhí trvali na princípe *slovenskej kmeňovitosti* so samostatným slovenským spisovným jazykom. P. J. Šafárik ako zástanca „československenčiny“ od začiatku ostro odmietal bernolákovskú spisovnú slovenčinu; v liste M. Hamuljakovi z 13. 7. 1829 píše, že „Bernolákův orthografický vynálezek jest zkáza literatury naší...“ Hamuljak vyjadril svoje náhľady na jazyk a národné hnutie v liste P. J. Šafárikovi 6. 2. 1827 slovami: „V materčine jen, tuším, učinkovati lze jak na srdce, tak na rozum, v materčine jen možná o povinnostěch a pomalu i právích svých naučovati sprostého člověka, větčí massu lidu, o kterúž starost míti sluší... Národnost naši pred maďarčinů a jakůkoli cizinů ochrániti, jí a s nů vzdělávati najjistěji materčínu móžeme; v materčine, jakožto všechněm vědomé, náleží lid cvičiti, k poznání sebe a príbuzných, i k jednotě literatury vésti a vychovávati.“ Ďalší vývoj slovenského jazyka a slovenského národa dal M. Hamulkjakovi za pravdu.

Sumarizujúc doterajšie poznatky o načrtnutej téme môžem konštatovať, že spolupráca Pavla Jozefa Šafárika s Jánom Kollárom a Martinom Hamuljakom v 20. rokoch 19. storočia – aj napriek rozdielnym ideovým stanoviskám na jazyk a koncepciu národného hnutia – patrí medzi najkrajšie doklady o bádateľských, tvorivých a ľudských kontaktoch týchto dejateľov v období slovenského národného obrodenia, plných obetavosti, mimoriadneho porozumenia a nadkonfesijnej tolerantnosti.

LITERATÚRA A PRAMENE

Dopisy Pavla Jos. Šafaříka Janu Kollárovi. Ed.: A. J. Vrťátko. Časopis Českého muzea, 1873 – 1874.

Listy Martina Hamujaka I. Ed.: A. Maťovčík. Martin 1969.

Listy Pavla Jozefa Šafárika Martinovi Hamuljakovi. Ed.: A. Maťovčík. Martin 1965.

MAŤOVČÍK, A.: *Bernolákova kodifikácia spisovnej slovenčiny vo svetle názorov Pavla Jozefa Šafárika a Jána Kollára*. Biografické štúdie 33, Martin 2008, s. 126 – 135.

MAŤOVČÍK, A.: *Martin Hamuljak (1789 – 1859)*. Bratislava 1971.

MAŤOVČÍK, A.: *Príspevok k poznaniu Pavla Jozefa Šafárika ako knihovníka a k jeho vydavateľsko-kníhkupeckých stykov s Martinom Hamuljakom*. Knižničný sborník 1961, Martin 1961, s. 53 – 72.

MAŤOVČÍK, A.: *Vzájomná spolupráca a priateľstvo Pavla Jozefa Šafárika s Martinom Hamuljakom*. In: Listy Pavla Jozefa Šafárika Martinovi Hamuljakovi. Ed.: A. Maťovčík. Martin 1965, s. 5 – 25.

MAŤOVČÍK, A.: *Vzťah a spolupráca Pavla Jozefa Šafárika s Jánom Kollárom v oblasti heuristiky, vedeckého výskumu a národného hnutia*. In: Pavol Jozef Šafárik v slovenskej a českej slavistike. Košice 1993, s. 93 – 98.

Pavol Jozef Šafárik v slovenskej a českej slavistike. Zborník venovaný XI. medzinárodnému zjazdu slavistov v Bratislave. Ved. red. P. Petrus; Košice: Východoslovenské vydavateľstvo 1993.

Personálna bibliografia Pavla Jozefa Šafárika. 1 – 2. Martin 2004.

RESUMÉ

Autor sa dlhodobo venuje monumentálnemu vedeckému dielu P. J. Šafárika, ktoré detailne zachytáva *Personálna bibliografia Pavla Jozefa Šafárika*. Sumarizujúc doterajšie poznatky o načrtnutej téme, autor príspevku konštatuje, že spolupráca P. J. Šafárika s Jánom Kollárom a Martinom Hamuljakom v 20. rokoch 19. storočia, zachytená najmä v ich vzájomnej korešpondencii, aj napriek rozdielnym ideovým stanoviskám na jazyk a na koncepciu národného hnutia, patrí medzi najkrajšie doklady o bádateľských, tvorivých a ľudských kontaktoch týchto dejateľov v období slovenského národného obrodenia, plných obetavosti, mimoriadneho porozumenia a nadkonfesijnej tolerantnosti.

SUMMARY

About a literary language and nation (Cooperation of Pavol Jozef Šafárik with Ján Kollár and Martin Hamuljak)

The author of the paper devotes his research to the monumental scientific work of Pavol Jozef Šafárik, which is described in *Šafárik's personal bibliography* in detail. Summarizing the findings of the topic, the author states that the cooperation of P. J. Šafárik with Ján Kollár and Martin Hamuljak in the 20s of the 19th century – which is particularly captured in their letter correspondence – is one of the most beautiful evidence of scientific, creative and human contacts of these authorities in times of Slovak national revival, full of self-sacrifice, mutual understanding and inter-confessional tolerance, in spite of their different attitudes towards the language and national movement conception.

Prínosy a podnety Tóbikovej analýzy jazyka Pavla Jozefa Šafárika

doc. PhDr. Ladislav BARTKO, CSc.
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

1. V súčasnosti – stopäťdesiat rokov od úmrtia – sa už len veľmi ťažko dá nájsť nejaké biele miesto na mape životných osudov a životného diela nášho veľkého slavistu Pavla Jozefa Šafárika. V bohatej odbornej literatúre o ňom existuje značné množstvo analýz a hodnotení, ktoré vykreslili relatívne úplný a presný obraz krokov a etáp jeho života, a najmä oblastí ľudskej činnosti, v ktorých pracoval a v ktorých zanechal veľké výsledky svojich rozmanitých tvorivých aktivít.

A predsa. Na viacerých doterajších hodnoteniach Šafárikovho života a diela možno vidieť stopy určitej determinácie – napr. spoločensko-politickým či ideologickým pozadím časového obdobia, v ktorom boli urobené, individuálnymi danosťami tých, ktorí ich vykonali, prípadne aj ďalšími z foriem tejto determinácie. Aj z tohto dôvodu každé vracanie sa k odkazu P. J. Šafárika s cieľom nielen pripomenúť si ho, ale podľa možností opätovne aj vyzdvihnúť najvýznamnejšie zložky tohto odkazu, resp. tam, kde sa ukáže potreba, aj doplniť alebo poopraviť doterajšie zistenia, treba označiť za nanajvýš opodstatnené a užitočné. Toto ostatné konštatovanie sa v značnej miere – ako sa nazdávame – vzťahuje aj na analýzy a hodnotenia jazyka, ktorým P. J. Šafárik písal svoje vedecké, umelecké a iné práce. Máme na mysli tie z nich, ktorých autorom je Štefan Tóbik, spoluzakladateľ univerzity nesúcej meno tejto významnej osobnosti našich národných dejín – Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Hoci výsledky Tóbikových analýz Šafárikovho jazyka majú mimoriadne vysokú odbornú hodnotu, podľa nášho názoru doteraz sa im nevenovala primeraná pozornosť a dodnes nie sú dostatočne zhodnotené a ocenené.

Cieľom tohto príspevku je teda podať podrobnejšiu charakteristiku prác Š. Tóbika o jazyku P. J. Šafárika, vyzdvihnúť ich prínosy pre poznanie jazykovej situácie na Slovensku v prvej polovici 19. storočia a na základe prehľadu ich doterajších hodnotení naznačiť aj možnosti ich lepšieho využitia v súčasnom jazykovednom bádaní.

2. Štefan Tóbik patril k tej generácii našich jazykovedcov, ktorá po rozpade rakúsko-uhorskej monarchie sčasti vyrastala a školské vzdelanie nadobudla už v podmienkach novovzniknutého spoločného česko-slovenského štátu a už od tridsiatych rokov minulého storočia sa mimoriadnym spôsobom začala podieľať na vedeckom výskume nášho národného jazyka. Predmetom tohto bádania spočiatku boli najmä jeho nespisovné štruktúrne útvary, územné nárečia, postupne sa ním stali dejiny a jednotlivé jazykové roviny spisovnej slovenčiny. Š. Tóbik k tomu veľkou mierou prispel najmä svojimi nárečovými výskumami (predovšetkým dialektov svojho rodného Gemera, neskôr aj nárečí celého východného Slovenska) a výskumom starších období dejín spisovnej slovenčiny (analýzou jazyka starších jazykových pamiatok i hodnotením prínosu významných osobností), menej príspevkami k viacerým otázkam jazykovej praxe v jej súčasnom období. Navyše sa Š. Tóbik významným spôsobom zaslúžil o vznik a rozvoj vysokého školstva a tým aj o výchovu mladého vedeckého dorastu na východnom Slovensku (bližšie Bartko, 2009, s. 10 – 11).

V prvej etape svojej jazykovednej činnosti (v spomenutých tridsiatych rokoch minulého storočia) sa Š. Tóbik takmer výlučne venoval nárečovému výskumu, a to svojich rodných gemerských nárečí. Výsledky svojich viacročných úsilí spracoval a publikoval v celom rade hodnotných vedeckých štúdií. Najmä jeho zásluhou sa Gemer už vtedy stal jednou z najlepšie preskúmaných našich nárečových oblastí (tamže, s. 13). Vtedajšie pôsobenie na strednej škole podnietilo u neho aj hlbší záujem o problémy fungovania súdobého spisovného jazyka v jednej z oblastí jeho používania. Svojimi príspevkami z konca 30. a začiatku 40. rokov minulého storočia prispel k tvorbe slovenskej obchodnej terminológie a k jej uplatňovaniu v školskej a verejnej jazykovej praxi (tamže, s. 19).

S veľkou pravdepodobnosťou až zmena pozície stredoškolského na pozíciu vysokoškolského učiteľa a s tým spojená potreba kvalitnej výučby historických jazykovedných disciplín na prešovských vysokoškolských učiteľských pracoviskách bola hlavným podnetom k tomu, aby Š. Tóbik svoje dovtedajšie odborné záujmy rozšíril aj na oblasť dejín spisovnej slovenčiny. Po štúdii venovanej problematike pramennej základne Štúrovej spisovnej slovenčiny (pri príležitosti 100. výročia úmrtia Ľudovíta Štúra) Š. Tóbik v roku 1958 uverejnil príspevok *Niekoľko poznámok k vývinu slovenčiny* (Tóbik, 1958a), v ktorom podal charakteristiku jednotlivých období vývinu jazykovej situácie na Slovensku od najstarších čias po súčasnosť a objasnil príčiny onekorenej kodifikácie celonárodného spisovného jazyka – štúrovskej spisovnej slovenčiny. Ešte v tom istom roku publikoval aj príspevok *O práci katedry* (Tóbik, 1958b), v ktorom podal informáciu o vedeckovýskumnej činnosti Katedry slovenského jazyka a literatúry na Filologickej fakulte Vysokej ško-

ly pedagogickej v Prešove, bezprostrednej predchodkyni o rok neskôr konštituovanej prešovskej Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Tieto dve práce tu explicitne uvádzame preto, aby sme mohli skonštatovať, že v tom čase – pred rokom 1958 – medzi úlohami, ktoré si Š. Tóbik vytýčil pre svoju vedeckú činnosť, ešte nefiguroval výskum osobnosti a diela P. J. Šafárika.

Stalo sa tak trochu neskôr, nepochybne v úzkej súvislosti s úvahami o založení univerzity v Košiciach, ktorá by vo svojom názve mohla a mala niesť meno P. J. Šafárika. Svoju úlohu tu nepochybne zohralo aj blížiace sa 100. výročie úmrtia tejto významnej osobnosti našich národných dejín – svedčí o tom skutočnosť, že počnúc rokom 1959, teda rokom konštituovania Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, sa zameranie vedeckovýskumných aktivít Štefana Tóbika na komplexné štúdium osobnosti a diela Pavla Jozefa Šafárika v jeho vedeckých plánoch nielenže objavuje, ale začína v nich výrazne dominovať.

3. V prvej fáze uvedeného nového zamerania vedeckých aktivít Š. Tóbika je to najmä činnosť, ktorej cieľom bola popularizácia osobnosti a diela P. J. Šafárika pred blížiacimi sa oslavami spomenutého jubilea. Patrí k nej napríklad séria článkov vo fakultnom časopise z tých rokov a jedno encyklopedické heslo. Autor v nich pripomínal aktuálnosť štúdia osobnosti a diela P. J. Šafárika (Tóbik, 1960/61a), vyzdvihoval dôležité stránky Šafárikovho života a rozmanitej činnosti, pričom osobitne zdôrazňoval, že Šafárik bol nielen veľkým učencom, ale aj veľkým človekom a najmä pre našu mládež aj veľkým vzorom (Tóbik, 1960/61b; podrobnejšie Bartko, 1996, s. 299 – 300). Hlavným odborno-vedeckým výsledkom tohto zamerania sú práce venované podrobnej analýze jazyka P. J. Šafárika. Ide o dve rozsiahle štúdie a „šafárikovskú“ polovicu jednej monografie.

V štúdii *Šafárikov jazyk* (Tóbik, 1961b), publikovanej vo fakultnom *Sborníku šafárikovskom*, ktorý bol vydaný k 100. výročiu Šafárikovej smrti a bol venovaný V. medzinárodnému zjazdu slavistov v Sofii v roku 1963, Š. Tóbik podáva podrobnú analýzu celého komplexu otázok súvisiacich s jazykom diel P. J. Šafárika. Uvádza podrobný prehľad dovtedajšej odbornej literatúry o skúmanom predmete, a to v širších dobových kultúrno-spoločenkých súvislostiach, a podáva vyčerpávajúci rozbor jazyka (pravopis, hláskoslovie, menná a slovesná flexia, syntax, štýl, frazeológia, lexika, tvorenie slov) vybraných častí Šafárikovej poézie (zbierky *Tatranská Múza s ljrau Slowanskau* z r. 1814 a iných básní), ako aj niektorých básnických prekladov (napr. Aristofanových *Oblakov* a Schillerovej *Márie Stuartovej*).

Druhú svoju šafárikovskú vedeckú štúdiu *Pavel Jozef Šafárik a slovenské nárečia* (Tóbik, 1963) Š. Tóbik venoval analýze Šafárikovho vzťahu k slovenským nárečiam. Konštatuje v nej, že tento vzťah formovalo už Šafárikovo

domáce gemerské prostredie a prehĺbil ho najmä jeho päťročný pobyt v Kežmarku, kde sa začal venovať teoretickým otázkam ľudových piesní vrátane ich jazyka. Š. Tóbik tu zdôrazňuje Šafárikovu myšlienku, že reč ľudu sa nedá nikde inde poznať v takej čistote ako práve v piesňach, ako aj jeho požiadavku ľudové piesne zapisovať podľa ľudovej výslovnosti. Zároveň pripomína, že Šafárik ľudové piesne okrem východoslovenského a gemerského prostredia zapisoval aj na západnom Slovensku, a keďže prostredníctvom priateľov spoznal aj charakter a jazyk novohradsko-liptovských piesní, mal pomerne dobrý obraz o nárečovej situácii na celom Slovensku. Dodáva, že otázkami slovenských nárečí sa Šafárik teoreticky najviac zaoberal v korešpondencii s Jánom Kollárom (bližšie pozri Bartko, 1993).

Vyvrcholenie Tóbikovho mnohoročného štúdia osobnosti a diela P. J. Šafárika predstavuje jeho monografia *Šafárikov a Kollárov jazyk* (Tóbik, 1966). Nejde tu o nové vydanie už predtým publikovanej rozsiahlej štúdie o Šafárikovom jazyku, rozšírenej o analýzu jazyka diel Jána Kollára. V monografii autor síce na predchádzajúcu štúdiu *Šafárikov jazyk* zjavne nadväzuje a mnohé údaje z nej aj využíva, avšak svojím spracovaním je to celkom nová práca. Okrem poznatkov o Jánovi Kollárovi a jeho jazyku, nové sú tu aj tie výsledky analýz jazyka Šafárikových prác, ktoré sa do prvej štúdie nedostali – teda rozbory jazyka jeho časti spoluautorskej literárnoteoretickej práce *Počátkowé Českého básnictwj obzwlásstě prozodye*, zbierky ľudových piesní *Pjsně swětské Lidu slovenského v Vhřjch* a niektorých vedeckých prác – ako aj ďalšie zistenia o oboch skúmaných velikánoch a dobe, v ktorej žili a tvorili. V kapitole o Šafárikovom a Kollárovom jazyku Š. Tóbik hovorí nielen o jazykovej praxi oboch skúmaných autorov, ale aj o ich jazykovej teórii, a to na pozadí dôkladnej charakteristiky jazykových pomerov na Slovensku v rokoch ich mladosti i neskoršieho pôsobenia. Jazykovo-gramatickú charakteristiku Šafárikovho a Kollárovho jazyka Š. Tóbik robí podľa jednotlivých období, ktoré sám vymedzil, podľa diel oboch autorov, ako aj vrstiev a štýlov ich jazyka. Pritom v tejto svojej analýze zohľadňuje aj aspekt dynamiky a iných stránok jazykového vývinu. Pozornosť si zasluhuje aj to, že bohatý materiál vykladá zo slovenského hľadiska (porov. Jóna, 1969, s. 106).

4. Už aj z týchto krátkych poznámok je zrejmé, že práce Š. Tóbika o jazyku P. J. Šafárika (a J. Kollára) obsahujú nielen analýzu jazyka Šafárikových (a Kollárových) vedeckých, umeleckých a iných prác v úzkom individuálnom rámci, ale že zároveň je to – nespočetným množstvom príkladov a dokladov podložená – podrobná a vyčerpávajúca charakteristika súdobej češtiny ako nástroja jazykovej komunikácie na Slovensku v jej širokých historicko-spoločenských, kultúrnych aj náboženských súvislostiach.

Napriek vysokej vedeckej hodnote týchto Tóbikových prác a ich nespornému prínosu do hlbšieho poznania celkovej podoby jazykovej situácie na

Slovensku nielen v časovom období života a tvorivej činnosti P. J. Šafárika (a J. Kollára), ale aj jej vývinových peripetií v predchádzajúcich obdobiach, v odborných kruhoch nenašli primeranú odozvu a ocenenie. Svedčí o tom aj skutočnosť, že o nich (máme na mysli najmä samostatnú monografiu *Šafárikov a Kollárov jazyk*) ani krátko po ich publikovaní, ba ani v nasledujúcich rokoch nebola napísaná a publikovaná obsiahlejšia hodnotiaca odborná recenzia. Stručných, často len konštatačných a všeobecných hodnotení sa im dostalo až v jubilejných článkoch k 60., neskôr k nedožitým 90. a 100. narodeninám (napr. Štolc, 1969, s. 84; Jóna, 1969, s. 106), resp. v nekrológoch po náhlom úmrtí ich autora krátko po 60. narodeninách (napr. Sabol, 1970, s. 107). V učebniciach dejín spisovnej slovenčiny (Krajčovič – Žigo, 2002; Kačala – Krajčovič, 2006) sa miesto našlo iba pre názov uvedenej monografie (v zozname literatúry), resp. ani to nie (Pauliny, 1983). Pritom obsahujú veľké množstvo závažných zistení, ktoré môžu výrazne pomôcť v snahe doplniť a spresniť doteraz známy obraz vývinu jazykových pomerov na Slovensku v obrodenskom období našich národných dejín.

LITERATÚRA A PRAMENE

BARTKO, Ladislav: *Pavol Jozef Šafárik a začiatky slovenskej dialektológie*. In: Pavol Jozef Šafárik v slovenskej a českej slavistike. Zborník venovaný XI. medzinárodnému zjazdu slavistov v Bratislave. Red. P. Petrus et al. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo 1993, s. 197 – 203.

BARTKO, Ladislav: *Pavol Jozef Šafárik vo vedeckom diele Štefana Tóbika*. In: Pavol Jozef Šafárik a slavistika. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie a dokumentov z osláv 200. výročia narodenia P. J. Šafárika. Red. P. Petrus et al. Prešov – Martin: Filozofická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach – Matica slovenská v Martine 1996, s. 298 – 303.

BARTKO, Ladislav: *Štefan Tóbik – významný slovenský jazykovedec a pedagóg*. In: Slavistika v premenách času (štúdie z jazykovednej a literárnovednej komparatistiky). Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 23. – 24. apríla 2009 (pri príležitosti 100. výročia narodenia prof. PhDr. Štefana Tóbika, CSc., 40. výročia založenia lektorátu poľského jazyka na FF UPJŠ/PU a 15. výročia založenia Katedry slavistiky Filozofickej fakulty UPJŠ/PU). Red. J. Dudášová. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2009, s. 10 – 25.

JÓNA, Eugen: *Životné jubileum Štefana Tóbika*. In: Slovenská reč, 1969, roč. 34, č. 2, s. 104 – 106.

KAČALA, Ján – KRAJČOVIČ, Rudolf: *Prehľad dejín spisovnej slovenčiny*. Martin: Matica slovenská 2006.
KRAJČOVIČ, Rudolf – ŽIGO, Pavol: *Dejiny spisovnej slovenčiny*. Bratislava: Univerzita Komenského 2002.
PAULINY, Eugen: *Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983.
SABOL, Ján: *Za profesorom Štefanom Tóbikom*. In: Jazykovedný časopis, 1970, roč. 21, č. 1, s. 106 – 107.
ŠTOLC, Jozef: *Prof. Štefan Tóbik šesťdesiatročný*. In: Jazykovedný časopis, 1969, roč. 20, č. 1, s. 83 – 84.
TÓBIK, Štefan: *Niekoľko poznámok k vývinu slovenčiny*. In: Sborník Filologickej fakulty Vysokej školy pedagogickej v Prešove. 2. časť: slovenský jazyk a literatúra. Red. Š. Tóbik. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1958a, s. 150 – 168.
TÓBIK, Štefan: *O práci katedry*. In: Sborník Filologickej fakulty Vysokej školy pedagogickej v Prešove. 2. časť: slovenský jazyk a literatúra. Red. Š. Tóbik. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1958b, s. 175 – 177.
TÓBIK, Štefan: *Pavol Jozef Šafárik*. In: Šafárikova univerzita, 1960/61a, roč. 1, s. 1, 3 – 4.
TÓBIK, Štefan: *Pavol Jozef Šafárik a dnešok*. In: Prešovský vysokoškolák, 1960/61b, roč. 6, s. 75.
TÓBIK, Štefan: *Šafárikov jazyk*. In: Sborník šafárikovský, venovaný z príležitosti 100. výročia smrti P. J. Šafárika V. medzinárodnému sjazdu slavistov v Sofii 1963. Red. Š. Tóbik. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1961b, s. 91 – 193.
TÓBIK, Štefan: *Pavol Jozef Šafárik a slovenské nárečia*. In: Odkaz P. J. Šafárika. (Slovanské štúdie. 6.). Red. J. Hrozienčik. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1963, s. 223 – 234.
TÓBIK, Štefan: *Šafárikov a Kollárov jazyk*. Príspevok k vývinu českého a slovenského spisovného jazyka v období národného obrodenia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966.

RESUMÉ

Autor sa vo svojej štúdii venuje podrobnejšie prácam Štefana Tóbika o jazyku Pavla Jozefa Šafárika (a Jána Kollára), ktoré obsahujú nielen analýzu jazyka Šafárikových (a Kollárových) vedeckých, umeleckých a ďalších prác v úzkom individuálnom rámci, ale že zároveň je to (nespočetným množstvom

príkladov a dokladov podložená) podrobná a vyčerpávajúca charakteristika súdobej češtiny ako nástroja jazykovej komunikácie na Slovensku (v jej širokých historicko-spoločenských, kultúrnych a náboženských súvislostiach), čo podľa autora doteraz nebolo vo vedeckých kruhoch dostatočne reflektované.

SUMMARY

The contribution and incentives of Tóbik's analysis of Pavol Jozef Šafárik's language

The study scrutinizes the work of Štefan Tóbik about the language of Pavol Jozef Šafárik (and Ján Kollár), covering the analysis of language of Šafárik's (and Kollár's) scientific, art and other works, which is also – with many examples and other evidence supported – a detailed and comprehensive characteristic of Czech language at that time as a communication tool in Slovakia (in its wide historical, social, cultural and religious contexts), which has not been yet sufficiently reflected in the scientific community – according to the author's opinion.

Reflexie o preklade Slovanských starožitností

prof. PhDr. Ivor RIPKA, DrSc.
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

1. Konštituovanie slavistiky ako osobitnej oblasti systematického, cieľavedomého a metodologicky „čistého“ vedeckého skúmania a poznávania širšie chápanej oblasti kultúry a dejín národov hovoriacich slovanskými jazykmi, pri ktorom sa obligátne uplatňoval porovnávací aspekt, sa v českej a slovenskej lingvistike tradične datuje do posledných dvoch desaťročí 18. storočia a do prvej polovice 19. storočia.[33] Vo vedeckom svete niet pochybností o tom, že slavistiku koncepčne a metodicky výrazne profilovali najmä Josef Dobrovský (1753 – 1829) a Pavol Jozef Šafárik (1795 – 1861).

1.1. Typickým a príznačným znakom formovania slavistiky, ktorý sa neskôr reflektoval aj ako jej špecifický znak, bolo prelínanie sa či isté splývanie spoločenskovedných disciplín, ktoré si v tých časoch ešte len hľadali vlastný predmet výskumu, vlastný pojmový aparát a vedecký jazyk. Nazdávame sa, že spôsob, akým sa záujem o slovanské národy rýchlo sformoval do kompaktného a jednoliateho, hoci odborove možno nie celkom vyrovnaného súboru niekoľkých spoločenskovedných disciplín filologicko-historického zamerania, svedčí o tom, že „rozhodujúci vplyv na takéto chápanie mala klasická filológia a jej odborove komplexné chápanie latinského a gréckeho staroveku“.[34] Na začiatku 19. storočia toto chápanie ako prvý prezentoval a vedecky „ukotvil“ nemecký filológ a „starožitník“ Friedrich August Wolf (1759 – 1824) v knihe *Darstellung der Altertumswissenschaft*, vydanej v roku 1807 v Berlíne.

2. Habent sua fata libeli. A nepochybne ich majú aj *Slovanské starožitnosti* Pavla Jozefa Šafárika, vydané v roku 1837 v Prahe nákladom Matice českej. Toto priekopnícke dielo, zásadným spôsobom rozširujúce a korigujúce dovtedajšie niekedy tendenčné názory o starobylosti slovanských národov na základe minuciózneho rozboru a novej interpretácie pramenného (najmä listinného) materiálu, malo v čase svojho vzniku však aj kritikov. A to nielen

[33] Porov. *Česká slavistika...*, 1995, s. 130.
[34] Tamže, s. 131.

v ohlasoch dovtedy „tón“ v hodnotení Slovanov udávajúcich Nemcov, ale ozvali sa aj slovanskí bádatelia. Slovinec Jernej Bartol Kopitar autorovi vyčítal, že dielo napísal po česky. Aj niektorí ruskí bádatelia neboli spokojní s tým, že Šafárik napísal *Starožitnosti* v (okrajovom) jazyku, v ktorom ich bude málokto vedieť prečítať. Je preto pochopiteľné, že *Slovanské starožitnosti* – ako v tých časoch najväčšie dielo o starých dejinách a kultúre Slovanov – sa v relatívne krátkom čase začali prekladať. Vedecký svet si totiž uvedomil, že „Slovania dostali do rúk dielo o sebe v takej výpovednej šírke, akú dovtedy nepoznali. Slovanov Šafárik vyhlásil za nedeliteľnú súčasť európskych dejín a kultúry, a to už od počiatkov ich existencie a dejín. Obhájil autochtónnosť tohto „národa“ v priestore Európy, čo malo už význam nielen vedecký, ale aj priam politický, v danej dobe národno-buditeľský“ (Kučera, 2009, s. 473).

2.1. Prvý preklad *Slovanských starožitností* do ruštiny začal vychádzať v roku vydania jeho českého originálu. Ruský slavista Osip Maximovič Boďanskij (ktorý navštívil aj Prahu a Bratislavu a na moskovskej univerzite prednášal o slovenčine už pred vydaním Štúrovej *Náuky reči slovenskej*) ho začal pripravovať už v roku 1836, podľa prvej „zošitovej“ verzie *Starožitností*, ktorú mu doručil vydavateľ prekladu, so Šafárikom korešpondujúci ruský historik Michail Petrovič Pogodin, ktorý v roku 1835 takisto navštívil Prahu. O. Boďanskij v úvode zdôraznil, že *Slovanské starožitnosti* (v preklade *Славянские древности – Slavianskije drevnosti*) boli do ruštiny preložené skôr než do akéhokoľvek iného jazyka, a to najmä nemeckého, a oznámil, že každé tri mesiace bude vychádzať jedna kniha prekladu *Starožitností* v rozsahu najmenej 20 autorských hárkov. Roku 1837 sa M. Pogodinovi podarilo vydať prvé dve časti prvého dielu, v roku 1838 vyšla tretia časť. V rokoch 1847 – 1848 potom vyšlo znova upravené prvé vydanie a prvýkrát aj tri knihy druhého „okresu“ *Starožitností*. V roku 1842 vyšli *Słowiańskie starożytności* v Poznani, preložil ich Hieronym Napoleon Bońkowski. V roku 2003 vyšla – opäť v Poznani – reedícia tohto vydania, ktorú sme mali k dispozícii pri príprave prekladu 3. zväzku *Spisov*. Jeho editori Tadeusz Lewaszkiewicz a Jerzy Strzelczyk zasa využívali náš slovenský preklad I. časti *Starožitností*, vydaný roku 1999. V rokoch 1843 – 1844 vyšiel v Lipsku v dvoch dieloch nemecký preklad diela (*Slawische Alterthümer*). Podľa O. Boďanského bol tento preklad poplatný germánskemu patriotizmu, a preto z neho vynechali všetky nepriaznivé názory o Germánoch a samovoľne urobili mnohé zmeny. Na preklad aspoň časti *Slovanských starožitností* do slovenčiny sa čakalo až do roku 1961. Vtedy vyšla kniha s titulom *Literatúra, jazyk, spoločnosť*, prezentujúca výber z prác P. J. Šafárika. Zostavovateľ Karol Rosenbaum do nej zaradil aj ukážku zo *Starožitností* pod názvom *Starobylosť Slovanov v Európe*.

2.2. Pre bibliografickú komplexnosť treba pripomenúť, že v rokoch 1862 a 1863 vyšlo v dvoch zväzkoch 2. vydanie *Slovanských starožitností*. Edične ho pripravil Šafárikov zať, historik Josef Jireček. Do tohto vydania pripojil viaceré prídavky z rukopisnej pozostalosti P. J. Šafárika. Spoločný register pre oba zväzky zostavil Šafárikov syn Vojtech. Všetky relevantné údaje o publikovaných prácach P. J. Šafárika a celú paletu rozličných štúdií, predstavujúcich mnohoaspektové výskumy jeho diela, prezentuje *Personálna bibliografia Pavla Jozefa Šafárika*, ktorá vyšla v dvoch dieloch ako 8. zväzok *Spisov Pavla Jozefa Šafárika* (2004).

2.3. Vedecká rada košickej univerzity, nesúcej meno tohto veľkého Slováka, prijala už v roku 1991 návrh na vydanie sedemzväzkových *Spisov Pavla Jozefa Šafárika*. Hlavné (knižné) práce boli (chronologicky) zaradené na začiatok tejto edície: začínali ju *Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí* (1992). Druhý zväzok *Spisov Pavla Jozefa Šafárika*, ktorý pre košickú univerzitu vydalo roku 1999 Vydavateľstvo Oriens, zahŕňa kapitoly – v autorovom členení diela články – tzv. I. okresu (časti) *Slovanských starožitností*. Prvý slovenský preklad tohto diela približuje obdobie od Herodota až do pádu hunskej a rímskej vlády (t. j. od roku 456 pred Kr. až do roku 469 – 476 po Kr.). Vychádzal z prvého (pôvodného) vydania tzv. dejepisného oddielu *Slovanských starožitností*, ktoré roku 1837 v Prahe vytlačil Jan Spurný. (Dnes je tento preklad už aj súčasťou *Zlatého fondu* denníka Sme – digitalizovanej zbierky diel klasikov slovenskej literatúry.) Po desiatich rokoch sa Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach rozhodla zavŕšiť vydanie tohto diela a poskytla prekladateľom príležitosť vrátiť sa k tomuto zložitému a mimoriadne náročnému originálu. Široká slovenská – a vari aj slovanská – kultúrna verejnosť aj odborná societa dostala tak do rúk preklad II. okresu tohto vydania Šafárikových *Slovanských starožitností*, zahŕňajúci obdobie od pádu Hunov a Rimanov až do prevahy kresťanstva u Slovanov (od roku 476 až do roku 988 po Kr.). Tento 3. zväzok *Spisov* obsahuje aj všetky pôvodné Šafárikove prílohy, t. j. 26 originálov „svedectiev o starých Slovanoch“ (napísaných Herodotom, Plíniom, Tacitom, Ptolemaiom, Zemepiscom Bavorským, Konštantínom Porfyrogenetom, Dithmarom, Adamom Brémskym, Nestorom, Helmoldom a i.). Redaktor zväzku Imrich Gofus pripravil aj menný register.

2.4. Už v edičnej poznámke k vydaniu 2. zväzku *Spisov* (Ripka – Skladaná, 1999, s. 383) sme konštatovali, že *Slovanské starožitnosti* P. J. Šafárika z roku 1837 sú vlastne akýmsi encyklopedickým kompendiom viacerých spoločenskovedných disciplín: prezentujú vtedajšie poznatky z archeológie, histórie, geografie, komparatívnej slovanskej i neslovanskej filológie a etymológie, etnológie a sčasti aj z iných disciplín. Autor založil osnovu diela na interpretácii správ antických, byzantských, germánskych aj orientálnych histo-

rikov o tých starovekých národoch, ktoré stotožnil so Slovanmi.[35] Zámer takto komplexne a „multiodborovo“ opísať slovanské dejiny v Šafárikovi dozrel po smrti poľského bádateľa Wawrzynca Surowieckeho (1769 – 1827), autora spisu *Śledzenie początków narodów słowiańskich* (Warszawa 1824). Šafárik uverejnil o tomto diele rozsiahlu recenziu v brožúre nazvanej *Über die Abkunft der Slawen nach Lorenz Surowiecki* (Ofen 1828, 212 s.), v ktorej explicitne vyjadril svoj zámer podrobne – a z viacerých aspektov – opísať slovanské dejiny: v nasledujúcich rokoch neúnavne získaval všetok v tých časoch dostupný pramenný materiál. A v *Slovanských starožitnostiach* prezentoval množstvo dnes už nepoužívaných a neznámych historických a geografických údajov (vlastných mien), ktorých správne pretlmočenie vyžadovalo náležitú prípravu.

3. Netreba zaiste naširoko dokazovať, že preklad takéhoto diela je mimoriadne náročná úloha; na Slovensku sa ju v priebehu 170-tich rokov nepodujal splniť nikto. Pavol Jozef Šafárik sprostredkúva svoje aj cudzie výskumy či originálne interpretácie rozsiahleho pramenného materiálu často výnimočným a originálnym jazykom, svojráznym odborným štýlom. Nazdávame sa, že obdoba či aspoň paralela tohto jazyka by sa v slovenských alebo v českých textoch z prvej polovice 19. storočia hľadala ťažko. Je to svojrázny jazyk, predstavujúci istý konštrukt gramaticky, slovotvorne a lexikálne archaizovanej češtiny z príslušného obdobia, zaznamenávaný dobovým pravopisom, neraz komplikujúcim – najmä v prípadoch používania grafémy *w* vo vlastných menách – rekonštrukciu náležitej podoby starého dokladu. Jazyk P. J. Šafárika je navyše značne ovplyvnený zložitou latinskou a nemeckou syntaxou (oba jazyky excelentne ovládal), jednotlivé vety sú nezvyčajne dlhé (zložené súvetia sú plné rozličných vsuviek, ktoré – okrem iného – zatemňujú význam základného slovesa, umiestneného na konci neraz až polstránkového súvetia), a preto sú niekedy nepriezračné a nejasné aj sémanticky. Základným zámerom a ambíciou prekladateľov aj redakcie bolo teda v prvom rade priblížiť a sprístupniť tento archaický a miestami naozaj ťažko zrozumiteľný jazyk súčasnému bádateľovi a čitateľovi; alebo – formulujúc trocha expresívne a obrazne – odstrániť hrdzu, no zachovať patinu. Je prirodzené, že prekladatelia sa usilovali využiť aj literatúru, skúmajúcu Šafárikov jazyk.

3.1. Jazyk P. J. Šafárika najsústavnejšie analyzoval a skúmal slovenský jazykovedec a dialektológ, gemerský rodák Štefan Tóbik. V kandidátskej dizertácii študoval Šafárikov a Kollárov jazyk, t. j. jazyk ich česky písaných básní, vedeckých spisov aj osobnej korešpondencie. Táto práca tvorila „východiskovú bázu“ jeho mnohých ďalších štúdií a knižných prác venovaných tejto problematike. Š. Tóbik vo svojich prácach okrem iného konštatoval, že

[35] Porov. *Česká slavistika...*, 1995, s. 172.

jazyk, ktorým Šafárik – a Kollár – po roku 1825 písali, bol v podstate spisovný jazyk český tak v pláne lexikálnom, ako aj gramatickom, lenže s tým rozdielom, že podľa proklamovanej väčšej ľubozvučnosti slovenčiny zanášali vedome jej zvýhodňované a zistené hláskoslovné ľubozvučnosti aj do hláskoslovia používanej spisovnej češtiny, ktorá tým bola do určitej miery rozrušená (porov. Tóbik, 1966).

4. Doteraz publikované poznatky a zistenia o jazyku Pavla Jozefa Šafárika je možné na základe prekladateľských skúseností získaných pri práci s jeho *Starožitnosťami* doplniť najmä ukážkami zo slovnej zásoby. Jeho svojrázna lexika, plná originálnych (slovotvorných) novotvarov, nesie aj preukazné stopy a vplyvy starej češtiny aj iných slovanských jazykov – pri tejto príležitosti chceme predstaviť niektoré najfrekventovanejšie lexémy, používané v *Slovanských starožitnostiach*. Patria medzi ne napr. slová (alebo spojenia) *anobrž* = ba dokonca; ale, avšak, *anoť* = 1. (spojka) pretože; keď, 2. ale, avšak (odporovacia spojka), *báječný* = bájny, *bájiti* = vymýšľať, *bydlitel* = obyvateľ, *co do...* = pokiaľ ide o..., *čeliti* = smerovať, *číst: čte se* = uvádza sa, *dokládati se* = dovolávať sa (svedectva), *doličovati* = dokazovať, *domakati se* = dopátrať sa, *dospělý* = aj zrelý (zrelé ovocie), *dotčený* = spomenutý; uvedený, príslušný, *dovozovati* = dokazovať, *drahný* = značný; pekný, dobrý, *důvodně* = odôvodnene; presvedčivo, *hmatavý* = hmatateľný, *holdovník* = poddaný, *chrliti se* = valiť sa (napr. o vojsku), *jest řeč* = hovorí sa, *karle, karlík* = trpaslík, *kníni* = kňažná, *komonstvo* = zástup jazdcov; jazdecká družina, *krutislovství* = prekrúcanie slov, *kupectvo* = aj tovar, *lesina* = les, *literně* = doslovne, *man* = poddaný, *mezovati* = hraničiť, *motlach* = vymyslenina, *náběh* = vpád (vojska), *nadací* = nadačný, *náplyv* = vplyv, *národní* = aj ľudový, *nasledovati* (z něčeho) = vyplývať, *návah* = svah, *nával* = nájazd (Uhrov), *naznatek* = poznatok, *nematný* = zjavný; veľký; aj spoľahlivý, *nepravý* = aj nezákonný, *neúchylný* = neodvratný; neodmysliteľný, *obraný* = skúmaný, *obvyšný* = vyvýšený, *obzvláštně* = jednotlivo; podrobne, *odlika* = rozdiel; odlišnosť, *okres* = aj odbor, *okušovati* = ochutnávať, *onino* = oni; tamtí, *opáčně* = otázne, *oplata* = odmena, *oteční* (o. forma) = otcovská, *pacholetství* = detstvo, *pěchota* = aj chôdza, *plnoměrný* = úplný, *poběhlec* = odpadlík, odrodilec, *podešlý* (p. věk) = pokročilý, *područník* = poddaný, *pohrda* = pohŕdanie, *polední* = južný, *posestrice* = priateľka (zvolená za sestru; blízka rodom), *poslužný* = užitočný, *posobník* = nasledovník; prívrženec, *prvožilec* = pôvodný obyvateľ, *příčina* = dodatok, *přísedící* = susediaci, *rabuš* = rováš, *rozhaluzený* = rozvetvený, *rozvodnění* = rozšírenie, *sada* = veta, *sněžka* = ľadovec, *stávati* = trvať, existovať, *strana* = krajina, *synovkyně* = sesternica, *šestmecítma* = dvadsaťšesť, *ústav* = predpis, ustanovenie, *utouliti se* = utieknuť sa, *uvázati se* (v úřad) = ujať sa ho, *vlastenec* = aj krajan, *výnimka* = aj podmienka, *výsadek* (v. země) = výbežok, *vyšetřiti* = vyskúmať; zistiť, *vytčený* = uve-

dený, *vyvaditi* = vymaniť, oslobodiť, *vyzvukování* = vyslovovanie, *zápisek* = záznam, *zápiščík* = pisár, zapisovateľ, *zbava* = oslobodenie; sloboda, *zemek* = obyvateľ (nejakého územia), *zpytatel* = skúmateľ, bádateľ, *zvetšení* = zostarnutie (od *vetchý* = starý) a mnohé iné (porov. Ripka, 2011, s. 19).

4.1. Pri výbere širšiemu kontextu zodpovedajúcej optimálnej podoby lexém (resp. ich príslušných ekvivalentov) sa uplatňovali viaceré hľadiská: pre zachovanie istého dobového koloritu v texte ostali viaceré dnes už zastarané a nepoužívané lexikálne archaizmy, napr. *jazykospytec* (jazykovedec), *spolčenec* (spojenec), *spytateľ* (skúmateľ, bádateľ), *svetohromca* (svetovládca), takisto slová, ktoré dnes už pôsobia príznakovo, napr. *pojednávať*, *púhy*, *zámysel*, *vypudiť*, *učiniť*, no ich význam je známy. Na druhej strane sa niektoré archaické výrazy nahradili súčasnými, spisovnými, napr. slová *výspa* → ostrov, *moreplav* → prieplav, *šlak*, *sled* → stopa, *šlakovať* → stopovať, *náslovný* → začiatočný. Osobitnú skupinu predstavujú slová, ktoré by – príslušne hláskovo adaptované a upravené, ba niekedy aj bez úprav – patrili aj do súčasnej slovenskej slovnej zásoby, ale v príslušnom dobovom kontexte mali iný význam, resp. iný významový odtienok, a preto ich bolo treba prekladať, napr. *místní* // miestny → podrobný, *půlnoc* // polnoc → sever, *poledne* // poludnie → juh, *pásmo* → pás, *prostranný* // priestranný → obšírny, *svévolný* // svojvoľný → nezbedný a pod.

5. Pri preklade náročne formulovaného a štylizovaného textu *Slovanských starožitností* sa pochopiteľne vyskytli viaceré problémy na všetkých jazykových rovinách, nielen na lexikálnej. Nie je možné – ani žiaduce – v príspevku pripomínať a komentovať všetky prípady, ktoré ponúkali aj alternatívne riešenia. Náš prekladateľský prístup k tlmočeniu textových špecifík a šafárikovských originalít a svojrázností sme sa vždy usilovali – v tvorivej spolupráci s redaktorom zväzku – koordinovať a zjednocovať (a eliminovať tak isté nevýhody späté s prácou dvoch prekladateľov na jednej pôvodine), no isté drobné diferencie v texte celkom prirodzene a logicky ostali. Uvedieme ešte niekoľko ďalších tézovitých výkladov nášho chápania podstaty problému čo najadekvátnejšieho pretlmočenia Šafárikových výrazov aj konkrétnych ilustračných príkladov.

5.1. V oblasti tvorenia slov sa v preklade *Slovanských starožitností* uvádzajú súčasné podoby niektorých slov, ktoré sú adekvátnejšie než pravopisne či hláskoslovne upravené podoby pôvodných lexém, napr. pobrežie namiesto (←) *zábrežie*, uložiť (daň) ← *naložiť* (daň), víťaz ← *víťaziteľ*, vytrvať ← *dotrvať*, zasadnutie ← *dosadnutie*, znalec ← *znateľ* a niektoré ďalšie.

5.2. Na tomto mieste možno pripomenúť aj otázky súvisiace s tvorením skupinových antroponým či etnoným. V *Starožitnostiach* je ich mimoriadne veľa. Ich podobu sme sa usilovali upraviť, zjednotiť a v istom zmysle systematizovať (štandardizovať): výsledky tohto úsilia sumarizujeme v *Prehľade*

národov a vetiev slovanských, tvoriacich XI. článok *Starožitností*.[36] Etnonymá západoslovanských (najmä polabsko-pobaltských) kmeňov majú sufix *-ici* (Šafárik hovorí o tzv. otcovskej forme, ktorá sa pripája priamo ku kmeňu, ako napr. k adjektívnemu kmeňu **ľutъ* (vo význame „silný, mohutný; divý; neústupčivý, smelý"), t. j. etnonymum (vyskytujúce sa v dokladoch iba v pluráli) má podobu *Ľutici* (podobne *Bodrici*, *Dolenci*, *Polabci* ap.; možno pripomenúť, že tieto plurálové podoby nie sú výsledkom praslovanských palatalizácií, v nepriamych pádoch *-c-* ostáva). Východoslovanské kmene, naopak, prichodia v podobe na *-iči* (*Dregoviči*, *Kriviči*, *Radomiči*, *Viatiči* atď.). P. J. Šafárik konštatuje,[37] že v týchto etnonymách „funguje" ruská „odvodzovacia slabika" *-ič* (v staroslovienčine je *-išt*, v srbčine *-ić*, v češtine a poľštine *-ic*), ktorá ako zdrobnená forma korenného slova označuje rodovosť – čiže pôvod od otca rodiny, podobne ako grécke *-ides* (-ιδης).

5.3. Slovosled, ktorý používal Pavol Jozef Šafárik vo svojich dielach (teda nielen v *Starožitnostiach*), je v podstate väčšinou inverzný, čo v istých kontextoch sťažuje správne pochopenie náročného výkladu, a to najmä vtedy, ak je vo veľmi dlhom zloženom súvetí, obsahujúcom rozličné vsuvky, v ktorom „určujúce" sloveso býva až na jeho konci. V týchto prípadoch sa niekedy slovosled upravoval. Pravda, v snahe zachovať určitý archaický ráz pôvodného textu dosť často ostal originálny slovosled bez zmeny. Takisto sa zachovávalo frekventované používanie pasívnych tvarov, príčastí, prechodníkov, čo bolo typické pre jazyk v staršom období jeho vývinu ako v češtine, tak aj v slovenčine.

6. V *Slovanských starožitnostiach* sú mimoriadne bohato zastúpené vlastné podstatné mená (napr. rodné mená, priezviská, zemepisné názvy).Viaceré z týchto proprií (najmä zemepisných názvov) sú v podobe, ktorú uvádza P. J. Šafárik, dnes už absolútne neznáme (niektoré objekty už navyše nejestvujú, zanikli), a už len ich jednoduchá lokalizácia je náročná a dlhodobá; hľadanie optimálneho alebo adekvátneho ekvivalentu je zložité a mnohoaspektové. Pri týchto výrazoch sa vyskytuje najviac nejednotností, týkajúcich sa predovšetkým pravopisu, hláskoslovia, morfológie, slovotvorby, v niektorých prípadoch aj lexiky. Usilovali sme sa zosúladiť túto rozmanitosť a nejednotnosť, no v mnohých prípadoch to nebolo možné, takže v preklade možno nájsť dve alebo viaceré podoby, pričom použitie konkrétnej podoby determinoval niekedy aj kontext. Podotýkame, že táto nejednotnosť sa týka jednak antických (gréckych a rímskych), jednak aj slovanských a ostatných vlastných mien.

6.1. Je pochopiteľné, že úpravy podôb zápisov vlastných mien sa týkajú iba Šafárikovho autorského textu; citované doklady ostávajú v podobe, v akej

[36] Pozri *Spisy*... 3, 2009, s. 391 an.
[37] *Spisy*... 3, 2009, s. 77.

ju zapisujú „pramenní“ (antickí) autori. Už v *Spisoch* 2 (1999, s. 320 an.) Šafárik v IV. kapitole (článku) nazvanej *Zemepisný prehľad pravlasti Slovanov* uvádza názvy hôr, riek, jazier, miest a „hmotných starín“ v zemi Praslovanov. Jeho „dešifrácia“ starých názvov je mimoriadne zaujímavá a inštruktívna; pri výkladoch sa pokúša aj o etymológie. Terajšia Volga je napr. u Ptolemaia *Rha* (΄Ρα), u Herodota je *Tanais* (Ταναις) dnešný Don, *Borysthenes* (Βορυσθενης) súčasný Dneper a pod. Časté sú aj rozdiely, vyplývajúce z rozdielnych (presne citovaných) gréckych alebo latinských prameňov, resp. autorských zápisov. Dnešný Ural Gréci (napr. Hippokrates, Aristoteles) zapisovali ako *Rhipaei* (*p*), starší latinskí autori takisto (ako *Ripaei montes*), no Plínius a jeho nasledovníci (napr. Ammianus) už ako *Montes Riphaei*. V preklade sa ani tieto podoby nijako nezjednocovali, hoci jediná v encyklopedickej literatúre nájdená „stopa“ tohto historického názvu Uralu, totiž stratigrafický termín *rifej* (alebo *ripheén*), ktorým sa od roku 1952 označuje istá geologická vrstva, preferuje či vychádza z novších latinských zápisov. Tieto podoby zaiste nie je možné „modernizovať“. Namiesto cudzieho názvu *Haem*, ktorý sa vyskytuje v celom diele, sa v preklade používa názov *Balkán*, hoci nejde vždy o Balkán v dnešnom význame, teda polostrov, ale označuje sa ním aj pohorie. Výraz *Balkán* používa Šafárik zriedkavo.

6.2. Ak to bolo (jazykovedne i logicky) možné, uviedli sme známejšiu podobu, napr. namiesto starého slovinského názvu *Voglej*, ktorý používal Šafárik, sme uviedli názov *Aquileia*. V niektorých prípadoch výber (a použitie) zvoleného prekladového ekvivalentu určuje aj už spomínaný kontext (napr. vo výkladoch o polabských či pobaltských Slovanoch neslovenské podoby typu *Meissen* trocha „rušia“); podobné problémy sa riešili jednotlivo a diferencovane. Treba priznať, že najnovšiemu vydaniu *Slovanských starožitností* chýbajú poznámky či vysvetlivky v texte použitých menej známych proprií. Tam by patrili napr. výklady o tom, že Šafárikov *Maeot* je Azov, *georgiánsky* je gruzínsky, *Euxinské more* je Čierne more, *Chvaliské more* je Kaspické more a pod.

6.3. Diferencovane bolo treba riešiť aj otázku používania či využívania exoným (slovenských vžitých názvov cudzích objektov) a endoným (pôvodných podôb cudzích objektov). Uvádzame napr. podoby *Mohuč* (nie Mainz), *Rezno* (Regensburg), *Norimberg* (Nürnberg), *Mety* a prídavné meno *metský* (franc. Metz) a pod., ale naopak vždy iba *Salzburg*, *salzburský*, a nie exonymum Soľnohrad. Šafárikovu podobu *Štyrsko* sme najprv zmenili na *Štajersko* (dnes oficiálny názov rakúskej spolkovej krajiny), no neskôr, majúc na zreteli výklad P. J. Šafárika o tom, že motivujúcim slovom je názov rieky *Štyra* (pričom základ *Štyr-* dokladá aj z Ruska), sme sa rozhodli pre podobu *Štyrsko*, *štyrský*. Dlho sme uvažovali o dvojici názvov *Meissen* (táto podoba je napr. v I. zväzku *Spisov*) a *Míšeň* (IV. zväzok *Spisov*). Akceptujeme názor (etymo-

lógiu), že zjavne slovanský základ *mъz-ěti* má význam „vlhnúť, tlieť; ubúdať“ a pomenúvalo sa ním „miesto pri ubúdajúcej vode“. Rozhodli sme sa preto priekopnícky – a pravdaže aj diskusne – uvádzať podobu *Mišno* (a toto neutrum skloňovať ako *Lešno, Rezno* a pod.) a prídavné meno *mišniansky*.

6.4. Pokiaľ ide o pravopis proprií, sledovali sme aj súčasnú encyklopedickú literatúru (napr. *Malú slovenskú encyklopédiu* z roku 1993, doteraz vydané zväzky veľkej *Encyclopaedie Beliany*), takisto podoby vlastných mien uvádzané v prekladoch *Dejín slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí* aj *Slovanského národopisu* (*Spisy* 1 a 4), a usilovali sme sa upravovať podoby proprií v súlade s týmito dielami. Zmenili sme teda napr. podoby *Bithýnia* na *Bitýnia, Gallia* na *Galia, Illýria* na *Ilýria, Moesia* na *Mézia, Pannonia* na *Panónia, Rén* na *Rýn, Selun* na *Solún*; *Alauni* na *Alani, Ghoti, Goti* na *Góti, Varjahovia* na *Varjagovia, Aeschylos* na *Aischylos*; *Odhin* na *Odin, Ptolemaeus* na *Ptolemaios*; *Plinius* na *Plínius* a pod. Pri starších podobách niektorých výrazov poslúžil aj *Slovník slovenského jazyka* (6 zväzkov z r. 1959 – 1968). Ponechali sme napr. podoby *Baltické more* či *Adriatické more* (dnes *Baltské, Jadranské*), *Nemce, Uhry, Aziat, aziatsky* ap. Príponu *-ický* sme však v ostatných prípadoch nahrádzali príponou *-ský*, napr. zmenili sme *rigaický* na *rižský*; *venedický* na *venedský*; *ghotický* na *gótsky* a pod. V niektorých prípadoch sme ponechali dve alebo viaceré podoby; týka sa to predovšetkým koncoviek *-i* a *-ovia* v nom. pl. mask., napr. *Čudi – Čudovia, Venedi*/*Vindi – Venedovia*/*Vindovia*, pričom pri *Keltoch* (P. J. Šafárik používa podobu *Celti*) sme nechali zaužívanejšie *Kelti*, a nie *Keltovia*.

6.5. Vecné zásahy do textov P. J. Šafárika v *Slovanských starožitnostiach* boli minimálne – upravovali sme len evidentné (možno aj technické) chyby v niektorých letopočtoch, príp. chybné číslovanie jednotlivých častí (napr. opakovanie jedného čísla v podkapitolách). V prílohách sme uviedli cisára Konštantína Porfyrogeneta ako VII. (Šafárik mal VI.), upravili sme storočie, v ktorom pôsobil Vibius Sequester a Mojžiš Chorenský.

7. Všetci slovanskí – aj neslovanskí – bádatelia, ktorí v minulosti skúmali a v súčasnosti študujú najstaršie dejiny Slovanov a ich kultúry, sa zhodujú v tom, že vedecké dielo Pavla Jozefa Šafárika vo svojej komplexnej integrite prekračuje čas svojho vzniku – v žiadnom prípade to nie je mŕtvy dokument doby, ktorý už možno či treba pri okrúhlych výročiach jeho autora iba pasívne adorovať. K inšpiratívnemu, inštruktívnemu a materiálovo nesuplovateľnému dielu autora sa ako k zdroju poznania budú obracať stále nové generácie slavistov. Monumentálne *Slovanské starožitnosti* zostávajú v dejinách slavistiky stále *origo et fons*. Ich nesuplovateľný a nezastupiteľný materiálový prínos, z neho vychodiace invenčné a inštruktívne analýzy, metodicky podnetné úvahy a zreteľne formulované závery, napĺňajúce ducha slovanskej kultúrno-historickej identity, sú aj na začiatku 21. storočia zdrojom inšpirujúce-

ho poznania. Návraty k štúdiu Šafárikových *Slovanských starožitností* v súčasnej slovenčine navyše nesporne pomôžu zachovať dôležitú a potrebnú poznávaciu kontinuitu.

LITERATÚRA A PRAMENE

Česká slavistika v prvním období svého vývoje do počátku 60. let 19. století. 1. sv. Praha: Historický ústav AV ČR 1995.

KUČERA, Matúš: *Doslov*. In: Spisy Pavla Jozefa Šafárika. 3. Slovanské starožitnosti 2. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika 2009, s. 469 – 480.

RIPKA, Ivor – SKLADANÁ, Jana: *Edičná poznámka*. In: Spisy Pavla Jozefa Šafárika 2. (Slovanské starožitnosti 1). Košice: Oriens 1999, s. 383 – 385.

RIPKA, Ivor: *Slovanské starožitnosti Pavla Jozefa Šafárika v slovenčine (Reflexie o diele, jazyku originálu a prekladu)*. In: Slavica Slovaca, 2011, roč. 40, č. 1, s. 10 – 23.

Spisy Pavla Jozefa Šafárika. 2. Slovanské starožitnosti 1. Košice: Oriens 1999.

Spisy Pavla Jozefa Šafárika. 3. Slovanské starožitnosti 2. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 2009.

Spisy Pavla Jozefa Šafárika. 8. Personálna bibliografia Pavla Jozefa Šafárika. 1. a 2. diel. Martin: Slovenská národná knižnica 2004.

TÓBIK, Štefan: *Šafárikov a Kollárov jazyk*. Príspevok k vývinu českého a slovenského spisovného jazyka v období národného obrodenia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966.

RESUMÉ

V štúdii sa autor venuje jednotlivým problémom pri preklade diela Pavla Jozefa Šafárika *Slovanské starožitnosti*, ktoré sa v priebehu 170 rokov nepodujal nikto na Slovensku preložiť. Dielo sprostredkúva Šafárikove aj cudzie výskumy či originálne interpretácie rozsiahleho pramenného materiálu, často výnimočným a originálnym jazykom, svojráznym odborným štýlom, predstavujúcim istý konštrukt gramaticky, slovotvorne a lexikálne archaizovanej češtiny z príslušného obdobia, zaznamenávaný dobovým pravopisom. Návraty k pôvodnému dielu v súčasnej slovenčine, rovnako ako aj zainteresovaný komentár k ich prekladu, nesporne pomôžu zachovať dôležitú a potrebnú poznávaciu kontinuitu.

SUMMARY

The reflexions on the translation of Slovanské starožitnosti (Slavonic Antiquities)

The study is devoted to the problems of translation of Pavol Jozef Šafárik's work *Slovanské starožitnosti* (literally: *Slavonic Antiquities*), which has not been translated into Slovak language for 170 years. The work offers research of Šafárik and others, as well as original interpretations of the extensive source material, often in original and exceptional language, with a distinctive scientific style, representing a construct of grammatically, word-formationally and lexically archaized Czech language, noted in an orthography of that time. The returns to the original work in current Slovak language, and the concerned comments on its translation, can indisputably help to preserve an important cognitive continuity.

Pavol Jozef Šafárik v etablovaní komunikačného priestoru Slovenska a Slovákov

doc. PhDr. Jozef DARMO, CSc.
Fakulta masmediálnej komunikácie Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Veľká Morava, naša štátnosť, jej historická projekcia – to je optika na vedecký aktivizmus aj Pavla Jozefa Šafárika. Aký bol z nášho, nami zvoleného pohľadu na dielo P. J. Šafárika komunikačný priestor, že Šafárik mohol tak hlboko siahnuť do podložia komunikácie nielen slovenského, ale najmä slovanského sveta?

„Každý historický poznatok, aký máme o Starých Slovanoch, pochádza od cudzích, nie od slovanských spisovateľov, a tí (čo sa týka vlastností vo všeobecnosti odpozorovaných, každú hanu podávali v divokých a nepravých farbách) vedno opisujú Slovanov ako divokých barbarov a len neradi, keď už nemôžu odporovať pravde, priznávajú im udatnosť, lásku k spravodlivosti, jemnosť (ľudskosť), pohostinnosť a úctu ku všetkým ľudským právam. Čo sa týka reči, tí, čo ju nepoznali a ani nechceli poznať, nazývali ju jednoducho ‚lingua barbara'" (Šafárik, *Spisy*, zv. I., s. 41 – 49; zv. II., s. 348 – 357).

P. J. Šafárik, glosujúc tieto pochybnosti, urážky, postavil sa na obranu slovanského jazyka. Podáva civilizačný vklad rodu Slovanov, ktorý „od nepamäti ako nesmierna masa zaberal tie najrozsiahlejšie európske priestranstvá a práve preto, že sa uchoval rýdzi a nepomiešaný s inými národmi, i svojmu potomstvu zanechal slová a výkazy z tohto najdravejšieho staroveku, medzi európskymi jazykmi je slovanský kmeňový jazyk originálny, čo do pôvodu i bytia, jeho dnešné dialekty treba chápať ako jeho početné ratolesti... a posúďme sami, či divoký, barbarský národ bez vyšších abstraktných pojmov, bez čistejšej idey božstva bol by mohol na začiatku svojho prekladateľského umenia vyvinúť takéto bohatstvo reči, toľký počet účinných a výstižných výrazov?" Platí, že „tieto preklady môžu mať iba toľko sily a krásy, koľko sily a krásy majú tieto jazyky sami v sebe..." P. J. Šafárik sa v tejto súvislosti prikláňa k názoru Šiškova, že slovanský preklad Svätého písma predstihuje dokonca francúzsky aj nemecký preklad. „Je známe, že zo všetkých európskych národov Gréci prví vedeli písať, za čo ďakujú Egypťanom... Slovania však odjakživa boli najbližšími susedmi Grékov a ich jazyk pochádza z toho

istého prameňa ako gréčtina a latinčina. (...) Či nemožno zo všetkých týchto okolností usudzovať, že ešte pred Cyrilom a Metodom Slovania tieto typy poznali a písali nimi knihy pre bežné používanie? Avšak iba myslieť na to, ba čo viac, i hovoriť o tom je opovážlivosť a tej sa môže len vysmiať prísny kritik, ktorý sa hneď opýta na dôkazy, na písomné dokumenty, na historické doklady. ‚Kde sú tie spomínané knihy?' povie. ‚Prečo sa nám nezachovali? Stratili sa azda? Prečo sa nepostrácali hebrejské, grécke, latinské, arabské atď.?' Naozaj vážna námietka; avšak chvíľka pokojného uvažovania aj ich upokojí. (...) po pokrstení Slovanov všetky vedomosti pohanského Slovanstva, ba i znalosť starého cirkevnoslovanského jazyka pod útlakom víťazov, vojnovým súžením i úmyselným kynožením, aj pre tisícoraké inakšie pohromy povymízali z nemeckého územia Slovanov, z Poľska, Ruska atď. (...) Isté je, že Slovania od nepamäti mali teokraticko-svetské zriadenie. (...) Vojnové výdobytky neboli ich cieľom; len keď si bránili slobodu a svoju dedovizeň, vtedy sa ich nepriateľ mal čo obávať a vtedy mu zabraňovali vpadnúť do ich územia. Sami Rimania, dobyvatelia sveta, nemohli sa s nimi merať." (zv. I, s. 76 – 80).

Jazyková komunikácia bola najvážnejším prvkom slovanskej (najmä komunikačnej, pozn. J. D.) jednoty. „Kupcov ešte v 16. storočí udivoval jav, že na trhu v Lübecku sa hovorí takým istým slovanským jazykom ako v strednom Grécku. A pritom išlo o dobu, keď Nemec zo severu svojej krajiny sotva porozumel svojmu rodákovi z juhu Nemecka. Jazyk sa stáva až do našich čias najsilnejším argumentom toho, že sme vyšli z jedného spoločného rodu, takpovediac hniezda, že sme mali jeden spoločný jazyk – jazyk praslovanský, jazyk našich otcov a matiek. O vysokej úrovni slovanského (už slovienskeho, pozn. J. D.) jazyka pekne vypovedá citlivý filológ Konštantín tým, že ho postavil na úroveň gréckeho, latinského a hebrejského a zaradil ho do systému týchto jazykov." (Kučera, 2009, s. 2 – 3). Tie v tej historickej dobe utvorili komunikačnú väzbu Európy. Tie boli objektom komunikačnej väzby s inými národmi, predovšetkým ázijského kontinentu a Afriky.

Čo nasledovalo po Metodovej smrti? Vyhnali jeho žiakov. Po vpáde Maďarov a obsadení Veľkej Moravy? Taliani a Nemci sa úplne zmocnili cirkvi na slovanskom západe. „Nimi prenasledovaní slovanskí kňazi hľadali v rôznych krajinách útulok a prístrešie. Ani v Dalmácii a Chorvátsku nemohla sa slovanská liturgia nadlho udržať." (zv. I., s. 82). Dokonca synoda, ktorá sa okolo roku 1060 konala v Dalmácii (Solin), označila Metoda za kacíra (!). Vyhlásila, že „nik už nesmie slúžiť omšu v slovanskej reči, ale len v latinskej a gréckej" (tamže).

* * *

Pozemským, materialistickým génom generovaná moc vladárov Západu sa po hrdelnom prenasledovaní kresťanstva a kresťanov rozhodla mocensky s ním „zblížiť“. Zistila, že kresťanstvo nemožno „poraziť“ mocou násilia. Formálnym „prijatím“ kresťanstva rozhodla sa jeho duchovnú integračnú schopnosť, podstatu využiť v registri vlastnej dobyvačnej expanzie. Aj do priestorov národov strednej, východnej Európy a Balkánu. Pochopila, že ak ovládne Rím, urobí z kresťanstva účinný nástroj duchovného ovládania a manipulácie národov. Ovládnuť pápežský stolec – alebo ho vyradiť z priestoru globality sveta. Sveta s projekciou duchovnej nezávislosti, vnútornej, mocou nescudziteľnej slobody, duchovnej slobody človeka a národov ťažko ovládateľného pragmatickou svetskou mocou. Národy s klenbou tejto duchovnosti, ktorá sa stala identitou ich bytia, ich civilizačnej identity, nemožno ovládnuť. Pochopili, že kresťanstvo architektúrou duchovnosti „vystávalo“. Je v samotnej podstate osnovy civilizácie predovšetkým slovanských národov, ktoré sa stali objektom západných dobyvačných stratégií. A zmocniť sa nadvlády nad týmito národmi znamená rozvrátiť ich duchovnú identitu. Rodí sa stratégia komunikačnej, duchovnej devastácie obrazu Slovanov.

Po prehratom boji o ovládnutie Ríma prechádza západná politika materializovanej moci k likvidáciám tohto centra duchovnej inovácie národov, ich slobody v identite vlastného duchovného bytia. Na svete je „odluka“ kresťanstva od moci štátu. Inými slovami – zbavenie národov ich slobody, lebo sloboda nie je konzum materiálnych statkov; sloboda je bytie, existencia v priestore vlastného kozmu slobody.

V tejto oblasti podáva Pavol Jozef Šafárik historický reliéf faktov mocenských manipulácií s komunikačným obrazom národov – slovanských národov osobitne. Sú to pramene neoceniteľnej hodnoty aj pre súčasné poznanie metód mediálnych manipulácií v stratégii svetovlády mimoriadnej poznávacej citlivosti, presných historických, politologických a komunikologických analýz.

* * *

V 15. storočí obnovuje sa a upevňuje pozícia kresťanstva v Európe, jeho nezávislosť od panovníkov. Vzrastá však vládnuci egoizmus panovníkov, ktorí nastupovali cestu k absolutizmu moci. Kresťanstvo aktivuje priestory umení, duchovnej komunikácie, rétoriky, masovej, knižnej komunikácie, spravodajstva letákových „novín“. Rím sa stáva umeleckým strediskom sveta (Bramante, Raffael, Michelangelo). Vynález kníhtlače otvára priestory komunikácie. Myšlienky spisovateľov, spomedzi ktorých sa začína vydeľovať budúca „profesia“ novinárov so zmyslom pre aktualitu času, vstupujú do duchovnej klenby Európy.

Slovensko (stredná Európa) bolo v latentnom priestore štátotvorných procesov. Stratilo mocenskú podobu štátotvornej dominácie. Zostalo však štátnosťou v utvorenom podloží správnej a cirkevnej, duchovnej sebaorganizácie civilizačného pohybu. „Vládlo“ dedičstvom zrelosti svojej štátnosti, ustálenej komunikačnej väzby, osnovy, ktorú práve cirkevná organizácia – v jej geopolitických duchovných väzbách – sústavne inovovala. Včleňovala národnoexistenčný pohyb do pohybov celoeurópskych.

Pridružovali sa aj siete obchodných ciest s ich rozvetvovaním sa po celom území Slovenska. Siete mestské, s ohniskami ekonomických aktivít splývali so sieťami komunikácie nadregionálneho stredo- a celoeurópskeho vetvenia. Slovensko žilo vo svojej civilizačnej osnove. V osnove komunikačného systému, systémov, ktorým položila základy slovenská štátnosť Veľkej Moravy.

P. J. Šafárik zaznamenáva „Osudy slovenského jazyka a literatúry“ (*Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí*, 2. oddiel, § 46). Uvedomuje si, „že mnohé stopy staviteľstva i maliarstva v prastarých slovanských kostolíkoch poukazujú na rozširovanie gréckeho obradu v týchto krajinách od nepamäti...“ No podľa jeho súdu „nedokazujú napokon nič pre ranú kultúru slovenčiny“ (zv. I, s. 227). Pripúšťa však, že v tomto „temnom čase slovenský jazyk nemohol byť chudobný. Dokazujú to početné slová, ktoré prešli do maďarčiny a ktoré označujú väčšinou predmety kultúry, nástroje či už roľnícke, poľného i domáceho hospodárstva alebo mestské remeslá a umenie“ (tamže). Pripúšťa, že také doklady ďalšie nepozná, neznamená to, že ich niet. Naopak, je „pevne presvedčený, že sa ich skutočne nemálo nachádza v archívoch a knižniciach katolíckych arcibiskupov i biskupov, dómskych kapitul, magnátov i šľachticov, ďalej kráľovských slobodných miest, najmä v krajoch so slovenským obyvateľstvom. Vedúci týchto archívov a knižníc alebo tí, čo majú aspoň prístup k nim, získali by si veľkú zásluhu o dejiny slovenskej literatúry, keby nás chceli oboznámiť s týmito najstaršími pamiatkami“ (tamže, s. 228). Teda pripúšťa existenciu ďalších dôkazov. Prečo potom spochybnenie historického základu slovenčiny?

Reformačné, a tým aj vedecké, jazykové zaradenie sa Šafárika v duchovnom, hodnotovom a postojovom spektre dáva odpoveď, prečo v jeho diele absentuje civilizačný aktivizmus spojený s katolicizmom, s aktivitami katolíckej inteligencie. P. J. Šafárik glosuje význam civilizačného aktivizmu Slovákov v štátnosti Veľkej Moravy, osobitne misie svätých Cyrila a Metoda. Avšak podľa jeho mienky „po zániku Veľkomoravskej ríše zhasla samostatnosť Slovákov (...); meno Slovákov a ich reči mizne z dejín a nevynára sa skôr ako okolo polovice 15. storočia, keď sa husiti usadili v Hornom Uhorsku (...). Asi v tomto čase sa mohli Slováci, u ktorých za maďarských kráľov vládla latinčina, dozvedieť po prvý raz od čias Cyrila a Metoda, že také niečo, ako ich reč, môže sa preniesť aj na papier“ (tamže, s. 227). A teda, podľa

Šafárika, „isté stopy po ďalšom zveľaďovaní slovenského jazyka majú svoje začiatky až v dobe reformácie. Že husiti ako predchodcovia nemeckých reformátorov vzbudili náklonnosť k protestantskému učeniu nielen u Čechov, ale aj u Slovákov v Uhorsku, to je vari isté“ (tamže).

Kde hľadať príčiny, zlomy zlyhania protichodných tvrdení? Kde a čím deformovať geopolitický korzet iných záujmov v skelete jeho vedeckej výpovede? Optika na Slovensko importovanej reformácie! Vôbec sa nemieni dotýkať jej konfesionálnych podstát, ale len faktu, že ňou a následnou protireformáciou sa vo svojich politických mocenských dôsledkoch rozpolila, ba až rozštvrtila jednota, celistvosť duchovnej klenby hodnotového, duchovného bytia, jazykovej jednoty, komunikácie slovenského národa. Do rozporného vnímania sa vystavila dejinná cesta Slovákov. Rozvrátila sa jeho jednota na osnove jazykovo-kultúrnej hodnotovej syntézy dielom vierozvestcov Cyrila a Metoda. Do poľa až deštruktívneho kriticizmu sa dostal historický vklad aktivizmu katolicizmu. Z optiky historického vnímania reformácie sa povážlivo relativizoval historicky vklad katolicizmu do civilizačného zdvihu Slovákov ako národa už s historickým povedomím.

A práve tu sa prejavil bádateľský génius P. J. Šafárika, že položil do základov našej historicity, historicity Slovanov a Európy vôbec v jej reflexii Slovanov, také poznania, ktoré sú výzvou, aby sa stali podložím našich súčasných návratov priaznivejších pre hľadanie historickej pravdy. Dopovedať to, čo Šafárik okolnosťami mocenských „pozareformačných“ bariér nedopovedal. Dostáva sa nám význam jazyka, kresťanských hodnôt v pulze a srdci srdcovo-cievneho systému spoločenskej, celonárodnej komunikácie v sebe a mimo seba. P. J. Šafárik svojím dielom dedukuje osnovu tejto komunikácie v sebe, jej inštitucionalizovanú prezentáciu iným národom dejinami Slovákov, ich jazyka a literatúry. Slovákov ako „dôstojných potomkov karpatských a zadunajských Praslovanov“. P. J. Šafárik privádza nás k hlbinám charakteru slovenského jazyka (zv. I., s. 223) ako historicky štvrtého liturgického jazyka v Európe. Prečo jazyka? „Poloha Slovenska a slovenského národa, dejiny uplynulých čias prajnejšie kultúre jazyka ako jazyka spisovného a cirkevného“, ukotvujúceho Slovákov v komunikácii s národmi západnej Európy.

Prekvapuje, že P. J. Šafárik – hodnotiac význam spisovného, literárneho jazyka (Proglas, kázne, preklad Biblie) – konštatuje, že „z toho všetkého vyplývajú prednosti i nedostatky slovenského nárečia“, že „v ľubozvuku má, pravdaže, pre svoje bohatstvo širších, zvučnejších, jasnejších vokálov prednosť pred češtinou; lež to ju ešte neoprávňuje ku cti stať sa literárnym jazykom, na ktorý ju chcú pozdvihnúť niektorí novší význační katolícki spisovatelia“ (zv. I., 226). Naopak, „ustavičné, všeobecne zavedené používanie českého nárečia ako jazyka spisovného a cirkevného u protestantských Slovákov, povaha tisícnásobne obmieňaného domáceho nárečia i sám um sa stavia

proti takejto novote“ (tamže). Naviac, podľa P. J. Šafárika, dejiny nám nikdy neukazujú „slovenské nárečie ako samostatné v rade slovanských spisovných jazykov. Nápadná zhoda so starou cirkevnou slovančinou v jednotlivých slovách, väzbách i frázach ani zďaleka nie je ešte dôkazom toho, že by Cyril a Metod boli písali v slovenskom nárečí a že by toto nárečie bolo totožné so starým slovanským cirkevným jazykom; veď k Veľkomoravskej ríši, v ktorej vtedy Cyril a Metod žili a učili, patrili okrem Slovákov ešte aj iné slovanské kmene. Bude asi faktom, že mnohé stopy (...) dovoľujú iba tušiť, že starý slovanský cirkevný jazyk bol nejaký čas cirkevným jazykom Slovákov“; „avšak tieto slabé, nejasné pozostatky načisto zmiznutého jestvovania dovoľujú iba tušiť, že starý slovanský cirkevný jazyk bol nejaký čas cirkevným jazykom“; „presne vzaté, nedokazujú napokon nič pre ranú kultúru slovenčiny“ (s. 227); aby vzápätí konštatoval: „V tomto pre nás úplne temnom čase slovenský jazyk nemohol byť chudobný. Dokazujú to početné slová, ktoré prešli do maďarčiny a ktoré označujú väčšinou predmety kultúry, nástroje či už roľnícke, poľného i domáceho hospodárstva, alebo mestské remeslá a umenia.“ (tamže). „Po zániku Veľkomoravskej ríše zhasla samostatnosť Slovákov – a ich reč sa presťahovala zo zámkov a kniežacích palácov do chyže roľníka. Stáročia najhlbšieho mlčania nasledujú po vojnách a búrkach spôsobených nájazdmi uchvatiteľských národov; meno Slovákov a ich reči mizne z dejín a nevynára sa skôr ako okolo 15. storočia, keď sa husiti usadili v Hornom Uhorsku pod vodcovstvom vojnychtivého Jiskru. (...) V Čechách totiž dosiahlo vtedy domáce nárečie už značný stupeň zveľadenia; a vonkoncom niet pochýb, že by sa husiti, tak zapálení za svoje učenie, neboli pokúšali získať kmeňove i jazykove príbuzných Slovákov pomocou písmen i písma. (...) Tomuto impulzu, prúdiacemu z Čiech, musíme pripísať, že české nárečie sa stalo spisovným jazykom Slovákov. S učením sa dostali z Čiech na Slovensko knihy a s nimi i sám jazyk.“ (s. 228). Už mnohé spisy evanjelických kazateľov v českej reči (podľa P. J. Šafárika) od polovice 16. storočia poskytujú dôkaz o jej používaní na Slovensku. „Od tejto doby možno už posudzovať osudy slovenského písomníctva v Uhorsku zo storočia na storočie. (...) Tak ako Česi, začali i slovenskí kazatelia odbavovať bohoslužby v slovanskej reči a zvolili si k tomu české nárečie, pretože biblia i všetky liturgické knihy boli ňou napísané i vytlačené. (...) Slovenská literatúra sa len horko-ťažko mohla vyvíjať povedľa českej literatúry a súčasne pod jej krídlami; (...) Dlhý čas stačili Slovákom knihy tlačené v Čechách; neskôr sa zriadili tlačiarne v Hlohovci (1581?, podľa Németha 1584), Bardejove (1579), Šintave (1574), Banskej Bystrici (1578), Trnave (1579) a v 17. storočí aj v Bratislave, Trenčíne, Levoči, Prešove, Košiciach atď.“ (s. 230). Porážka českých stavov na Bielej hore v roku 1620 podnietila v Uhorsku nové náboženské boje medzi protestantmi a katolíkmi. „Kým však protestantská strana sa usilovala zachovať

medzi Slovákmi iba české nárečie ako spisovný jazyk, niektorí katolícki spisovatelia opustili cestu, ktorou bezpochyby predtým aj oni kráčali, a pokúšali sa písať v slovenskom nárečí.“ (s. 231). Vzápätí P. J. Šafárik uvítal aktivity Antona Bernoláka (1787 – 1791), Jozefa Ignáca Bajzu (1783) a Juraja Fándlyho (1790, 1792) zaviesť ako spisovný jazyk slovenčinu. Písať podľa potrieb slovenského ľudu, „aj aby sa pevne udržal vzájomný literárny styk medzi Slovákmi a Čechmi na prospech naozajstného blaha oboch bratských národov i v budúcnosti“ (s. 232). Záslužná je Šafárikova bibliografia (výpočet) diel slovenských autorov 18. a 19. storočia (s. 233 – 237).

Dôsledkami reformácie (nedotýkame sa podstát viery, jej vnútorného života) sme stratili celistvosť nášho duchovného bytia, a tým aj schopnosť vnútorného pohybu k vlastnej štátnosti. Nastúpila vynútená dominácia cudzích záujmov nad Slovákmi a nimi obývaným teritóriom. Slováci ako národ sú „stiahnutí“ z komunikačného poľa európskej komunikácie. Reformácia sa zlievala s národnoemancipačným procesom, aktivizmom Germánov a s mocenskými ašpiráciami maďarskej šľachty na mocenskú hegemóniu v Uhorsku. Pre nemecké kolónie, ktoré obývali lokality území Slovenska a Zadunajska, bola reformácia Martina Luthera príležitosťou prejaviť príslušnosť k národnej identite nemeckého národa; zatiaľ čo maďarská šľachta v Zadunajsku a Sedmohradsku sa hlásila ku kalvínskej konfesii. „Náboženstvo a národnosť sa prekrývali – tak vznikla hrádza proti islamu, teda proti Turkom, aj proti katolíctvu, teda proti Habsburgovcom, a proti ortodoxii, teda proti Rumunom a Srbom. Reformácia tak nadobúda národný ráz.“ (Lendvai, 2002, s. 93).

Otázka znie: Akého národného? A koho národného? Vari všenárodného? Nie! Národného nemeckého a maďarského v syntéze mocenských vládnych ašpirácií maďarskej šľachty. Moc a nie nevyhnutný evolučný kultúrno-antropologický pohyb civilizácie. Reformácia nie ako čírenie duchovnej optiky a pohľadov na kultúru, ale ako páka k zmene „majetnosti“ moci.

Videl, poznal P. J. Šafárik v reformácii aj túto mocenskú a vonkoncom nie duchovnú dimenziu aktu reformácie ako strategickej páky geopolitických zmien moci? Nepochybne to intuitívne cítil. Uvítal totiž aktivizmus katolíckej inteligencie budovať komunikačný priestor Slovenska na osnove slovenského jazyka. P. J. Šafárik nemohol ako vedec (a v duši slovenský rodoľub) nebrať na vedomie aktivity katolíckych a v 19. storočí aj evanjelických spisovateľov ako Jozef Ignác Bajza, Anton Bernolák, Juraj Fándly, Ján Hollý a nastupujúcej generácie štúrovcov. „Bolo by želateľné, aby z týchto ojedinelých snažení katolíckych i protestantských slovenských spisovateľov vzájomným zomknutím (...) mohol časom vyrásť slovenský spisovný jazyk, uspokojujúci všetky spravodlivé požiadavky osvietených príslušníkov národa.“ (s. 232). „A tak si to žiada i povaha veci. Slovenčina tvorí prechod od českého nárečia“ k ostatným nárečiam slovanských národov; (...) „Keď však

predsa preberáme veľké množstvo týchto jazykových rôzností (...), vyjdú najavo tieto charakteristické rozdiely medzi slovenčinou a ostatnými dialektami, a to najprv medzi ňou a češtinou-moravčinou..." (s. 224). Vzápätí však k tomuto konštatovaniu pripája prekvapujúco „vedecké" súdy: „Dejiny nám nikdy neukazujú slovenské nárečie ako samostatné v rade slovanských spisovných jazykov." (s. 227); „Že husiti ako predchodcovia nemeckých reformátorov vzbudili náklonnosť k protestantskému učeniu nielen u Čechov, ale aj u Slovákov v Uhorsku, to je vari isté." (s. 228). Šafárik sa tu odvoláva na Tablica, jeho *Historiu augšpurského viznání* (Vacov 1808), a na Doležalovu *Gramaticu slavo-bohemicu* (Bratislava 1746).

Predstavme si, že by otázka komunikácie Slovákov ako národa bola zostala v réžii zahraničných, nenárodných, nadnárodných stratégov reformácie a ich záujmov; že by elity národa nepodporili tieto národné emancipačné snahy Slovákov. Táto réžia reformácie totiž nemala duchovnú, ale politickú germanistickú a hungaristickú osnovu. Cieľom bolo získať moc v Uhorsku a asimilovať Slovákov. Už v roku 1559 bola – podľa Tablica – väčšina magnátov a šľachticov v Uhorsku protestantská. Len za Dunajom mali protestanti v rukách 300 kostolov (Tablic, s. 64 – 72). Našťastie to nebola absolútna realita. Nielen katolícka inteligencia, ale aj evanjelická manifestovala príklon k slovenčine. Matej Bel – v predhovore k Doležalovej *Gramatice slavo-bohemice* – s nadšením oceňuje niektorých magnátov a šľachticov, že sa ujali podpory slovenského jazyka. Samotný Šafárik zaznamenáva v poznámkovom aparáte svojho diela (zv. I., s. 229) ich početnosť.

Kto etabloval češtinu v slovenskom komunikačnom priestore? Dokonca ignoroval kultúrotvorný prínos a etablovanie sa staroslovienskeho jazyka ako štvrtého liturgického, spisovného a literárneho (Proglas) jazyka? Kto písal, komunikoval v biblickej češtine, pokúšal sa túto „slovakizovať"? Vari čeština bola v tom čase vyvinutejším jazykom? Kto zostavil prvú českú gramatiku? Slováci – inšpirátori jazykotvorných procesov spisovných jazykov slovanských národov – sa v Šafárikovom diele prepadajú na zaostalý „horský" národ. V čom potom spočíva historický génius Cyrila a Metoda, že sa nie staroslovanský, ale staroslovienskyy jazyk stal liturgickým, dobovo diplomatickým jazykom, jeho jazykovou syntézou kultúry Slovákov ako štátotvorného národa? Bolo používanie biblickej češtiny na Slovensku všeobecné? Vari protestantskí Slováci, ktorí písali a komunikovali v češtine, boli legitimitou celého národa, ktorým „um sa stavia proti takejto novote", aby sa stala slovenčina na Slovensku spisovným jazykom „pred češtinou", kam ju „chcú pozdvihnúť niektorí novší význační katolícki spisovatelia" (s. 226)?

* * *

Pochopiť P. J. Šafárika, zložitosť jeho bádateľskej cesty, znamená pochopiť historickú zložitosť, až „osudovosť“ jeho ľudského, národného, bádateľského zrenia s básnickým metaforickým obzorom. Narodil sa v rodine s hlbokým národným povedomím. Vo svojom vedeckom zrení nepôsobil na Slovensku. V prostredí juhoslovanských, balkánskych národov sa mu pravdepodobne prekrýval slovenský národný pohyb s pohybom všeslovanským. Do tohto zrenia vstúpila geopolitickým pohybom Germánov k svojbytnosti do priestoru strednej Európy implantovaná optika reformácie s manifestovaným mocenským záujmom maďarskej šľachty. Mocenský kľúč národno-emancipačných snáh Germánov z lona Franskej ríše, snáh maďarskej šľachty ovládnuť Uhorsko, mestskej majetnosti nad poddaným Slovenskom, zasiahol Šafárikovu optiku historizmu. Kritický postoj reformácie k aktivizmu katolicizmu nepochybne spôsobil, že mu zatienil docenenie historického obdobia pred reformáciou, keď sa slovenský národný život utváral a pulzoval v duchovnom aktivizme katolíckej inteligencie. V duchovnej, kultúrnej, civilizačnej osnove, ktorú štátotvorne utvárala v duchovnom priestore cirkevná organizácia vzdelanosti katolicizmu, hlboko ukotveného v duchovnom, národnom bytí ľudu. Mocenská dominácia reformačnej a protireformačnej optiky, ktorá dominovala osobitne v prostredí, v ktorom si musel utvárať doslova existenčný a vedecký priestor, stala sa „prirodzene“ aj priestorom životne vyvolanými reorientáciami v súdoch a vnímania danej historickej reality, jeho bádateľského ducha aj v optike „možného“. Dominácie reformačnej optiky boli posilnené jeho „usadením sa“ v českom prostredí s reformačným antikatolíckym zameraním. Konfesionálne prijatie biblickej češtiny vzdialilo Šafárika od slovenského etnického a jazykového podložia, k nadhodnoteniu češtiny pred slovienskym jazykom. Je však pozoruhodné, že sa vyjadroval uznanlivo o aktivizme katolíckej inteligencie v syntéze národných úsilí bernolákovcov.

Dielo Pavla Jozefa Šafárika možno hodnotiť iba cez prizmu časovo, dobovo aj konfesionálne motivovanej interpretácie. Je tu však dielo, ktorého váha a podstata je v zhromaždenej faktografii historických prameňov, naznačených globálnych dobových súvislostí pripravených k serióznym bádateľským projektom. K projektom nevyhnutných návratov do historických hlbín historiografie slovanského sveta, Európy národov – Slovákov a strednú Európu z tohto nevyhnutného návratu nevynímajúc.

Ak energiou šírenia kresťanstva bola z východu Biblia, apoštoli ducha, svetla duchovnosti v národoch, tak nástrojom rímskej mocenskej kristianizácie bol meč. Meč, ktorý do 4. storočia stínal hlavy kresťanom. Stínanie Petrových nástupcov v šírení kresťanstva vystriedal boj o ich ovládnutie. Nie osvojovanie si duchovnosti kresťanstva, teda dať duchovnú podstatu moci, ale využitie klenby duchovného priestoru na ovládnutie človeka a národov.

Už nielen to typické zotročenie, ale cez kresťanstvo do jeho duchovných priestorov, do stánku skutočnej slobody implantovať zotročenie duchovnosti.

Vyhnaním Metodových žiakov bol spustený scenár komunikačnej deštrukcie obrazu Slovanov, slovanských národov v povedomí západnej verejnosti. Po rekonštrukcii skutočného civilizačného obrazu Slovanov, ich civilizačnej projekcie v národných spoločenstvách, podáva Pavol Jozef Šafárik mimoriadne cennú komunikačnú analýzu o Slovákoch a slovanských národoch.

Aktivizmus stretov duchovnej a svetskej rétoriky. Inkunábuly roznášajúce „tlačové prvosienky" ducha. Živé slovo a písmo. Drevoryty publikovaných tlačí, ikonografie chrámov predznamenávajúce sféry nastupujúcej umeleckej, obrazovej komunikácie. Komunikácie, ktorá novým spôsobom kreuje spektrum informácií, nových objavov, dovtedy neznámych území Afriky a nových svetadielov Ameriky...

Rétorika, literatúra, umenia boli komunikačne homogenizované prevažne v náboženskej komunikácii. Renesancia v chápaní celistvosti človeka duchovného a materiálneho, vyzvala túto komunikáciu k symbióze so svetskou komunikáciou. Táto symbióza a syntéza viedla k novej generácii komunikácie. V jej spektre sa už predznamenáva pestrosť tematiky homílií, rétoriky, literatúry, ktorou sa zaoberajú kresťanskí kňazi a laici. Táto tendencia k rozvrstveniu spoločenskej a duchovnej komunikácie naberala na svojom spektre rozmanitosti úmerne so stúpajúcim sociálnym a duchovným aktivizmom človeka a sociálnych skupín. Dobové udalosti vstupujú v „literárnej" umeleckej forme do komunikačných koridorov, do komunikačného tkaniva obrodzujúcich sa národov Európy a sveta. Skutočné záujmy a ciele geopoliticky a mocensky sa ustaľujúcej Európy, národnoštátnych spoločenstiev, stále tlejúce pnutie medzi duchovnou slobodou a svetskou mocou začínajú sa v registroch moci zakrývať a prekrývať citlivou oblasťou duchovného priestoru. Priestoru, v ktorom vládne cit, láska, zmysel pre spravodlivosť, ľudskú dôstojnosť...

Aj v tomto kontexte nás mohutné Šafárikovo dielo práve v jeho dobových kontrastoch viaže k nevyhnutným návratom k sebapoznaniu pravdy v sebe – a aj omylov a zlyhaní. Jeho geopolitická hodnota stále čaká na projekty vedeckej práce.

LITERATÚRA A PRAMENE

DARMO, J.: *Knižná kultúra slovenskej renesancie*. In: Ku genéze človeka novej doby v slovenskej kultúre. Bratislava 1987, s. 198 – 214.

DARMO, J.: *Slováci a Slovania v geopolitických súradniciach Európy*. In: Panslavizmus, tradícia a perspektívy. Bratislava 2009, s. 17 – 45.

DARMO, J.: *Sociokultúrne podmienky recepcie knižnej kultúry na Slovensku (11. – 15. storočie)*. In: Renesancia v slovenskej národnej kultúre. Bratislava 1988, s. 95 – 132.
DARMO, J.: *Svojbytnosť slovenskej kultúry*. In: Historická revue, roč. II., č. 2/1991, s. 10 – 11.
DORUĽA, J.: *O krajine a vlasti starých Slovákov*. Bratislava 2011.
HNILICA, J.: *Svätí Cyril a Metod: Horliví hlásatelia božieho slova a verní pastieri cirkvi*. Bratislava 1990.
KUČERA, M.: *Vstup Slovanov do európskych dejín*. In: Panslavizmus, tradícia a perspektívy. Bratislava 2009, s. 2 – 17.
KUZMÍK, J.: *Vývin knižnej kultúry na Slovensku v období románskom, gotickom a renesančnom v oblasti výtvarno-umeleckej a hudobno-knižnej*. Martin 1982.
LENDVAI, P.: *Tisíc let maďarského národa*. Praha 2002.
Slovensko očami cudzincov. (Kol. autorov). Bratislava 1999.
SOPKO, J.: *Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach*. Martin 1981.
STANISLAV, J.: *Staroslovienskyjazyk*, zv. 1. Bratislava 1978.
ŠAFÁRIK, P. J.: *Spisy*, zv. I. Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí. Košice 1992.
ŠAFÁRIK, P. J.: *Spisy*, zv. II. Slovanské starožitnosti. Košice 1995.
ŠMÁLIK, Š.: *Boží ľud na cestách*. Bratislava 1997.

RESUMÉ

Autor vo svojom príspevku – ako skúsený publicista a teoretik mediálnej komunikácie – sa pokúša hodnotiť dielo Pavla Jozefa Šafárika cez prizmu časovo, dobovo aj konfesionálne motivovanej interpretácie. Konštatuje, že skutočné záujmy a ciele geopoliticky a mocensky sa ustaľujúcej Európy Šafárikovej doby, národnoštátnych spoločenstiev, stále tlejúceho pnutia medzi duchovnou slobodou a svetskou mocou, začali sa v registroch moci zakrývať – a prekrývať – citlivou oblasťou duchovného priestoru, v ktorom vládne láska, zmysel pre spravodlivosť, ľudskú dôstojnosť. V tomto kontexte považuje mohutné Šafárikovo dielo – plné zhromaždenej faktografie historických prameňov a naznačených globálnych dobových súvislostí – za stále pripravené na seriózne bádateľské projekty.

SUMMARY

Pavol Jozef Šafárik and the establishment of communication area of Slovakia and the Slovaks

The author of this paper – as an experienced publicist and a theoretician of media communication – attempts to evaluate the work of Pavol Jozef Šafárik by means of chronologically, period-based and confessionally motivated interpretation. He states, that the real interests and goals of geopolitically and governmentally stabilizing Europe of Šafárik's period, nation-state communities, the constantly present tension between spiritual freedom and secular power, became concealed and covered in the sensitive area of the spiritual space by the power holders – a space, in which there are emotions, love, a sense of justice, human dignity. In this context, the author of the paper considers Šafárik's monumental work – which is full of collected facts from historical sources as well as indicated global contexts of that period – to be always prepared for serious research projects.

Slovanské starožitnosti v diele Ármina Vámbéryho Zrod a rozmnožovanie Maďarov

prof. PhDr. Ladislav TAJTÁK, CSc.
Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Významné dielo Pavla Jozefa Šafárika *Slovanské starožitnosti* našlo ohlas aj v maďarskej vedeckej spisbe. Odvolal sa naň a jeho názory citoval Ármin Vámbéry[38] (štúdiu o Šafárikovom živote a diele napísal L. Wagner, 1924). Ako uznávaný európsky etnológ – v súvislosti s pôvodom – pomenoval objekt svojho výskumu *starými Maďarmi* (ó, régi magyarok). Konštatoval, že keď Maďari opanovali „Moravskú ríšu" (Morva birodalom), za Svätopluka siahala od Dunaja po Tisu. Ovládnutím Karpatskej kotliny počet jej obyvateľov za vlády Štefana I. hypoteticky odhadol na 300- až 400-tisíc, z čoho Slovania tvorili 80 % a uralskoaltajskí Maďari 20 %.[39] Autor v práci zásadne píše len o Slovanoch (szláv, szlávok), v našom príspevku však budeme písať o Slovákoch, v súlade so Šafárikovými názormi na túto otázku.

V úvodnej časti práce Á. Vámbéry konštatuje, že maďarský jazyk je zmiešaný, tak ako je po stránke etnickej zmiešaný aj maďarský ľud. Hneď však k tomu dodáva, že je to viac-menej tak ako pri obyvateľstve iných krajín Európy, ktoré vzniklo zmiešaním rôznych etnických elementov. Odvolávajúc sa na P. J. Šafárika napríklad uvádza, že obyvatelia východného Nemecka boli predtým Slovania, čo potvrdzujú ponemčené slovanské názvy miest ako Berlín, Dresden, Leipzig, Breslau atď.[40]

V otázke pôvodu maďarského jazyka vyvodil záver, že vznikol z ugrofínskych a tureckých elementov. Stotožnil sa s názormi, že na maďarský jazyk mal vplyv aj nemecký jazyk, ale nie do takej miery ako jazyk slovenský. Poukázal na to, že Nemci prichádzali do Uhorska už v 9. storočí, že v mestách tvorili väčšinu, ale do maďarského jazyka sa dostalo len málo nemeckých výpožičiek. Dodáva, že slovenský jazykový vplyv v oblasti vzdelanosti, cirkvi, v politickom aj každodennom živote zanechal v maďarčine hlboké stopy.[41]

[38] Vámbéry, Á.: *A magyarság keletkezése és gyarapodása*. Dunaszerdahely 2003.
[39] Vámbéry, 2003, s. 246.
[40] Tamže, s. 12.
[41] Tamže, s. 102.

Zdôvodňuje to tým, že po podmanení Slováci najprv prijali kresťanstvo, západnú vzdelanosť, a tak pôsobili ako učitelia Maďarov (tanitókent müködtek).[42] Takéto konštatovanie podnecuje otázku: Prečo Slováci nepokračovali v rozvoji svojej vlastnej vzdelanosti a kultúry? Odpoveď nachádzame v rozličných podmienkach vtedajších národností; Slováci totiž nemali takú samosprávu a inštitúcie ako Chorváti ani privilégiá ako Nemci alebo národnú cirkev ako Srbi a Rumuni, ale napriek tomu odolávali asimilácii. Mali výraznú etnickú prevahu, biologickú silu a veľkú pôrodnosť v porovnaní s vládnucimi Maďarmi.

Á. Vámbéry priznáva, že remeslá a poľnohospodárstvo boli v rukách našich predkov, že ich boli prvé osady, z ktorých neskôr vznikli prvé mestá, silné hrady. Slovenského pôvodu boli aj najstaršie miestne názvy, maďarské miestne názvy vznikli len po vzniku Uhorska. Uvádza príklady v maďarčine ako *Nyitra*, *Pécs*, *Esztergom*, *Pest*, *Kalocsa*, *Tihany* atď.[43] K uvedeným toponymám možno dodať aj v súčasnosti veľmi frekventovaný *Visegrád*. Slovenský vplyv na Maďarov bol podľa Á. Vámbéryho spočiatku viacej realizovaný v jazykovej oblasti, ale odmieta Miklošičov údaj o 956 výpožičkách. Š. Ondruš ich neskôr odhadol na vyše 1 300 slov.[44] V otázke osídlenia Panónie Á. Vámbéry zastával názor, že tu žijúci Slovania patrili k južnej vetve ako Slovinci (ó, szlovének), ktorí sa neskôr v pokojnom vývoji úplne rozplynuli v maďarstve. Toto tvrdenie sa nachádza aj v akademických dejinách Maďarska,[45] že v Panónii žili „dunajskí Slovenci“. J. Stanislav to na základe etymológie vyvracia.[46]

Na etnický a genetický vývoj maďarstva podľa Vámbéryho vplývali inorečové skupiny ako Turci, Bešeňovia, Kumáni, Izmaeliti, Nemci a iné národnosti, ktoré sa pokojným vývojom vliali do maďarstva; to v 19. storočí pozostávalo z troch štvrtín obyvateľstva árijského a maximálne jednej štvrtiny uralskoaltajského pôvodu.[47] Á. Vámbéry – aby ideologicky využil túto skutočnosť – poukázal na to, že Nemci sa rozplynuli v Galoch, Normani v Angličanoch, Bulhari v Slovanoch, ale len maďarskí dobyvatelia sa nerozplynuli v slovanstve. Prijatím kresťanstva a západných skúseností a zvykov udržali si svoju etnickú pôvodnosť. Inorečové etnické elementy prijali maďarský jazyk a ich národného ducha.[48]

---

[42] Tamže, s. 103.
[43] Tamže, s. 105.
[44] Ondruš, 1999, s. 470.
[45] *Magyarország története*, 1984, s. 638.
[46] Stanislav, 1944, s. 31 – 33.
[47] Vámbéry, 2003, s. 105.
[48] Tamže, s. 293.

Príslušníci inej rasy vraj dobrovoľne splynuli s dobyvateľmi krajiny, čo Á. Vámbéry považuje vo svete za etnologické unikum. Aby presvedčil a umocnil svoje tvrdenie, vystúpil s falošnou argumentáciou a koncepciou o duchovnej a fyzickej nadradenosti (fensöbbség) Maďarov nad Slovanmi a Slovákmi, zdôrazňujúc ich údajnú poníženosť a neschopnosť štátotvornosti (államalkotásra) – oproti výnimočnej schopnosti Maďarov na panovanie. Poltisícročná maďarizácia sa začala vo vládnucej vrstve, mala však len politický charakter a nebola premenou, ale od 9. do 13. storočia Uhorsko bolo taviacou pecou pre rôzne etnické skupiny. Dospel k záveru, že v žilách súčasných Maďarov (19. stor.) niet už ani kvapôčky krvi „starých Maďarov" a vyvodil z toho záver, že maďarstvo sa nevyvinulo z ľudu, ako to bolo u iných národov, ale naopak, maďarská vládnuca trieda zrodila maďarský ľud. Dokazuje to tým, že v ostatných dvoch storočiach sa maďarstvo z jedného milióna zväčšilo na osem miliónov, z nich sedem pribudlo nie prirodzeným rozmnožovaním, ale asimiláciou (beolvasztásával) cudzích elementov. Viedlo to k tomu, že neexistuje nielen jednotný maďarský typ, ale že Maďari predstavujú aj najpestrejší zmiešaný ľud (hegtarlább vegyülék népe).[49] Zároveň si kladie otázku, čo zostalo z uralskoaltajskej rasy; odpovedá, že je to národný duch maďarstva, ktorý prenikol všetkými vrstvami spoločnosti a do všetkých cudzích etnických elementov, z ktorých sa v krátkej dobe stali praví Maďari (tösgyökeres).[50] Ďalej vyzdvihuje morálne stránky Maďarov ako vážnosť, múdrosť alebo národnú hrdosť – argumentuje tým, že aj pomaďarčení Nemci, Slováci či Rumuni sú hrdí na svoje maďarstvo. Pri vládnucich Maďaroch vyzdvihuje skvelú schopnosť asimilovať iné národy, akú vraj nemožno nájsť nikde v Európe.[51]

Na záver chceme podotknúť, že je potrebné kladne hodnotiť Vámbéryho interpretáciu počiatkov zrodu Maďarov, ich vývoj a vplyv slovenského obyvateľstva na stredoveký život maďarstva. Vyzdvihnúť treba, že sa vo svojej interpretácii niektorých dejov slovanstva opiera a cituje Šafárikove *Slovanské starožitnosti*. Naopak, vedecky celkom neprijateľný a spoločensky škodlivý je jeho dehonestujúci výklad o úlohe, postavení a charakteristike Slovákov – našich predkov.

K otázke starých Slovákov: Pavol Jozef Šafárik ojedinele použil pomenovanie „starí Slovania," ale v texte sústavne píše len o Slovákoch. Je to aj vysvetliteľné, lebo ak píše o Čechoch, Moravanoch, nemôže ináč pomenovať našich predkov ako Slovákov, ktorým pripisuje ich vlastnú reč – „slovenčinu". Ján Stanislav – nadväzujúc na veľké dielo P. J. Šafárika – podal vedecký obraz o slovenskom osídlení južného Slovenska v stredoveku. Odvoláva sa

[49] Tamže, s. 348 – 349, 351.
[50] Tamže, s. 358.
[51] Tamže.

na jeho tvrdenie, že Slováci mali svoje sídla aj za Dunajom a v Panónii, ktorej obyvateľmi boli Moravania a Slováci. Pripomína však, že niektoré Šafárikove dôkazy sú už prekonané. Pri pomenovaní našich predkov píše o *starých Slovákoch* a *starom Slovensku*.[52] Dospel k záverom, že dnešné Slovensko je len zlomkom starého Slovenska a dnešný slovenský národ je len zvyškom veľkého národa; že dnešní Slováci sú potomkami veľkomoravských Slovienov, ktorí sa neskôr stali Slovákmi. Podľa nášho názoru, pomenovania *starí Maďari*, *starí Slováci* a *staré Slovensko* sa nenachádzajú v dobových dokumentoch a literatúre a možno ich chápať ako výpomocné označenia na vyjadrenie odlišností v etnickej a územnej oblasti v historickom vývine.

LITERATÚRA A PRAMENE

Magyarország története I. Budapest 1984.

ONDRUŠ, Š.: *Slovenský juh v stredoveku a súčasná slavistika*. In: Slovenský juh v stredoveku I. Bratislava 1999.

STANISLAV, J.: *Slovenský juh v stredoveku I*. Bratislava 2004.

STANISLAV, J.: *Slovienin, Slovan, Slovák, Tót*. In: Náš Národ, II., 1944, s. 31 – 33.

VÁMBÉRY, Á.: *A magyarság keletkezése és gyarapodása*. Dunaszerdahely 2003.

WAGNER, L.: *Safarik élete és müködése*. In: Philógiai Közlöny II, Budapest. In Révai Nagylexikon XVI. Budapest 1924.

RESUMÉ

Príspevok si všíma podiel Šafárikovho životného diela *Slovanské starožitnosti* na práci uhorského orientalistu, lingvistu a cestovateľa Ármina Vámbéryho. Autor v príspevku kladne hodnotí Vámbéryho interpretáciu počiatkov zrodu Maďarov, ich vývoj a vplyv slovenského obyvateľstva na stredoveký život maďarstva. Vyzdvihuje, že v interpretácii niektorých dejov slovanstva cituje Šafárikove *Slovanské starožitnosti*. Naopak, ako vedecky neprijateľný a spoločensky škodlivý vníma Vámbéryho dehonestujúci výklad o úlohe, postavení a charakteristike Slovákov.

[52] Stanislav, 2004, s. 14 – 15.

SUMMARY

Slovanské starožitnosti (Slavonic Antiquities) in the work of Ármin Vámbéry Origin of the Magyars

This paper pays attention to the participation of Pavol Jozef Šafárik's work *Slovanské starožitnosti* (literally: *Slavonic Antiquities*) in the work of a Hungarian orientalist, linguist and traveller Ármin Vámbéry. The author of the paper positively evaluates Vámbéry's interpretation of origins of the Magyars (Hungarians), their development and the influence of the Slovaks on medieval life of the Magyars. He appreciates the presence of quotes of Šafárik's work *Slovanské starožitnosti* in Vámbéry's interpretations. On the other hand, the author of this paper considers Vámbéry's dehonesting explanation of the role, position and characteristic of Slovaks as unacceptable and socially detrimental.

Texty Pavla Jozefa Šafárika ako materiál pri štúdiu slovakistiky a slavistiky

doc. PhDr. Marianna SEDLÁKOVÁ, PhD.
Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Náš príspevok je zameraný viac-menej didakticky. Ponúka niekoľko možností, ako vyberať zo Šafárikových vedeckých spisov texty na priamu interpretáciu pre študentov vzhľadom na cieľ, ktorý chceme dosiahnuť pri vyučovaní slovakistiky a jej špecifických disciplín v kontexte súčasného vysokoškolského štúdia. V ponuke vychádzame z vlastných skúseností s pôvodnými Šafárikovými textami a zo spoločnej práce s týmito textami so študentmi na hodinách jednotlivých študijných predmetov. V neposlednom rade vychádzame aj z úvah (nielen našich) o budúcnosti Šafárikovho odkazu, najmä v podmienkach Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.

Vedecké dielo Pavla Jozefa Šafárika má svoje osobitosti; tie, ktoré najviac ovplyvnili jeho recepciu v našom vedeckom svete, hlavne však v jeho študijných súvislostiach, sú určite osobitosti jazykové. Prvá Šafárikova zásadná vedecká monografia vyšla v nemčine (1826)[53] – do slovenčiny bola kompletne preložená až v roku 1963. Ďalšie ťažiskové práce vyšli už síce v češtine,[54] ale vzhľadom na jej súvekú lexikálnu archaickosť a neprirodzenú syntax prebratú z nemčiny a latinčiny išlo tiež o texty prakticky veľmi ťažko použiteľné na analýzu pre súčasných študentov slovakistiky.[55] Jazyková situácia v 2. polo-

[53] *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*.

[54] Čo bolo Šafárikovi zo strany slavistov aj vyčítané (J. Kopitar), porovnaj Ripka – Skladaná, 2013, s. 32.

[55] Porovnaj aj názory prekladateľov *Slovanských starožitností* v tomto zborníku alebo Ripka, I.: *Slovanské starožitnosti Pavla Jozefa Šafárika v slovenčine (reflexie o diele, jazyku pôvodiny a prekladu)*. In: Slavica slovaca 46, 2011, 1, s. 10 – 23; a tiež Ripka, I. – Skladaná, J.: *Slovenský preklad Šafárikových Slovanských starožitností*. In: Sborník Národního muzea v Praze, řada C – literární historie, sv. 58, 2013, č. 1 – 2, s. 32 – 36. Na podporenie našich úvah uvedieme citát z komentára prekladateľov Šafárikových *Dejín*: „Edičnými poznámkami a vysvetlivkami pripojenými k prekladu sme sa tiež snažili priblížiť dielo dnešnému čitateľovi. V ich náplni sme uplatňovali hľadiská potrieb poslucháča slavistiky...“ http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1201/Safarik_Dejiny-slovanskeho-jazyka-a-literatury-vsetkych-nareci-Uvod/bibliografia#ixzz4qzvBLoqB

vici 19. storočia bola celkom iná ako dnes – nemčina bola vedeckým jazykom slavistiky aj samozrejmej cudzojazyčnej kompetencie vzdelávajúcich sa, ale predmet slavistiky si vyžadoval slovanské jazyky urobiť i vedecky konkurencieschopnými voči nej; pravdepodobne aj preto Šafárik prešiel z európsky najzrozumiteľnejšej nemčiny na češtinu.[56] V priebehu jeden a pol storočia je situácia celkom iná. Kým v Šafárikových časoch si všetci priemerne vzdelaní západní Slovania navzájom bezproblémovo rozumeli, cudzojazyčné kompetencie súčasných študentov sa zúžili temer výhradne na angličtinu a pokiaľ ide hoci aj len o pasívne porozumenie okolitým slovanským jazykom, dá sa povedať, že okrem ešte pomerne živého slovensko-českého kontaktu si Slovania navzájom prestávajú rozumieť. Aj všeobecná znalosť ruštiny a cyriliky z čias komunistického režimu sa vytratila a máme nemálo osobných skúseností, že vo vzájomnej komunikácii sa dnešní mladí Slovania uchyľujú k angličtine, ktorú možno považovať za *lingua franca* súčasnosti. Predpokladáme, že ak táto jazyková situácia (okrem iného) neviedla k tomu, že sa porevolučné vedenie Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach[57] rozhodlo vydať sedem zväzkov spisov P. J. Šafárika v slovenskom preklade,[58] v každom prípade toto rozhodnutie výrazne pomohlo študentom (a učiteľom dvojnásobne) v súčasnej jazykovej situácii k možnosti čítať a študovať Šafárikovo dielo priamo, nielen v sprostredkúvajúcich textoch, čo v časoch nášho vysokoškolského štúdia – na prelome 70. a 80. rokov 20. storočia – nebolo dosť dobre možné. Navyše bolo do tej doby o Šafárikovi popísané toľko,[59] že aj bez jeho originálnych textov bolo z čoho študovať. Štafetu uvedeného vydavateľského záväzku prevzala novokonštituovaná Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach (2007), na ktorej sa študuje slovakistika v kombinácii s inými humanitnými či prírodovednými predmetmi. Tradične sa v rámci slovakistiky na UPJŠ študujú aj dnes základy slavistiky a staroslovienčiny ako povinný predmet, ku ktorému v rámci prehlbovania slavistického rozmeru slovakistiky pribudol aj povinný predmet porovnávacia gramatika západoslovanských jazykov. Z výberových predmetov sa študentom ponúka čeština pre slavistov, historická lexika a etymológia a interpretácia staroslovienskych textov.

---

[56] Porovnaj predhovor Šafárika k *Dejinám...* in *Spisy 1*, s. 16.

[57] Dekanom v tom čase bol profesor Ján Sabol.

[58] Prvé štyri zväzky už vyšli – pozri na konci príspevku v použitej literatúre. V súčasnosti sa pracuje na 5. zväzku *Poézia, preklady, teoretické a kritické reflexie*, 6. zväzok majú tvoriť jazykovedné štúdie a 7. výber z korešpondencie; bližšie pozri *Spisy Pavla Jozefa Šafárika 1*, s. 5. Personálnu bibliografiu P. J. Šafárika v dvoch dieloch vydala Slovenská národná knižnica v Martine v roku 2004.

[59] Porovnaj *Spisy Pavla Jozefa Šafárika 8*. Personálna bibliografia Pavla Jozefa Šafárika. 1. a 2. diel. Martin: Slovenská národná knižnica 2004. 1 360 s.

Základný priestor, v rámci ktorého študentom možno predstaviť P. J. Šafárika, patrí, samozrejme, základom slavistiky a staroslovienčiny, kde osobnosť jedného zo zakladateľov slavistiky tvorí priamo objekt štúdia. Rozsah predmetu[60] však nedovoľuje venovať tejto osobnosti viac ako jednu seminárnu hodinu (plus adekvátnu – pomerne exkluzívnu v porovnaní s ostatnými osobnosťami – časť prednášky o zakladateľoch slavistiky a o predmete tejto vedeckej disciplíny). Podľa našich skúseností, na predstavenie slavistiky v širšom zmysle slova (tak ako vyzerala slavistika vo svojom ranom štádiu)[61] je vhodný text *Dejín slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí*,[62] v ktorom sa píše aj o slovanskej mytológii.[63] Cieľom výberu tohto textu na prácu so študentmi je na jednej strane poznať a rozšíriť vedomosti študentov o slovanských bohoch, no zároveň porovnaním všeobecne rozšírených vedomostí z gréckej a rímskej mytológie poukázať na dôležitosť písma v dejinách ktoréhokoľvek národa a jeho kultúry a na úlohu literárneho spracovania mytológie a jej následné rozšírenie, aby sa tak, ako sa to udialo s gréckou mytológiou prostredníctvom Homéra, mohla stať celosvetovým literárnym i kultúrnym vlastníctvom. Na prepojenie jazyka s literatúrou využívame aj históriu inšpirácie básne *Mor ho!* Sama Chalupku. Fakt, že informácie o historickom incidente, ktorý motivoval mladého štúrovca na napísanie básne, sa v Šafárikových *Dejinách* nachádzajú v poznámkovom aparáte pod čiarou,[64] je skvelou príležitosťou poukázať jednak na dôležitosť vysvetliviek vo vedeckom texte všeobecne, ale najmä na precíznosť práce autora s poznámkovým aparátom a s použitou literatúrou (tu najmä s. 18 – 19, tamže, kde poznámkový aparát tvorí približne sedemnásobok základného textu). Uvedené texty v spoločenskom kontexte doby sú motivačne vhodné na upozornenie na študijný kontext štúrovskej generácie, pre ktorú informačne nabité Šafárikove vedecké texty o Slovanoch znamenali zásadné svetonázorové impulzy. Paragraf 3 DSJaLVN poslúži veľmi dobre na konfrontáciu pôvodného Dobrovského dichotomického členenia slovanských jazykov s neskorším Vostokovovým trichotomickým členením platným dodnes. Konfrontácia slúži aj na to, aby boli študenti upozornení, aké rozdiely v uhloch pohľadu na ten istý skúmaný objekt môžu vyplynúť z pohľadu (napr. na jazykový systém) zvonka a zvnútra. Práca s tabuľkou na s. 31 a 32 (tamže), v ktorej sa štatisticky vyčleňujú Slovania v treťom desaťročí 19. storočia „podľa kmeňovej príbuznosti a krajovej

[60] Jedna hodina prednášok a jedna hodina seminárov týždenne počas jedného semestra.
[61] Na charakter slavistiky na úsvite jej dejín poukazujú napokon všetky tu spomínané texty aj ich obsah.
[62] Ďalej DSJaLVN; vzhľadom na to, že ide o 1. spis vydaný už v roku 1992, máme s ním najdlhšie skúsenosti pri práci so študentmi.
[63] Ide najmä o § 2 úvodu (Šafárik, 1992, s. 22 – 26).
[64] Šafárik, 1992, s. 20.

spolupatričnosti“ (tamže; 1.), ďalej podľa štátnej príslušnosti (2.) a napokon podľa konfesie (3.), poskytuje zaujímavé medzipredmetové presahy predovšetkým pre študentov histórie a geografie, najmä konfrontáciou so súčasnými štatistickými údajmi. Popis tabuľky obsahujúci termíny nárečie a podrečie je zároveň vhodným východiskom na konfrontáciu niektorých Šafárikových (štúrovcami prebratých) jazykovedných termínov. Pri práci s tabuľkou a geografickými faktami v nej účinne používame *Slovanský zeměvid*,[65] dnes už historickú mapu zobrazujúcu spoločensko-politickú situáciu slovanského sveta v Šafárikových časoch. Šafárikov komentár k tvorbe mapy je súčasťou predhovoru k *Národopisu* a dá sa veľmi dobre využiť na vytvorenie reálneho pohľadu na pracovné podmienky tej doby. V neposlednom rade sú veľmi dobrou pomôckou v predmete základy slavistiky aj ukážky alebo vzory slovanských nárečí zo *Slovanského národopisu*,[66] ktoré možno využiť i na predmete porovnávacia gramatika západoslovanských jazykov, popri moderných textoch so zvukovými nahrávkami.

Bohaté množstvo podnetov poskytujú všetky Šafárikove diela pre predmet etymológia a historická lexika, osobitne tie časti, v ktorých ponúka priamo etymologické výklady jednotlivých slov vrátane toponým a etnoným, počnúc napríklad už spomínaným výkrikom *mor ho!* cez výklad pomenovania rusaliek a slovanských bohov v prílohách *Spisov P. J. Šafárika 4*,[67] až po jazykovednú terminológiu, ku ktorej sa bude v budúcnosti veľmi dobre hodiť v tomto zborníku uverejnená štúdia o preklade *Slovanských starožitností* (na s. 55 – 65).

Uvedomujúc si čitateľské a informačno-komunikačné kompetencie súčasných študentov pripúšťame aj používanie internetových zdrojov pri štúdiu P. J. Šafárika. Za najdôveryhodnejší takýto zdroj pokladáme *Zlatý fond* denníka SME[68] – najväčšiu slovenskú elektronickú knižnicu, kde je zverejnených 17 Šafárikových titulov vrátane štyroch monografií, ktoré tvoria obsah štyroch na UPJŠ doteraz vydaných dielov jeho spisov, pričom DSJaLVN sú na portáli rozdelené do troch častí.[69] Pôvodne sme si všímali nárasty čitateľov jednotlivých Šafárikových diel v rokoch 2012 a 2015; vzhľadom na posun vydania

---

[65] Mapa vyšla ako príloha *Spisov Pavla Jozefa Šafárika 4*. Slovanský národopis. Košice 1995. V digitalizovanej podobe je prístupná na: http://cuni.georeferencer.com/map/gJSMPKbSBzkdjtl8Ri3xlK/201506152117-Q7xymo/visualize

[66] *Spisy Pavla Jozefa Šafárika 4*. Slovanský národopis, 1995, s. 113 – 143.

[67] Ide o tieto Šafárikove samostatné práce: *Národné piesne a spevy, Slovanské národné piesne, O rusalkách, Podobizeň Černoboha v Bambergu, O Svarohovi, bohovi pohanských Slovanov* a *Bibliografický prehľad zbierok slovanských národných piesní*.

[68] Garantom projektu je Ústav slovenskej literatúry SAV a je dostupný na adrese: http://zlatyfond.sme.sk

[69] Úvod (1), Juhovýchodní Slovania (2) a Severozápadní Slovania (3).

zborníka dnes môžeme pridať informácie aj z roku 2017. Výsledky uvádzame v tabuľke:

TABUĽKA: **Diela Pavla Jozefa Šafárika na internetovom portáli *Zlatý fond* denníka SME podľa počtu čitateľov**[70]

	NÁZOV DIELA	JAZYK	2012	2015	2017	NÁRAST ZA 5 ROKOV
1.	Dejiny SJaL I. – III.	slovenský	99	179	210	111
2.	Slovanské starožitnosti I.	slovenský	19	91	104	85
3.	Slovanský národopis	český	33	62	69	36
4.	Starobylosť Slovanov v Európe (§ 6 z úv. SS)	slovenský	17	56	61	44
5.	Slovanské starožitnosti II.	slovenský	--	41	45	4
6.	Slovenskie piesňe	čes./slov.	16	38	41	26
7.	Šafárik o sebe	slovenský	12	37	43	31
8.	Pamiatky dávneho písomníctva Juhoslovanov	slovenský	13	35	36	23
9.	Reč na Slovanskom sjazde roku 1848	slovenský	12	32	33	21
10.	Z listov	čes./slov.	10	32	34	24
11.	Hlas o Štúrovej jazykovej reforme	slovenský	10	31	31	21
12.	O Aristofanovi a jeho Oblakoch	slovenský	12	31	31	19
13.	Prívet k Slovanom	slovenský	11	30	30	19
14.	Prehľad českej literatúry na rok 1841	slovenský	12	29	30	18
15.	Vysvetlenie niekt. gram. foriem v slovanskom jaz.	slovenský	13	29	29	16
16.	Je zvrchovaný čas (6. list z Počátkové...)	slovenský	5	24	26	21
17.	Výňatok z prednášky v Novom Sade 1819 [6/24]	slovenský	6	24	24	18

Pokiaľ ide o nami sledované a používané tlačené tituly, v prípade digitalizovaných *Dejín* a *Starožitností I. a II.*, sú použité identické preklady, *Národopis* je zdigitalizovaný v českom jazyku, pričom od roku 1995 existuje vý-

[70] Údaj nie celkom presne odráža počty čitateľov – nie je to počet pozretí, ale počet „lajkov“, teda zámerných označení ako reakcia na výzvu *Páči sa vám toto dielo? Hlasujte zaň!*

borný preklad odborníka na slavistiku Pavla Žiga.[71] Pokiaľ ide o ďalší titul, ktorý by bolo možné používať na predmete interpretácia staroslovienskych textov – *Pamiatky dávneho písomníctva Juhoslovanov*, z diela je na uvedenom portáli digitalizovaný iba úvod, cyrilské texty absentujú. Našťastie možno využiť digitalizovanú podobu v zbierke American Libraries.[72] Ďalšie dve digitálne podoby tohto titulu nemožno dosť dobre použiť, lebo je v nich čitateľný len český text, cyrilské texty sú nečitateľné.[73] Aby sme získali predstavu o „čítanosti" Šafárika na portáli *Zlatý fond* denníka SME, treba uviesť, že najobľúbenejším autorom je tu Samo Chalupka a – zhodou okolností? – jeho báseň *Mor ho!*, ktorá má v súčasnosti 7 044 hlasov. Potešiteľné je, že z ponuky *Zlatého fondu* denníka SME sú najčítanejšie ťažiskové vedecké diela Pavla Jozefa Šafárika, hoci podiel vysokoškolských študentov na tomto fakte sa dá len tušiť. V každom prípade však vítame digitalizáciu diel slovenských autorov ako jedinečnú možnosť prečítať si ich online, čím sa informácie z nich stávajú dostupnejšie najširšej čitateľskej verejnosti. Aj vzhľadom na isté vyššie uvedené nedostatky digitalizácie, pre potreby vysokoškolských (aj stredoškolských) študentov preferujeme *Spisy Pavla Jozefa Šafárika* vydávané univerzitou nesúcou jeho meno, pretože sú preložené a komentované najväčšími odborníkmi na problematiku na Slovensku a ich súčasťou sú – popri spomenutých zložkách – aj faksimile pôvodných titulných stránok a dôležitých textov, čo možno tiež didakticky skvelo využívať.

Úplne revolučne – v kontexte súčasného prírodovedného poznania najmä v oblasti genetiky[74] – môžu pre študentov vyznieť Šafárikove názory na starobylosť Slovanov v Európe,[75] ktoré boli donedávna považované za prekonané.[76]

Za neoddeliteľnú súčasť odovzdávania Šafárikovho odkazu považujeme aj exkurziu do vedcovho rodiska – gemerského Kobeliarova,[77] kde sa každý rok v máji na počesť jeho narodenia koná turistická akcia s názvom *Po stopách*

---

[71] V *Spisoch Pavla Jozefa Šafárika 4*, Košice 1995.

[72] http://www.archive.org/details/pamtkydevnhopse00unkngoog
Zdigitalizovaná kniha pochádza z fondu Harwardovej univerzity.

[73] 1.) http://www.archive.org/stream/pamtkydevnhopse00afgoog/pamtkydevnhopse00afgoog_djvu.txt
2.) http://www.readanybook.com/ebook/pama-tky-dr-evni-ho-pi-semnictvi-jihoslovanu-v-216717

[74] Podľa neho zhruba 80 % dnešných obyvateľov strednej Európy malo v Európe predkov už v paleolite. „Do veľkej miery sme potomkovia lovcov a zberačov, ktorí tu lovili zver a ešte neovládali žiadne poľnohospodárske techniky!" tvrdí známy slovenský genetik Vladimír Ferák. Bližšie pozri: https://drive.google.com/file/d/0B2Lni7vEXTpeMTdQVXF0VTgxWDA

[75] 6 § úvodu do *Slovanských starožitností*.

[76] Šafárikove názory podporujú aj naše najnovšie výskumy z dialektológie východoslovenských nárečí (Sedláková, v tlači).

[77] Kobelierovo je od Košíc vzdialené cca 90 km.

P. J. Šafárika, na ktorej sme sa so študentmi počas desaťročnej existencie Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach zúčastnili dvakrát. Zámer bol taký, aby sa zo všetkých piatich ročníkov mohli na exkurzii zúčastniť všetci záujemcovia od 2. ročníka, kde sa vyučujú základy slavistiky, až po 5. ročník, kde sa vyučuje dialektológia.[78] Poznanie prírodného prostredia Šafárikovho rodiska je kľúčom k jeho vzťahu k prírode, ktorý prezentoval v niektorých svojich básňach. V obci sa v jeho rodnom dome nachádza aj muzeálna expozícia *Pamätného domu Pavla Jozefa Šafárika*, ku ktorej jej tvorcovia vydali aj *Sprievodcu*,[79] s ktorým sa dá veľmi dobre pracovať pri zadávaní konkrétnych interaktívnych úloh študentom – budúcim učiteľom, čím by mali získať skúsenosti aj z organizovania podobných akcií pre svojich budúcich žiakov a študentov.[80]

Na záver si dovolíme podotknúť, že vedecké dielo velikána, podľa ktorého bola pomenovaná naša univerzita, by si zaslúžilo viac priestoru v ponuke študijných programov, ktoré prirodzene zabezpečuje najmä filozofická fakulta. Priamou reakciou na toto konštatovanie by mohol byť osobitný predmet venovaný analýze Šafárikových textov; predmet by mohla ponúkať tak Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie, ako aj Katedra histórie Filozofickej fakulty UPJŠ, možno aj synchrónne s rozličným špecifickým záberom. Omnoho lepším riešením by mohlo byť rozšírenie študijných možností smerom ku slavistike, čo si však vyžiada dlhšiu dobu riešenia. V každom prípade by si to nielen osobnosť Pavla Jozefa Šafárika, ale aj univerzita nesúca jeho meno zaslúžili.

LITERATÚRA A PRAMENE

SEDLÁK, I. – VAŠKO, I.: *Pamätný dom Pavla Jozefa Šafárika v Kobeliarove*. Bratislava: Vydavateľský závod reklamného podniku ERPO 1986.

Spisy Pavla Jozefa Šafárika 1. Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo Košice pre Univerzitu Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 1992.

Spisy Pavla Jozefa Šafárika 2. Slovanské starožitnosti 1. Košice: Oriens 1999.

[78] Gemerské dialekty sú totiž výnimočné aj z hľadiska vývinu slovenského jazyka.

[79] Sedlák – Vaško, 1986.

[80] Ide o praktické úlohy typu: *nájdite v 2. miestnosti expozície informáciu o tom, koľko súrodencov mal P. J. Šafárik prvý a P. J. Šafárik druhý*; *vysvetlite v otázke použité poradie (prvý a druhý) a uveďte, ktoré poradie patrí zakladateľovi slavistiky* a pod.

Spisy Pavla Jozefa Šafárika 3. Slovanské starožitnosti 2. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 2009.
Spisy Pavla Jozefa Šafárika 4. Slovanský národopis. Košice: Oriens 1995.
Spisy Pavla Jozefa Šafárika 8. Personálna bibliografia Pavla Jozefa Šafárika. 1. a 2. diel. Martin: Slovenská národná knižnica 2004.

RESUMÉ

Príspevok ponúka možnosti, čo vybrať zo Šafárikových vedeckých textov na priamu interpretáciu pre študentov – vzhľadom na cieľ, ktorý chce učiteľ dosiahnuť pri vyučovaní slovakistiky a jej špecifických disciplín v kontexte súčasného vysokoškolského štúdia. Ponuky dáva do súvisu s možnosťami aktuálnych študijných programov a predmetov. V závere autorka navrhuje venovať viac priestoru Šafárikovmu dielu v ponuke študijných programov Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, napr. zavedením osobitného predmetu venovaného analýze Šafárikových textov do existujúcich študijných plánov.

SUMMARY

The texts of Pavol Jozef Šafárik as a study material in Slavistics and Slovak Studies

The paper offers pieces of Šafárik's scientific work to choose for student's interpretation, regarding an aim the teacher wants to achieve in teaching Slovak and its specific disciplines in the context of a current university studies. The pieces are connected with the offers of current study programmes and courses. In the end, the author of the paper suggests to give more space to Šafárik's works in the offer of study programmes of the Faculty of Arts at Pavol Jozef Šafárik University in Košice, for example by implementing a specific subject devoted to the analysis of Šafárik's texts into existing study plans.

PAVOL JOZEF ŠAFÁRIK V KONTINUITE

L I T E R Á R N O V E D N Ý

B L O K

Preromantizmus v slovenskej literatúre

doc. Mgr. Ján S. SABOL, PhD., ArtD.
Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Našu úvahu o fenoméne preromantizmu v kontexte literárneho vývinu začneme citátom, ktorý odzrkadľuje samotné zadefinovanie pojmu *preromantizmus* v kontexte klasicisticko-romantických úvah a poukazuje aj na definovanie týchto kategórií v 19. storočí:

„Náhle však (asi roku 1828) jsme se dozvěděli, že existují romantická a klasická poezie, romantický a klasický román, romantická a klasická óda; ba co dím, drahý pane můj, že i pouhý verš může být romantický nebo klasický, podle toho, jak jej chápeme. Když se k nám donesla tato zvěst, celé noci jsme nespali. Dva roky klidu a jistoty byly ty tam jako pouhý sen. Všechny naše úvahy ovládl zmatek; netvoří-li již demarkační linii mezi oběma tábory Aristotelova pravidla podle čeho se máme orientovat, na co se máme spolehnout? Jak mám poznat, ke které škole patří literárni dílo, jež čteme? Mysleli jsme, že zasvěcenci v Paříži musí mít nějakou formulku, která ten problém rychle vyřeší, co ale máme dělat my na venkově? A musím Vám říci, pane, že u nás má slovo *romantický* lehce pochopitelný význam – je synonymem absurdního a nikdo se o ně zvlášť nestará...“[81]

Tento citát poukazuje na tendenciu v uvažovaní o literárnom texte v prvej polovici 19. storočia, ktoré bolo ešte pod silným vplyvom aristotelovskej genologickej koncepcie prezentujúcej myšlienku existencie samostatnosti--čistoty literárnych druhov a žánrov, ktorá sa pertraktovala v literatúre prakticky až do prelomu 18. a 19. storočia. Tento spôsob uvažovania akoby odmietal princíp synkretizácie umenia, pričom najlepší dôkaz tohto synkretického princípu „kreovania“ textu existoval paralelne s umelou literatúrou, a to v ľudovom priestore. O klasicizme je známe, že jeho vzťah k ľudovej slovesnosti bol ešte odmietavý (môžeme v tomto kontexte pripomenúť aj Neumanovu koncepciu poklesnutých hodnôt, ktorá vnímala všetko ľudové ako nedôstojné pre inšpirovanie sa umeleckou a umelou literatúrou; parafrázujúc Neumanna, ľud sa živí len zvyškami duševnej potravy šľachty a zámku).

[81] Z listu A. De Musseta, In: Hrbata – Procházka, 2005, s. 290.

V tomto bode interferencie ľudového textu do umelej literatúry nastáva aj výrazný filozofický rozpor medzi koncepciou klasicizmu a romantizmu, a zároveň latentne zakomponovaný aj rozpor medzi romantizmom a realizmom. Naše poznatky o koexistencii jednotlivých umeleckých smerov 19. storočia by sme mohli zhrnúť do týchto elementárnych definícií:

– *klasicizmus* – antika, princíp kalokagatie, harmónie a idyly, slovanská všeobecnosť;
– *romantizmus* – ľudová slovesnosť, konkretizácia slovenskosti;
– *realizmus* – odmietanie idealizácie ľudového priestoru, príklon k objektivite.

Madame de Stael člení francúzsku literatúru prelomu 18. a 19. storočia na literatúru juhu a literatúru severu. Literatúru juhu vníma ako priestor inšpirovaný antickou kultúrou, vníma ju v kontúrach harmónie idyly a ornamentu, čo je dané – ako podotýka – podnebím, stredomorským priestorom a tradíciou tohto regiónu, v ktorom sa autor a percipient pohybujú. Literatúru severu vníma ako literatúru ovplyvnenú severskou kultúrou, severskými mýtmi a ľudovou slovesnosťou, vníma ju – na rozdiel od klasicistickej literatúry – ako progresívnu a modernú literatúru.[82] A. Matuška vo svojej kritickosti smerom ku klasicistickej poetike ide ešte ďalej a ku Kollárovmu dielu sa vyjadruje z pozície súčasného percipienta:

„Z jeho poézie vanie na nás chlad, hovorí málo – nehanbím sa to povedať – k srdcu a duši, hovorí väčšmi k rozumu: vyrastá z ratio a obracia sa k ratio. Hovorí to, čo si uzmyslel povedať, nič ponad to; hovorí pateticky, vznosne a vznešene i pedantne ako na povinné penzum; obraznosť sa mu rozhára mierne. Nebásni – zbásňuje. Veľká väčšina toho, o čom básnil, sa dala povedať aj prózou.“[83]

Možno sa táto kritika zdá až prisilná, ale načrtáva vzťah súčasného percipienta k textu obdobia klasicizmu. Vo vzťahu komparácie klasicizmu a romantizmu nastáva otázka definovania preromantizmu ako plnohodnotného literárneho smeru nachádzajúceho sa medzi obdobiami klasicizmu a romantizmu. V slovenskom kontexte klasickým príkladom preromantickej poézie v literatúre je tvorba Pavla Jozefa Šafárika a jeho text *Tatranská múza s lýrou slovanskou*. Aj táto básnická zbierka však akoby potvrdzovala diskurz o „neuchopiteľnosti“ preromantizmu, príp. jeho „zaškatuľkovanie“ ako smeru nachádzajúceho sa medzi klasicizmom a romantizmom, a teda inšpirovaného oboma týmito možno až protichodnými poetikami.

---

[82] Pozri Tieghem, 1968.
[83] Alexander Matuška, 1990.

„Z hlediska chronologie, zejména počátků romantismu a jejich literárněhistorického uchopení, se otázka pro starší literární komparatistiku zdála být vyřešena vynalezením pojmu *preromantismu*. Jako u jiných směrů i zde vytvořila předpona jakýsi můstek mezi epochami klasicismu a romantismu. Přitom táž předpona svým způsobem znevážila heterogenní a umělecky i myšlenkově vysoce zajímavé období druhé poloviny 18. století tím, že je odsudila do role jakési přípravné fáze období nasledujíciho.“[84]

P. J. Šafárik prekračuje v niektorých svojich textoch klasicistický úzus, ale pri niektorých sa tohto klasicistického úzu stále pridržiava. O Šafárikovej poetike píše P. Petrus: „Básnická koncepcia P. J. Šafárika nie je výrazom pevného estetického systému, ale naopak svedectvom o rozklade starého.“[85] Táto téza vystihuje Šafárikovu koncepciu básnickej zbierky, ale signalizuje i problém, na ktorý sa snažíme poukazovať; definovanie preromantizmu ako poetiky medzi dvoma literárnymi obdobiami. Ak je náročné presne vymedziť pojem *romantizmus* (stačí uviesť dosť výstižné výroky F. Schlegla alebo R. De Gourmonta o nemožnosti presného definovania literárneho smeru romantizmu postaveného na ponore do subjektívneho priestoru autorskej existencie), ešte komplikovanejšie to môže byť práve pri zadefinovaní pojmu *preromantizmus*.

Metamorfózy dejín literatúry majú svoje premenlivé axiologické parametre, synchrónno-diachrónne sa cez ne možno pozerať aj na umelecký text P. J. Šafárika. Z hľadiska literárnej existencie možno pri tomto autorovi konštatovať, že ak nebudeme rešpektovať úzke ohraničenia teleologickosti, teda dobových „úloh“ literárneho textu, zistíme, že aj dnes má jeho básnická zbierka *Tatranská múza s lýrou slovanskou* patričný emocionálny efekt. A to paradoxne napriek tomu, že P. J. Šafárik uprednostňoval prácu v oblasti vedy; avšak zatiaľ čo jeho vedecké diela veľakrát už neznesú najprísnejšie súčasné teoretické kritériá, jeho poézia ešte aj dnes dokáže ponúknuť tajomnosť a originalitu básnickej metafory. Dá sa povedať, že čo bolo v jeho tvorbe dominantné, vo viacerých ohľadoch – merané časom – prekrýva subdominanta. Pravdaže, v tomto hodnotovom kontexte nemôžeme hovoriť o celej básnickej zbierke. Už dávno sa zistilo a potvrdilo, že Šafárikova *Tatranská múza s lýrou slovanskou* nie je homogénnou, jednoliatou skladbou, ale vo svojej heterogénnosti, ktorá je daná zrejme mladým vekom a ešte nevycibreným básnickým perom, ponúka rozmanitý materiál v rôznej kvalite aj s diferencovanou poetikou – od básní edukatívno-didaktického charakteru, inklinujúcich ešte k barokovému literárnemu priestoru, cez osvietenecku meditáciu s nádychom filozofického veršovania, cez rokokovo-klasicistickú ornamentalitu až k osob-

[84] Hrbata – Procházka, 2005, s. 12.
[85] Káša – Rusnák, 1995, s. 20.

nej reflexii využívajúcej zmyselnosť básnického čara a k romantickej balade. Takéto rozličné polohy ponúka *Tatranská múza s lýrou slovanskou*, pričom v nej nájdeme protikladné tendencie redundantnej fulminantnosti, často využívanej v klasicizme, a expresívnej antitetickosti, typickejšej skôr pre romantizmus.

Pavol Jozef Šafárik vstúpil do literatúry ako šestnásťročný. Aj keď v intenciách osvieteneckého klasicistického racionalizmu uprednostňoval vedu pred básnickým umením, svojou *Tatranskou múzou s lýrou slovanskou* priniesol do literatúry nový básnicky subjekt s moderným poňatím látky, už nielen s „pozeraním" na krásu a na idylu sveta, ale s uchopením problémovosti, ktorá plnšie zasahuje skutočnosť než predchádzajúci „číro" klasicistický kánon. Aj keď sa *Tatranská múza s lýrou slovanskou* nestala pre ďalšiu generáciu tým, čím pre ňu bola Kollárova *Slávy dcera*, rozhodne znamenala estetické nóvum. Prišla s inovačnou estetikou, antickú „cudzosť" nahradila romantickejšou subjektívnosťou.

LITERATÚRA A PRAMENE

HRBATA, Z. – PROCHÁZKA, M.: *Romantismus a romantismy: pojmy, proudy, kontexty*. Praha: Karolinum 2005.

KÁŠA, P. – RUSNÁK, J.: *Dve štúdie o Pavlovi Jozefovi Šafárikovi*. Prešov: Filozofická fakulta UPJŠ 1995.

MATUŠKA, A.: *Dielo II*. Bratislava: Tatran 1990.

TIEGHEM, P. Van: *Les grandes doctrines littéraires en France*. Paris: Presses universitaires de France 1968.

RESUMÉ

Na základe analýzy básnickej zbierky *Tatranská múza s lýrou slovanskou*, ktorú Pavol Jozef Šafárik vydal ako šestnásťročný študent, sa autor príspevku zamýšľa nad charakterom a znakmi slovenského preromantizmu. Analyzovaná zbierka podľa neho priniesla do slovenskej literatúry nový básnicky subjekt s moderným poňatím látky – už nielen s „pozeraním" na krásu a idylu sveta, ale s uchopením problémovosti, ktorá plnšie zasahuje skutočnosť než predchádzajúci „číro" klasicistický kánon. Prišla s inovačnou estetikou, antickú „cudzosť" nahradila romantickejšou subjektívnosťou.

SUMMARY

Preromanticism in the Slovak literature

The author of this paper contemplates the characteristics of Slovak Preromanticism based on Šafárik's poetic work *Tatranská múza s lýrou slovanskou* (literally: *The Muse of Tatras with a Slavonic Lyre*), which Šafárik published as a sixteen-year-old student. According to the author of the paper, the analyzed volume of poems brought a new poetic subject with a modern perspective of the depicted material, which is not built only on "observation" of the beauty and the idyll of the world, but reflects the disputableness which catches the reality more accurately than the previous "genuinely" classicist canons. It invented innovative aesthetics and replaced the ancient "distance" by the Romantic subjective experience.

Verzologické úvahy Pavla Jozefa Šafárika[86]

prof. PhDr. Ján GBÚR, CSc. – Dr. h. c. prof. PhDr. Ján SABOL, DrSc.
Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

1. Na úvod poznámok o teoretických otázkach verša, ako ich predkladajú František Palacký a Pavol Jozef Šafárik vo svojom diele *Počátkové českého básnictví obzvláště prozódie* (1818; v štúdii vychádzame z vydania z r. 1961) – v 6 listoch (ide o epištolárny štýl vo vede), načrtneme literárnohistorické pozadie vzniku uvedeného diela a jeho dosah na formovanie prozódie českej a slovenskej poézie v 19. storočí.

P. J. Šafárik mal všetky predpoklady napísať monografickú prácu nielen o časomernej prozódii, ale aj o teórii verša. Už počas dvojročného štúdia v Jene (1815 – 1817) začal sa intenzívne zaujímať o prozodické otázky. Robil si podrobné poznámky o dobových najmä nemeckých prozodických teóriách, o čom píše vo svojom prvom liste v *Počátkoch...* (osobitne ho zaujali práce Johanna Augusta Apela *Metrik* [1814] a „mistra metriky“ Johanna Gottfrieda Jakoba Hermanna *Handbuch der Metrik* [1799], *Elementa doctrinae metricae* [1816], ktorého dokonca aj osobne navštívil v Lipsku). Štúdium vtedy všeobecne akceptovaných estetických noriem, ako ich predstavili vo svojich spisoch známi nemeckí filozofi a estetici Friedrich Bouterwek (*Aesthetik*, 1807), Karl Heinrich Ludwig Pölitz (*Die Aesthetik für gebildete Leser*, 1807) a Christian August Heinrich Clodius (*Entwurf einer systematischen Poetik*, 1804), prispeli k tomu, že P. J. Šafárik vnímal prozodické otázky ako súčasť širších pohľadov na poetiku a estetiku literárneho umenia, zvlášť poézie. Hoci monografiu verzologického charakteru nenapísal, jeho štúdie o otázkach časomiery (*Rozprava o hexametri*, 1821; *O hexametru. Zlomek z metriky české*, 1823) uverejnené v časopise *Krok*,[87] ale najmä tri listy (tretí, štvrtý a šiesty; Bakoš, 1961, s. 14[88]) v polemickom spise *Počátkové...* sú presvedčivým dô-

[86] Tento príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 1/0736/15 – *Metodologické prieniky do (re)interpretácie diel slovenskej a svetovej literatúry* (vedúci grantu: prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc.).

[87] http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1485/Safarik_Z-listov/1; zaevidované 8. 3. 2017.

[88] F. Palacký o vzniku knihy *Počátkové českého básnictví...* vo vlastnom životopise píše: „Šafařík ... přinesl byl z Jeny velmi důkladné pojednání o prozodii české, jež mi čístí dal. Já

kazom o Šafárikovom intenzívnom teoretickom uvažovaní nielen o časomernej prozódii, ale aj o ďalšom smerovaním českej a slovenskej poézie v prozodickej oblasti. Zároveň P. J. Šafárik vo svojich listoch podáva doklady o vynikajúcej znalosti cudzích jazykov (vrátane klasických) a o suverénnom súdobom pohybe v teórii literatúry a v (kultúrnej) histórii.

V júni 1817 sa v Bratislave stretli mladý Pavol Jozef Šafárik s Františkom Palackým, pričom si vymenili názory na viaceré kultúrno-literárne témy. Zistili, že majú rovnaké pohľady na riešenie prozodických otázok súčasnej českej poézie. Toto poznanie ich napokon viedlo k myšlienke napísať spoločnú prácu, ktorá by bola polemickou programovou odpoveďou na úsilie českého filológa, historika, zakladateľa slavistiky a jednej z vedúcich osobností českého národného obrodenia Josefa Dobrovského (1753 – 1829) presadiť v českom literárnom prostredí sylabotónickú prozódiu.

Literárne polemiky sú vždy späté s problémami literárneho života, najmä s jeho umelecko-estetickým smerovaním. P. J. Šafárik s F. Palackým vytvorili svojím spisom *Počátkové...* jednu s najznámejších polemík v českom literárnom prostredí v 19. storočí.

Dôvodom sporu bola otázka, ktorý z dvoch prozodických systémov (časomerný alebo prízvučný) viac vyhovuje aktuálnym tendenciám v českej a čiastočne aj v slovenskej a slovanskej poézii a v preklade antickej poézie. Najmä prekladateľská prax koncom 18. a začiatkom 19. stor. mala ťažkosti s prekladmi antickej poézie v modeli prízvučnej prozódie, ktorý do českej literatúry zaviedol Josef Dobrovský vo svojej knihe *Böhmische Prosodie* z roku 1795. Problémom sa ukázal „nenárodovedecký“ prízvuk prevzatý z nemeckého prostredia, ale aj obmedzené možnosti stopovej a rytmickej variability tohto modelu. Z toho dôvodu najväčší zástanca Dobrovského prízvučnej teórie Antonín Puchmajer ich chcel korigovať: pre prekladateľskú prax navrhol používať ďalšie antické stopy (napr. spondej, molosus, antibakchius, kretik, choriamb a i.), čo značilo, že v rámci Dobrovského prozodických pravidiel bolo potrebné prihliadať na kvantitatívne pomery v jazyku, využívať vo verši slabičné dĺžky, čo nie je nič iné ako prepájať pravidlá prízvučného a časomerného veršovania.

---

jsem tehdáž byl již první dva listy své zhotovil... Já vyhotovil ještě pátý list, on svůj rukopis jenanský proměnil v list třetí a čtvrtý, šestý pak nyní znovu složil; moji dva první listové opraveni jsou nejprv ode mne, potom i od něho. Již v měsíci listopadu 1817 spisek celý byl hotov a podán cenzuře.“ (porov. Kačer – Havel, 1961, s. 121). – Dôležité je aj konštatovanie o autorstve predslovu a poznámok v *Počátkoch...*: „Vzhľadom na to, že Šafárik redigoval aj listy Palackého a že sám Palacký nazýva spis ‚Šafárikovými Počátkami‘..., možno sa domnievať, že autorom predslovu a poznámok... bol najskôr Pavel Jozef Šafárik.“ (ibid., s. 122; tam aj odkazy na príslušnú lit.; pozri aj Bakoš, 1961, s. 7, 14).

Základ časomerného veršovania v českom, resp. slovenskom prostredí siaha do obdobia humanizmu, konkrétne k menu humanistického básnika a známeho predstaviteľa latinskej lyriky v Uhorsku Ianusa Pannoniusa, ktorý vo svojej vlastnej tvorbe a v prekladoch z gréčtiny uprednostňoval hexametre a elegické distichá (Okál, 1990, s. 85). Záujem o časomernú poéziu a grécku literatúru písanú v rozmanitých antických metrách sa rozšíril na našom území v polovici 16. storočia, keď sa v školách začala intenzívne vyučovať gréčtina. Po rozšírení siete latinských škôl v 17. storočí sa zväčšil okruh tvorcov po latinsky písaných časomerných básní (osobitne treba spomenúť Juraja Tranovského, ktorého preslávil tlačený evanjelický spevník *Cithara Sanctorum* z roku 1636, a Benedikta Szőllősiho, ktorý sa stal známy prvým po slovensky tlačeným katolíckym kancionálom *Cantus catholici* z roku 1655). Pomerne veľa časomerných veršov obsahuje prvá slovenská gramatika *Grammatica Slavico-Bohemica* od Pavla Doležala z roku 1746 (bližšie Jóna, 1978). Z tohto obdobia treba upozorniť aj na najznámejšieho slovenského barokového básnika Hugolína Gavloviča, ktorého dielo *Valaská škola, mravov stodola* (1755, knižne vyšlo až v roku 1830/1831), ale aj jeho rukopisné texty (*Škola kresťanská s veršami zvázaná*, *Škola duchovní aneb naučení k duchovnému rozjímaní*, *Cvičení duchovné* a iné) svedčia o autorovom obdivnom vzťahu k antickej literatúre a časomernej metrike.

Otázku reformovania časomiery na podmienky vtedajšej poézie a prekladateľskej praxe si začali klásť začiatkom 19. storočia aj autority druhej fázy českého národného obrodenia na čele s Josefom Jungmannom, ktorý po dokončení prekladu Miltonovho diela *Stratený raj* (1804) napísal teoretickú prácu *Nepředsudné mínění o prosodii české* (1804). Toto dielo sa stalo začiatkom nasledujúcich prozodických polemík. K Jungmannovi sa na obranu časomiery ako protiváhy prevládajúcemu prízvučnému prozodickému systému pridali ďalší klasicky vzdelaní českí básnici a teoretici verša.

Šafárikove a Palackého *Počátkové...* boli jednou, hoci výraznou, súčasťou kryštalizácie prozodických pravidiel v českej poézii na začiatku 19. storočia. Neobjavili sa náhodne, ani svojvoľne, ale vedome, ako odborne fundovaný postoj k historickej dileme, ako reformovať prozodickú sústavu veršovania, aby zodpovedala kritériám nových umeleckých a tvarových riešení. Ich autori sa prihlásili k Jungmannovej obrodeneckej koncepcii národnej literatúry, v ktorej dominoval princíp vznešenosti, vysokosti a nevšednosti umenia. Korene uvedenej koncepcie siahali k antickej literatúre s jej invenčnými poetickými riešeniami a rozmanitosťou foriem a tvarov. Šafárik s Palackým sa k Jungmannovi prihlásili programovo ako k autorite, ktorá svojím dielom, obrodeneckými ideami a vyhranenými postojmi vo vzťahu k prízvučnej a časomernej prozódii oslovovala mladých českých, moravských aj slovenských básnikov. Posilnení jungmannovským zrozumiteľným umeleckým progra-

mom si určili za cieľ proklamovať antickú časomieru ako vhodnú metrickú základňu českej poézie, argumentujúc pritom jazykovými (pohyblivosť slovného prízvuku a význam slabičných dĺžok v češtine) a estetickými (zvukové kvality) dôvodmi a básnickou tradíciou (nadväznosť na antickú klasiku a na domácu časomernú tradíciu). Podstatné však bolo, že časomieru reformne nasmerovali tak, aby jej výsledkom bolo rozšírenie možnosti zvukovej výstavby poézie a otvorenie sa technicky náročnej výstavbe v duchu gréckej a rímskej básnickej tradície. Aktuálny bol aj ďalší dôvod, a to propagovanie časomiery v duchu obrodeneckej kollárovskej všeslovanskej idey, ku ktorej sa hlásili obidvaja autori *Počátkov...* Za obidvoch to napísal P. J. Šafárik vo svojom diele *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (1826), keď zdôraznil potrebu jednotnej slovanskej prozódie, ktorú videl práve v časomiere – dôvodiac príkladmi z uplatňovania časomernej prozódie vo viacerých slovanských literatúrach.

2. Ústrednou témou *Počátkov...* je ostrá kritika nízkej úrovne súvekej českej básnickej produkcie ako dôsledok mechanického uplatňovania prízvučnej prozodickej veršovej štruktúry, ktorú môžu zvládnuť aj netalentovaní veršovníci. Problém by podľa nich vyriešilo používanie časomiery ako umelecky oveľa náročnejšej básnickej tvorby (Sabolová, 1996, s. 163).

Problém treba vidieť aj na pozadí estetického kánonu klasicizmu v oblasti veršových foriem podľa modelu starogréckeho a starorímskeho časomerného verša (svoju rolu tu zrejme zohrávalo aj ovládanie klasických jazykov). Výpovede autorov o nízkej estetickosti prízvučnej prozódie sa prenášajú aj na príslušný jazyk:

„Já se zajisté vynadiviti nemohu, že... hudební Čechové, jejichžto výborný jazyk sám v sobě onu ouplně řeckou časomíru zřejmě nese, svého prospěchu nedbajíce, tak nerozvážlivě ono nehudebné, v sobě nedůvodné přízvuku pravidlo beze vší příčiny a potřeby přijali a jemu tak kruté, samostatné vlády v celém básnířství okoru propůjčili; nepomyslíce, že ono některých Němců, ba samého Klopstocka nade svou přízvučnou mírou plesání nic není než slabý příkrov, nímž by chyby a nemotornosti řeči své zakrýti mohli; a že řeč naše hodnější, než aby cizímu a prvé neznámému jhu podrobená, nízce pod Teutonkou se plazila, vysoko nad touto, ve spolku řečtiny a latiny, hrdě vznášeti se může. Ba i hněvu se mi zdržeti nelze, slyšícímu, jak mnozí jako z třínožce beze všech důvodů hlásají, že časomíra přirození jazyku našeho docela se protiví.“ (Palacký, *První list*; in: *Počátkové...*, s. 45 – 46).

Podobných expresívnych výpovedí o protiklade časomiera – prízvučná prozódia je v listoch značné množstvo: Česi podľa modelu nemčiny „vypěstovali, čehož žádali: německočeskopřepřízvučnou potvoru“ (Palacký, *Druhý list*, s. 53); alebo: „Kdo zde ještě hanby přízvučné nespatřil, tomu mrákoty ve

hlavě jeho tisícero rozumů a důvodů nezažene. Kdo chce kulhati, kulhej si. Já již jednou pravím: konec!“ (ibid., s. 57).

P. J. Šafárik – na základe podrobnej analýzy prozodického systému príslušných jazykov (vrátane súčinnosti segmentálnych a suprasegmentálnych prvkov) – dokonca vymedzuje dve typologicky diferencované skupiny jazykov: v prvej z nich ide o číry logický poriadok (ordo rationis), inklinujú viac k filozofii, k umeniam rozumu (nordické jazyky a osobitne nemčina); v druhej prevažuje obrazotvornosť (ordo imaginationis) – jazyky tejto skupiny (gréčtina, maďarčina – „uherský“ jazyk a všetky slovanské jazyky, osobitne čeština) sú viac uspôsobené na poéziu a spev, sú hudobné, „ideálne“. Jazyky prvej skupiny možno nazvať ***prízvučnými***, jazyky druhej skupiny ***časomernými*** (Šafárik, *Třetí list*, s. 66 – 67). Z povedaného vyplýva jednoznačný záver, že čeština, a teda analogicky aj slovenčina sú „prirodzene“ pripravené na realizáciu časomerného verša.[89]

3. Uvažovanie v celom spise *Počátkové...* sprevádza „duch“ prozodického sporu predstaviteľov dvoch „nepriateľských táborov“ (Bakoš, 1961, s. 23) – „***pozičníkov***“ (pokladajúcich za prozodického „stvárňovateľa“ verša kvantitu) a „***prízvučníkov***“ (poverujúcich touto funkciou prízvuk). Palacký je vo svojich výpovediach expresívnejší, ironickejší, často až nefunkčne explicitnejší, Šafárik zasa systémovejší, teoretickejší, univerzálnejší (najmä v uplatňovaní jazykovedného podložia verzologických úvah). P. J. Šafárik suverénne zvládol súdobé verzologické pozorovania, obohatil ich – moderne by sa dalo povedať – už o čiastočné fonologické „cítenie“ fungovania zvukových prvkov segmentálneho a suprasegmentálneho podsystému, jeho výklady konštitutívnych prvkov básnického rytmu majú miestami výrazný interdisciplinárny, typologický, ba až filozofický rozmer, nezriekajú sa ani „mäkkého“, obrazného, metaforického vyjadrovania (súčinnostného s predmetom analýzy), presviedčajú silou argumentov, nie štylizačnými gestami. Pripomeňme si niektoré výsledky jeho pozorovaní:

1) Veľmi inštruktívne a originálne sú jeho pokusy o definíciu ***rytmu*** vôbec, osobitne v básnických textoch. Rytmus hodnotí ako „figúru časovú“ (interpretujeme ho aj na základe súčasných výskumov ako suprasegment patriaci do časovej modulácie hlasu, artikulačného prúdu, a to ako tendenciu

---

[89] Porov. k tomu autorovo explicitné konštatovanie (aj v náznaku cez priezor porovnávacej fonológie a verzológie): „... československá řeč, u níž trvání samohlásek v každém slově, rovněž jako u Řeků, bez ohledu na přízvuk přirozením pořád dokonále určeno jest, základu prozódie své, rovněž jako řecká, nikoli ve přízvuku, nýbrž jediné ve přirozené slabik časomíře hledati musí, má-li jináče... poetický rytmus v ní panovati.“ (ibid., s. 68). – Váha časomiery sa zdôrazňuje aj pri adekvátnom prekladaní klasickej poézie: „... pokudkoli překladatel český přízvukem své hexametry měřiti bude, nikdý se národ náš Homéra nedočká.“ (Šafárik, Šestý list, s. 108).

k periodicite súmerateľných prvkov), pričom zdôrazňuje jeho ***účinkovanie na zmysly***: „... čas jest něco stejného, neprotrženého, netělesného, necítěného, jest pouhá forma poznavatelné moci: pročež nevyplní-li se něčím v smysly padajícím, žádného v něm směřeného plynutí, a tudy rytmu nebude“ (Šafárik, *Třetí list*, s. 60); zdôrazňuje ***izochrónnosť*** časových úsekov v štruktúre rytmu („Částky času ***stejného trvání*** [podč. J. G. – J. S.] jednotlivými zvuky nebo čímkoli jiným určené slují v rytmice momenty. A tak rytmus... vůbec... nic jiného není než vyvinutí se momentů v jisté času míře...“); pri estetickom rytme sa zdôrazňuje jednota časových segmentov v ich diferencovaní: „rytmus ale estetický čili pěkný jest pravidelné vyvinutí se momentů v jisté času míře..., v němžto se v rozmanitosti hnutí jednota nachází“ – ibid., s. 60), čo sa zvýrazňuje univerzálnym konštatovaním: „Původem všeliké krásy jest spojení jednoty s rozmanitostí, potřeby se svobodou, pravidelnosti s bezzákonností“ (ibid., s. 61). Tu ako keby autor predikoval tézu o nebezpečenstve automatizácie pri realizovaní rytmickej štruktúry textu a zároveň binárne opozície, vychádzajúce so súčinnosti a protipôsobenia ikonicko-symbolického a arbitrárneho semiotického princípu (Sabol, 2011 a i.).

2) Pri charakteristike rytmickej štruktúry Šafárik zdôrazňuje jeho sukcesívnu (lineárnu, syntagmatickú) realizáciu: „Rytmus záleží z částek ne vedle sebe a pospolu, nýbrž před i za sebou a jedno po druhém položených, čili, což rovně platí, ***sukcesí*** jest základem rytmu.“ (Šafárik, *Třetí list*, s. 60 – 61 [podč. J. G. – J. S.]). Pripomíname, že aj vlastnosť sukcesívnosti možno postaviť do binárnej opozície, a to so ***simultánnosťou*** (tento protiklad vymedzujeme na semiotickom podloží – Sabol, 2011 a i.), pričom práve pri rytme treba pripomenúť „simultánne radenie prvkov ich opakovaním, koordináciou..., čo podporuje konfrontáciu prvkov, hľadanie ich podobnosti“; ide o „voľný, asociačný princíp spájania prvkov vo vete a v texte“ (Miko, 1973, s. 264 – 265; pozri aj Sabol, 2013 a i.).

3) Výraznú pozornosť Šafárik vo svojich verzologických úvahách venuje vzťahu ***kvantity*** a ***prízvuku***, základným konštitutívnym činiteľom časomernej verzus prízvučnej prozódie, pričom v súlade so svojou verzologickou koncepciou, opierajúc sa aj o konštitutívne jednotky týchto suprasegmentov (***spoluhlásky*** a ***samohlásky*** – obrazne ich charakterizujúc v štruktúre ***slabiky*** takto: „Spoluzvučky zajisté jsou kosti, samohlásky maso; onyno se drží v těchto jako kosti v mase.“ – Šafárik, *Třetí list*, s. 63 – 64), pri kreovaní rytmu „absolutizuje“ kvantitu: „... rytmus z vyvinujících se momentů v času záleží, přízvuk ale do trvání času nic nemá, nýbrž toliko do povýšení nebo ponížení hlasu, patrné jest, že jedině přirozená slabik časomíra, která z počtu momentů v samohláskách se nacházejících povstává, základem rytmu býti může“ (ibid., s. 65). Toto „posolstvo“ Šafárika, hoci sa opiera o jeho teoretické presvedčenie o inkompatibilite prízvuku a kvantity vo veršových štruktúrach, dnes už

vnímame ako jednorozmerné; presviedča nás o tom – okrem iného – existencia prienikovej množiny medzi binárnymi opozíciami v jazykovej štruktúre vymedzenými na pozadí príslušnej semiotickej „tonality“, ktorú možno pozorovať aj vo vzťahu prvkov segmentálneho a suprasegmentálneho podsystému, ale aj pri súčinnosti suprasegmentálnych prvkov, ktorých dominantne charakterizuje simultánnosť, tendencia k fonotaktilnej afinite (Sabol, 2013); tieto (a ďalšie) vlastnosti suprasegmentov umožňujú ich kooperáciu nielen v rámci totožnej modulácie (pauza a tempo, prízvuk a dôraz, hlasový register a melódia a i.), ale aj diferencovaných modulácií (prízvuk a kvantita, prízvuk a rytmus, pauza, dôraz a melódia atď.). Ale nakoniec tento fakt potvrdzuje aj vývin veršových systémov v našej, českej, ale aj v iných národných literatúrach.

4) Pri úvahách o dĺžke slabík P. J. Šafárik zdôrazňuje funkciu ***slabiky*** pri konštituovaní rytmu a v tejto jednotke funkciu samohlások („Trvání slabik se jináče než trváním samohlásek určiti nemůže.“ – Šafárik, *Čtvrtý list*, s. 73; a na inom mieste: „... dlouhé samohlásky činí slabiky prozodicky dlouhé a krátké samohlásky činí slabiky prozodicky krátké“ – ibid., s. 75). Autor tak zdôrazňuje dôležitosť kulminatívnej fázy slabiky – na rozdiel od striktúrnej a restriktúrnej pozície spoluhlások, nesonánt – pre prozodický charakter tejto základnej paradigmaticko-syntagmatickej jednotky súvislej zvukovej reči (jednou z jej dominantných funkcií je fakt, že cez svoju kulminatívnu fázu, apertúru je nositeľom všetkých suprasegmentálnych javov – porov. podrobnejšie Sabol, 1994; najnovšie v Sabolovej časti monografie Sabol – Zimmermann, 2014, s. 57 – 67). Dvojhlásky (interpretuje ich „foneticky“) pokladá za dlhé sonanty („dvojhláska činí slabiku dlouhou“ – Šafárik, *Čtvrtý list*, s. 75). Podrobne analyzuje podiel spoluhlások (aj na rozhraní slov) na kreovaní dĺžky predchádzajúcej slabiky („Sběh dvou, tří nebo více spoluzvuček, nechť stojí kdekoli, na neprostředně předcházející samohlásku doráží a ji prozodicky prodlužuje“ – ibid., s. 78). Po upozornení na rozdiel medzi slovným a metrickým taktom uvádza vyčerpávajúce príklady na prirodzené a pozičné dĺžky a stanoví časomerné pravidlá pre českú prozódiu.

5) P. J. Šafárik hodnotové pravidlo v štruktúre verša odobruje aj pri „dokonalom“ a „nedokonalom“ ***rýme***: „když ve dvou slovích po témž vokálu (ve dvou- a víceslabičných po předposledním) tytéž hlásky následují, rozličné předcházejí, dokonalý (konsonance, u př. *den, sen, hloupý, skoupý*)... rým... povstává“; „když po témž vokálu (ve dvou- a víceslabičných po předposledním) rozličné hlásky nasledují, rozličné předcházejí, nedokonalý rým (asonance, u př. *led, keř, žena, pleva*) povstává...“ (Šafárik, *Šestý list*, s. 107). V týchto súvislostiach pripomíname, známy poznatok, že rým sa vytvára spojením asonancie a konsonancie (porov. napr. Sabol, 1988, s. 53).

4. A sme pri zásadnej otázke: Prečo sa časomerná verzifikácia, tak vehementne presadzovaná autormi *Počátkov...*, natrvalo neuplatnila v slovenskej a českej literatúre?

Časomerná verzifikácia je vhodná pre jazyky, v ktorých má slabičná kvantita fonologickú funkciu a prízvuk je melodický (ideálnym materiálom pre ňu bola stará gréčtina; porov. Hrabák,1970, s. 144 n.). Antická časomerná verzifikácia sa v období humanizmu napodobňovala v európskych literatúrach, tu však narážala na fónicko-typologické jazykové prekážky (porov. aj Sabol, 1988, s. 78 – 81). V slovenskej literatúre časomerný verš pestoval najmä Ján Hollý (výskumu časomerného verša v poézii tohto básnika sa najpodrobnejšie venoval V. Turčány [1972; 1978], podľa ktorého presvedčenia bola bernolákovčina oveľa vhodnejšia na časomieru ako ktorýkoľvek iný jazyk v Európe – Turčány, 1972, s. 23, 25 – 26). Ani v slovenskej poézii však časomerná verzifikácia nemala dlhé trvanie; vzpieral sa jej zvukový systém slovenčiny, v ktorej je prirodzených dĺžok málo (hoci v bernolákovčine viac ako v štúrovskej slovenčine obmedzujúcej výskyt dlhých slabík tzv. rytmickým zákonom, neutralizáciou fonologického protikladu kvantitatívnosť – nekvantitatívnosť) a polohová dĺžka sa v jazykovom vedomí nepociťuje, je teda umelá, „poetologická“ (porov. konštatovanie J. Hrabáka, ktoré možno aplikovať aj na slovenčinu: „Systém verša časomerného, ktorý počíta s polohovou dĺžkou, je pre české jazykové povedomie príliš zložitý a nemá preto možnosti, aby sa stal základom verša.“ – 1970, s. 147). Zvolené metrum verša ako určitým spôsobom organizované rozloženie dlhých a krátkych slabík sa pri „prevode“ do rytmickej štruktúry (mohli by sme tu hovoriť o relácii metra a jeho „signálového“ korelátu, teda rytmu) v časomiere dôsledne presadzuje. Pravdaže, „rozpor“ medzi rytmom a metrom je aj v tejto verzifikácii (Sabol, 1988, s. 79 – 80); ak vychádzame z „prísneho“ fonologického pohľadu na časomerný veršový systém, tak sa ukáže, že do priestoru rytmu patria iba prirodzené, fonologicky relevantné dĺžky, zatiaľ čo tzv. polohové dĺžky ako uplatnenie istej básnickej konštrukcie sú „len“ zložkou metrickej organizácie. Z tohto protikladu rytmu a metra v časomernej verzifikácii vyplýva aj istá „deštrukcia“ zvukovo-rytmického podložia (ide najmä o prízvuk a kvantitu, suprasegmenty rozhodujúce o zvukovej prominencii slabiky, o prozodickej charakteristike slova/tvaru a taktu) v jazykoch, ktoré pre tento verš nemajú vhodné fónicko-typologické ustrojenie. Túto skutočnosť môžeme preukazne pozorovať pri prednese časomerného verša v slovenčine (porov. konštatovanie Hrabáka pre češtinu, 1970, s. 147). Ak sa má časomerný verš pociťovať (svoju úlohu tu zohráva aj fakt neznalosti klasických jazykov súčasnou generáciou, čo vylučuje deklamačný „tréning“ rytmu/metra v časomiere – porov. v 2), tak pri prednese časomerného verša sa vyžaduje zdôrazňovanie ťažkých dôb realizáciou zvukovo prominentných – prízvučných slabík. Preto sa pri prednese

časomerného verša často transakcentuje: slovný prízvuk sa presúva na slabiky s metrickou dĺžkou všade tam, kde ťažká doba nepripadá na slabiku so slovným prízvukom. Toto presúvanie slovného prízvuku však silne deformuje normálnu výslovnosť; pociťuje sa ako korzet rušivo zasahujúci aj do sémantiky verša. A zasa časomerný verš, v ktorom sa (takmer) prekrývajú slovné prízvuky s metrickými dĺžkami, sa vníma ako prízvučný; porov. napr. Čechov verš (uvádza ho J. Hrabák, ibid.): *Jak by tam otvořená se nad nimi vzpínala brána*.

5. A rukolapný príklad na fakt, že „nesplnili sa očakávania stúpencov časomiery, ale v prozodickom spore nezachovali sa dôsledne ani zástancovia prízvučnej prozódie" (Bakoš, 1961, s. 23), poskytuje aj Šafárikova básnická tvorba realizujúca sylabotonický veršový systém, ale „stroficky a veršovými formami mladý básnik je poplatný jednak antickej poézii... a jednak prijímal silné podnety z európskej stredovekej literatúry" (Štraus, 1993, s. 153).[90] Vzhľadom na sylabotónizmus Šafárikovej poézie nie je zanedbateľné pripomenúť paradox, že tento autor „bol súčasne nielen propagátorom časomiery, spätej s básnickým kánonom klasicizmu, ale aj horlivým zberateľom a vydavateľom ľudových piesní" (Bakoš, 1961, s. 31). Impulzy z fónicko-rytmickej, spevnej a textovej štruktúry ľudovej piesne, v ktorej sa rytmus viaže na sylabizmus a zvuková prominentnosť slabiky sa realizuje prostredníctvom prízvuku, zrejme boli pre Šafárikovu poéziu relevantné (porov. aj ibid.).

6. Napriek odborným argumentom v prospech časomerného veršovania a nových estetických noriem, ktoré obsahovalo Šafárikovo a Palackého dielo, nenaplnili sa očakávania výraznejšieho prieniku časomiery do básnickej praxe (k systémovému vysvetleniu tohto faktu pozri podrobnejšie v 4).[91] Prispeli k tomu nielen príslušníci Puchmajerovej básnickej školy svojimi kritikami a provokatívnymi nápadmi spájania prízvučnej a časomernej prozódie, ale napríklad aj samotný tlačový orgán „časomerníkov" – *Krok*, ktorý začal uverejňovať popri časomerných básňach aj poéziu orientovanú prízvučne. Básnická prax, najmä v Čechách, po vyjdení *Počátkov...*, nepotvrdila dominanciu časomiery, naopak, táto prozódia sa postupne dostala do defenzívneho postavenia, pričom začala plniť iba špecifické úlohy (porov. Bakoš, 1961, s. 27),

---

[90] Porov. aj Štrausovo konštatovanie o „dvojdomosti" P. J. Šafárika ako teoretika verša a básnika: „P. J. Šafárik bol... v teórii striktný a nekompromisný ‚časomerník', ale v básnickej tvorbe (i prekladovej) dôsledný ‚prízvučník'" (1996, s. 162).

[91] Napriek tejto skutočnosti význam diela *Počátkové českého básnictví...* treba vidieť aj vo vyvolaní diskusií, ba aj polemík (porov. v 1) o dôležitosti rytmicko-metrickej štruktúry pri montáži verša a o súčinnosti fónických a sémantických zložiek básnického textu, premietajúcich sa do jeho estetickej náplne, a to aj s naznačením perspektív poetickej tvorby. Možno tu pripomenúť aj konštatovanie M. Bakoša: „Napriek tomu, že ďalší vývin poézie bol omnoho zložitejší, než mohli predpokladať autori *Počátkov*, aktívny podiel ich polemického spisu na tomto vývine je nesporný." (1961, s. 38).

najmä v prekladoch z gréckej a rímskej klasiky. Na Slovensku sa časomiere darilo podstatne lepšie, hoci treba zdôrazniť, že to nebolo len zásluhou spomínaného diela P. J. Šafárika a F. Palackého, ale najmä väčšou časomernou tradíciou v uhorskom literárnom prostredí.

7. Verzologické názory Pavla Jozefa Šafárika nie sú len súdobým svedectvom o jeho teoretickej rozhľadenosti a interpretačnej precíznosti v tejto oblasti, ale predstavujú provokujúce podnety aj pre dnešný verzologický prieskum, opretý najmä o indície súčasných foneticko-fonologických a poetologických bádaní.

LITERATÚRA A PRAMENE

BAKOŠ, M.: *„Počátkové českého básnictví, obzvláště prozódie“ a ich význam vo vývine českej a slovenskej poézie*. In: Počátkové českého básnictví obzvláště prozódie. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1961, s. 7 – 38.

HRABÁK, J.: *Úvod do teorie verše*. 4., rozšírené vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1970.

JÓNA, E.: *Pavel Doležal a jeho gramatika*. In: Slovenská reč, 43, 1978, s. 257 – 266.

KAČER, M. – HAVEL, R.: *Vydavateľská poznámka*. In: Počátkové českého básnictví obzvláště prozódie. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1961, s. 121 – 127.

MIKO, F.: *Od epiky k lyrike. Štylistické prierezy literatúrou*. Bratislava: Tatran 1973.

OKÁL, M.: *Antická metrika a prekladanie gréckej a latinskej poézie do slovenčiny*. Edícia Studia Litteraria, zväzok 32. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1990.

Pavol Jozef Šafárik: Z listov. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1485/Safarik_Z-listov/1 [zaznamenané: 8. 3. 2017].

SABOL, J.: *Teória literatúry. Základy slovenskej verzológie*. 2. vyd. Košice: Rektorát Univerzity P. J. Šafárika 1988.

SABOL, J.: *Slovenská slabika (Náčrt problematiky)*. In: Studia Academica Slovaca. 23. Red. J. Mistrík. Bratislava: STIMUL – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1994, s. 214 – 224.

SABOL, J.: *Symetria a asymetria v jazyku*. In: Vidy jazyka a jazykovedy. Ed. M. Ološtiak, M. Ivanová, D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2011, s. 31 – 40.

SABOL, J.: *Vzťah segmentov a suprasegmentov v zvukovej sústave*. In: V priestoroch jazyka a literatúry. Zost. I. Hajdučeková. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Filozofická fakulta 2013, s. 11 – 22.

SABOL, J. – ZIMMERMANN, J.: *Akusticko-auditívna komunikácia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Filozofická fakulta 2014, s. 57 – 67.

SABOLOVÁ, O.: *Dobové a nadčasové aspekty Šafárikovej básnickej a literárnovednej tvorby*. In: Pavol Jozef Šafárik a slavistika. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie a dokumentov z osláv 200. výročia narodenia P. J. Šafárika. Red. P. Petrus. Prešov: Filozofická fakulta UPJŠ – Martin: Matica slovenská 1996, s. 163 – 166.

ŠAFÁRIK, P. J. – PALACKÝ, F.: *Počátkové českého básnictví obzvláště prozódie*. In: Počátkové českého básnictví obzvláště prozódie. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1961, s. 39 – 120.

ŠTRAUS, F.: *Rytmická štruktúra originálu a prekladu básnickej zbierky P. J. Šafárika Tatranská Múza s lýrou slovanskou*. In: Pavol Jozef Šafárik v slovenskej a českej slavistike. Zborník venovaný XI. medzinárodnému zjazdu slavistov v Bratislave. Red. P. Petrus. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo 1993, s. 153 – 165.

ŠTRAUS, F.: *Slovenský verš v období osvietenstva a klasicizmu („Počátkové“ a sylabotonizmus)*. In: Pavol Jozef Šafárik a slavistika. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie a dokumentov z osláv 200. výročia narodenia P. J. Šafárika. Red. P. Petrus. Prešov: Filozofická fakulta UPJŠ – Martin: Matica slovenská 1996, s. 159 – 162.

TURČÁNY, V.: *Na krásnú zahradu Hollého Jána*. Bratislava: Tatran 1972.

TURČÁNY, V.: *Podnety antickej poézie v diele J. Hollého*. In: Československé přednášky pro VIII. mezinárodní sjezd slavistů v Záhřebu. Praha: Academia 1978, s. 97 – 105.

RESUMÉ

V štúdii autori analyzujú verzologickú problematiku 3., 4. a 6. listu Pavla Jozefa Šafárika v polemickom spise *Počátkové českého básnictví obzvláště prozódie* (1818; 1., 2. a 5. list autorsky spracoval František Palacký). Šafárik s Palackým vytvorili svojím spisom jednu z najznámejších polemík v českom literárnom prostredí v 19. storočí. V štúdii sa podrobne interpretuje ich ostrá kritika nízkej úrovne súvekej českej básnickej produkcie (ako dôsledok mechanického uplatňovania prízvučnej prozodickej veršovej štruktúry) a jednoznačné vyzdvihovanie časomiery (ako umelecky omnoho náročnejšej básnickej tvorby). Analýza Šafárikových verzologických názorov vyúsťuje do od-

povede na otázku, prečo sa časomerná verzifikácia – tak vehementne presadzovaná autormi *Počátkov...* – natrvalo neuplatnila v slovenskej ani českej literatúre.

SUMMARY

Pavol Jozef Šafárik's reflections on verseology

The authors of the study analyse the problematics of verseology in the 3rd, 4th and 6th letters of Pavol Jozef Šafárik in the polemic work *Počátkové českého básnictví obzvláště prozódie* (literally: *Basics of Czech poetry in particular of the prosody*, 1818; the 1st, 2nd and 5th letters were written by František Palacký). By this work, P. J. Šafárik and F. Palacký created one of the most famous polemics in the Czech literary environment of the 19th century. The study interprets their harsh criticism of a low level of the Czech poetry production at that time (which was considered to be a result of mechanical application of an accentual prosodic verse structure) and a definite promotion of a syllable weight verse structure (as a sign of a high poetry). The analysis of P. J. Šafárik's opinions on verseology answers the question, why the syllable weight verse – which was so vehemently enforced by the authors of *Počátkové...* (*Basics of...*) – has not been permanently applied in Slovak or in Czech literature.

Chvála prirodzenosti (Nad básňami a myšlienkami Pavla Jozefa Šafárika a Adama Mickiewicza)

prof. PhDr. Peter KÁŠA, CSc.
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

Na prelome 18. a 19. storočia prebehli v Európe výrazné kultúrno-spoločenské premeny a do tohto kontextu „sporov a napätí" vstúpili aj dve osobnosti európskej a slovanskej kultúry: Adam Mickiewicz (1798 – 1855) a Pavol Jozef Šafárik (1795 – 1861). Napriek tomu, že ich životné osudy i tvorivé aktivity boli odlišné, obaja výrazným spôsobom rozšírili a prehĺbili európske myslenie o slovanskú dimenziu. Jeden ako romantický básnik-mystik a ideológ, druhý ako renomovaný vedec-historik a filológ. Nikdy sa spolu nestretli, ale takmer tridsať rokov sa „spoznávali" prostredníctvom textov. Ukazuje sa však, že najmä v ich ranej tvorbe (poézia, literárno-estetické názory) možno identifikovať podobné impulzy tvorivosti vyvierajúce z napätia medzi individuálnym talentom a spoločenskou konvenciou, medzi intuíciou a rozumom.

Emancipácia lyrického subjektu

Jediná básnická zbierka P. J. Šafárika vyšla v Levoči roku 1814 s pôvodným názvom *Tatranska Muza s ljirou slowanskou*. Napriek tomu, že autorom bol v tom čase mladý a neznámy študent evanjelického lýcea v Kežmarku, vydanie knihy finančne podporil významný spišský šľachtic a uhorský vzdelanec Gregor Berzevici. Debutantská zbierka básní je veľmi pestrá, heterogénna a vnútorne dynamická, tak v rovine tematickej, ako aj formálnej. Básne mladého Šafárika sa vymykajú schémam a normám dobového konvenčného veršovania, ako ho praktizovali najmä generačne starší B. Tablic a J. Palkovič. V knihe sa striedajú príkladné klasicistické „školské imitácie", alúzie a intertextuálne odkazy najmä na antickú poéziu a nemecký klasicizmus, ale aj jedinečné romantizujúce „básnické reflexie". Možno teda skonštatovať, že básnická koncepcia P. J. Šafárika nie je výrazom pevného estetického systému, ale naopak svedectvom o rozklade starého. Inými slovami, zbierka „vytvára bipolárne dvojice s ich neustálym problémovým fluktuačným prvkom

s náznakmi mytológie a magickosti, s hlbokomyseľnou a zámernou ‚deformáciou' percepcie, aby mohol vzniknúť pocit chaosu, krásneho zmätku ľudskej fantázie s cieľom využívať viacero ciest pri kreovaní aj pri následnej percepcii literárneho textu" (Sabol, 2007, s. 45).

„*Prečo ty, blázon, po tieni siahaš?*" S touto provokatívnou otázkou sa musí vyrovnať lyrický subjekt v jednej z kľúčových básní *Slavomilov sen*.[92] Tematicky aj tvarovo je táto báseň vybudovaná veľmi prehľadne a precízne, s harmonickou súmernosťou veršov a štýlovou čistotou. Poetický text možno prirovnať k dramatickému príbehu s vybudovanou kompozičnou štruktúrou. Prvá časť ponúka ornamentalizujúci opis tatranskej prírody, evokujúci pocit vznešenej harmónie. Táto rokoková idylka s „oddychujúcim pastierikom" sa však nečakane narúša, keď sa v prírodnej scenérii objavuje nepokojná a duševne rozpoltená postava „skľúčeného Slavomila", ktorého zranili „zlým jazykom, prešibaným srdcom a vrtkavou mysľou". Nečakane sa však zjavuje mýtický Apolón, aby splnil svoje božské poslanie a pomohol zranenej duši. V krátkom dialógu odkrýva mladý muž najintímnejšie zákutia svojej duše – túžby, sny a stavy „tvorivej obrazotvornosti". Opisuje však aj nepríjemné stretnutie s „premúdrym mužom" atakujúcim mladú a citlivú „múzickú dušu". Po tomto exaltovanom opise nasledujú upokojujúce a terapeutické úvahy Apolóna, ktorý dodáva lyrickému subjektu nielen pocit sebavedomia a upokojenia, ale aj „božské vnuknutie" na ďalšiu cestu a návrat do reálneho sveta.

Programová báseň tak vypovedá o zložitých procesoch ľudskej individualizácie v čase strácajúceho sa detstva a prichádzajúcej dospelosti. Je to obraz duševnej krízy moderného človeka, ktorý žije v dvojakom svete vlastnej autenticity a spoločenského konformizmu. Skladba *Slavomilov sen* je iniciačným textom, kde dospievajúci muž odhaľuje svoju básnickú potenciu a zároveň protestuje proti prísnym školským konvenciám. Rovnako sa tu už anticipuje aj romantický konflikt medzi mladícky nadšeným vizionárom, študentom-básnikom, a chladným didaktickým racionalistom, učiteľom-prírodovedcom, ktorý všetko „nerozumné" (aj poéziu) považuje za prejav chorej mysle. Dôkazom sú aj mentorsky-imperatívne otázky smerujúce na „nezrelého" Slavomila: „*Prečo ty, blázon, po tieni siahaš? Čo máš z bublín? Ktorýže mudrc kochá sa vymysleným obrazom?*"

* * *

V podobných sociálno-antropologických kultúrnych kontextoch možno čítať aj debutujúcu zbierku básní A. Mickiewicza, ktorá obsahuje aj samostatný

[92] Všetky citáty básní P. J. Šafárika uvádzame v slovenskom preklade Ľ. Feldeka (in: Šafárik, P. J.: *Básnické dielo*. Bratislava: Kalligram 2005).

cyklus *Balady a romance* a vyšla vo Vilniuse v roku 1822 pod názvom *Poezje I*.[93] V dejinách poľskej kultúry a literatúry sa tento fakt kanonizoval ako „romantický prelom“ – začiatok poľského romantizmu. Programová a baladicky ladená báseň s príznačným názvom *Romantickosť* prezentuje „priamy“ odkaz na polemiku s osvietenským modelom sveta. Je to skrytá polemika medzi „mladým“ romantickým básnikom a „starým“ osvietenským vzdelancom-racionalistom o hraniciach rozumu a možnostiach poznávania sveta. Podobne ako pri vyššie analyzovanom texte slovenského básnika, aj v tomto prípade možno hovoriť o dialogickej alebo dramatickej básni, v ktorej dochádza k stretu dvoch hodnotových systémov. „*Zdá sa, že vidím. Kde? V oku mojej duše.*“ Tento úvodný citát z Hamleta naznačuje večnú túžbu básnikov poznávať a pomenovávať veci „skryté a neviditeľné“, čo potvrdzuje už prvý verš, ktorý má podobu zvolania či výzvy k dialógu: „*Počuj, dievčina!*“ V nasledujúcich veršoch sa veľmi dôsledne dodržiava prítomný čas, čím sa vytvára permanentnú ilúzia „aktuálnosti a autenticity“. Ide o prezentáciu „dramatickej súčasnosti“, ktorá tematizuje „živý rozpor a konflikt“ a rámcuje podstatu smerovania nového romantického myslenia. Báseň akoby odpovedala na otázku: Čo je skutočné a pravdivé, ako to možno uvidieť a spoznávať? Konkrétne v balade sa rozvíja situácia, kde viac ľudí sleduje tú istú skutočnosť, ale už ju každý opisuje rozličným jazykom a v odlišných hodnotových súradniciach.

Dramatická situácia vzniká vtedy, keď mladé dievča „uvidí“ počas dňa na námestí svojho mŕtveho milého a začne sa s ním zhovárať. Zhromaždení ľudia síce mŕtveho nevidia, ale vyjadrujú hlboký súcit s dievčaťom, ktoré „vidí dušu chlapca“:

„Modlite sa!“ ľudia zakričali.
„Tu sú stopy jeho duše,
veď Janíčko byť musí u Katuše,
pokým žil, sa radi mali.“

Situáciu opačne hodnotí vzdelaný „starý pán“, ktorý „vidí“ iba psychicky choré dievča a poverami opantaných ľudí:

„Duchovia krčmovej, nízkej chátry
v jednej sú vyhni uvarení.
Dievčatko tára iba dve na tri
a ľud hlúpy, zadubený.“

[93] Všetky citáty uvádzame zo slovenského prekladu (in: Mickiewicz, 1955, s. 9 – 11).

Na túto repliku bezprostredne reaguje narátor-básnik, ktorý situáciu sleduje „s odstupom a komplexne“, ale v záverečnej časti komentuje iba ignorantskú ľahostajnosť „múdreho starca“:

„Dievča to cíti,“ odpovedám skromne,
„ľud tomu verí prehlboko;
cit, viera pôsobí tuhšie vo mne
než mudrca skielko i oko.“

Lyrický subjekt sa tak stáva tvorcom aj interpretom novovzniknutého sveta. Básnikovým „oponentom“ je vzdelaný, rozumný jedinec a „partnerom“ je hlúpy „ľudový kolektív“. Obhajoba „romanticky vnímanej pravdy“ je evidentná a čitateľná, prekračuje limity empirického a racionálneho poriadku a otvára priestor obraznosti, ktorý je výsledkom iracionálnych pocitov, prameniacich z nešťastia, tragiky, utrpení, súcitu a viery.

Básnik a „ľudovosť“

Pre mladého poľského romantického básnika sa tak ľudovosť a najmä autentická viera a živelná intuícia stáva esenciou „novej alternatívnej kultúry“, ktorá môže vystúpiť z prísnych noriem klasicistickej estetiky. Tieto kontexty načrtáva autor aj v „teoretickom“ úvode k básnickej zbierke, kde píše o „*národno-ľudovej poézii ako špecifickom žánri v rámci širšie chápaného romantizmu*“ (Mickiewicz, 1959, s. 185). Čo je však zaujímavé a podnetné, o týchto otázkach uvažuje v celoeurópskych historických kontextoch a súvislostiach. Z argumentácií jasne vyplýva, že pravdivá, tvorivá a národná je len taká poézia, ktorá vychádza z autentických prameňov ľudovej piesne. Napriek tomu zostáva otvorená otázka, „*do akej miery sa spisovateľ identifikoval s ľudovou víziou sveta*“ (Dopart, 1992, s. 61). Viacerí poľskí literárni historici sa zhodujú, že aj vzťah poľských romantikov k folklóru bol ambivalentný a tzv. ľudový romantizmus mal vo svojej podstate často charakter tradičnej, aj keď špecifickej ornamentálnej poézie s výrazným stupňom autorskej štylizácie. Aj v textoch mladého A. Mickiewicza „tzv. ľudovosť či ľudová predstava obrazu sveta neustále podlieha argumentáciám ‚za a proti‘. Možno dokonca pochybovať o tom, či ide o systémový prvok“ (tamže, s. 62).

* * *

Podobné myšlienky vznikajú aj pri veršoch P. J. Šafárika, pričom jeho inklinácia k ľudovosti sa najčastejšie demonštruje cez dve básne (*Slávenie slovanských junákov* a *Posledná noc*), ktorým sa pripisujú prívlastky ako „pod-

netné“ a „novátorské“, a to aj preto, že „... v spomínaných básňach zobrazuje autor tému v intenciách ľudového podania, vystihuje ľudový kolorit, zužitkuje obraznosť a symboliku ľudovej poézie“ (Kraus, 1989, s. 165). Je to diskutabilné, lebo podľa nášho názoru mladý básnik v týchto textoch nepreniká k podstate ľudovosti „sui generis“, ale skôr ju iba imituje. Autentická ľudovosť je ešte prekrytá módnym a tradičným folklorizujúcim ornamentalizmom a z veršov preniká výrazná rokokovo-sentimentálna štylizovanosť. „Básnika takýto verš vháňa automaticky do umelosti – stalo sa to aj Šafárikovi, u ktorého sa predvádza ľudová jánošíkovská tematika s pomocou dosť nevhodných lexikálnych prostriedkov, a tým činom nadobúdajú verše aj nevhodné ladenie“ (Feldek, 1986, s. 83). Je možné povedať, že neexistuje univerzálna „vývinová schéma“ prechodu od klasicizmu aplikovateľná v rovnakej miere na individuálne umelecké výkony. Dokazuje to aj zbierka básní mladého P. J. Šafárika, v ktorej „jánošíkovský ľudový preromantizmus“ je menej poeticky prenikavý a inšpiratívny ako typická klasicistická báseň *Slavomilov sen*. Tvorivá energia mladého básnika sa najpriezračnejšie prezentuje v básňach ako *Časy, Sen, Stratený a nájdený raj*, ktoré nie je možné „presne a vývinovo“ zaradiť, ale iba „nejasne interpretovať“ v intenciách zvláštnej a jedinečnej symbiózy vlastných individuálnych pocitov, postbarokového spiritualizmu romantizujúcej prírodnosti. Jednako, nie je nezaujímavé uvažovať aj o tom, prečo sa ten istý autor a v tej istej básnickej zbierke pohybuje v „extrémnych“ polohách – od autentickej originality k priemernej tendenčnosti.[94]

Jazyk, tradícia, národ

V roku 1817 Šafárik publikuje svoj „manifest mladosti“ – *Prívet k Slovanom* – predslov k trinástim slovenským ľudovým piesňam. So zápalom vysvetľuje a potvrdzuje populárnu tézu českého vzdelanca Josefa Jungmanna, že „živý je len národ, ktorý si uchoval svoj jazyk“. V tejto manifestačnej „obrane prirodzeného jazyka“ dostáva Šafárikovo uvažovanie o nových prirodzených hodnotách iný rozmer a dikciu. V texte sa evidentne odráža nielen duch doby, ale aj snaha vysvetľovať a presviedčať čitateľov o potrebe zbierať ľudové piesnie, a tým „kriesiť národný jazyk a národný život“. Autor tu akoby prepísal a rozpísal svoj známy verš z úvodnej básne „*Slovanka si, s tým sa netaj*“ do podoby výzvy či novoročného prívetu k slovanským rodákom. Text je koncipovaný ako jasné a dynamické rétorické gesto, v ktorom sa strieda subjektívne nadšenie (*čítať neporušeným srdcom, štebotavá lahodnosť poľštiny*) s vecnou argumentáciou (presná systematizácia slovenských nárečí).

[94] Podrobne a inšpiratívne o tom píšu Sabol, 2007 a Rišková 2011, s. 240 – 259.

Naznačujú sa tu aj možné podoby tzv. národného klasicizmu. Na jednej strane sa explicitne hovorí o národných spevoch i autentickom jazyku, za ktoré sa ani Goethe a Herder nehanbili, a zároveň sa dodáva, že mnohé národné piesne sa podobajú homérskym spevom. Často uvádzaná a citovaná myšlienka Šafárika, že „*drsná reč učených skladateľov nie je rečou prostého národa*“ (Šafárik, 1961, s. 30), je priamym odkazom nielen na užšiu jungmannovskú koncepciu národnej kultúry, ale aj na širšiu národnú filozofiu J. G. Herdera, ktorý „prebudil k národnému životu“ mnohých slovanských vzdelancov.

Je potrebné však poznamenať, že úprimný vzťah k tradíciám a k folklóru (zbieranie a vydávanie ľudových piesní – spolu s J. B. Benediktim a J. Kollárom) prebieha paralelne s reflektovaním širších a univerzálnejších estetických podnetov. Napríklad antickú tradíciu naďalej obhajuje, tvorivo rozvíja a prispôsobuje aktuálnej situácii. Zdanlivo sa tak stretávajú dve odlišné teoretické východiská: univerzálne (antický ideál krásna a harmónie) i aktuálne (národný jazyka a kultúra, slovanská zvláštnosť), ktoré však paradoxne môžu byť aj kompatibilné. Týmto svojským synkretizmom je preniknutá aj teoretická práca *Počátkové českého básnictví obzvláště prozodie*, ktorú po návrate z Jeny skoncipoval Pavol Jozef Šafárik v Bratislave spolu so svojím priateľom Františkom Palackým. Ide o ambiciózny pokus nielen o verzologickú reformu, ale aj (najmä) o dynamizáciu básnického jazyka v širších kultúrno-spoločenských súvislostiach. Aj preto jazyk prestáva byť v tomto texte len lingvistickým faktom a transformuje sa do podoby všeobecnej ideologickej hodnoty. Reforma by sa podľa autorov mala zrealizovať v tejto línii: jazyk – prozódia – estetický systém – národná kultúra.

Hľadanie „novej krásy“

V historicko-kritickej úvahe *O romantickej poézii*, ktorou Adam Mickiewicz uviedol svoje básne, sa objavujú signály nového chápania národa, národnosti a kolektívnych tradícií; v intenciách populárneho nemeckého filozofa J. G. Herdera či poľského vzdelanca a básnika K. Brodzińského. Fascinácia folklórom, ľudovým tradíciami a poľskými národnými zvláštnosťami a špecifikami môže prameniť aj zo straty poľskej štátnej suverenity. Referovanie o kolektívnych mýtoch a koreňoch tak možno interpretovať aj ako pokus o hľadanie „svetlej“ spirituálnej alternatívy voči „temnej“ a drsnej realite.

Romantické hodnoty hľadá a nachádza nie v reláciách „módnosti či modernosti“ (ako sa o tom často až dehonestujúco vyjadrovali „klasicisti“), ale v širšie chápanom spôsobe myslenia, cítenia, filozofovania a najmä umeleckej výpovede. Pripomína, že intuícia a imaginácia bola zakódovaná vo všetkých kultúrach; romantickosť nachádza A. Mickiewicz už v stredoveku, keď došlo k premiešaniu barbarsko-pohanskej a ranokresťanskej predstavivosti.

Mickiewiczov program má prísny nadčasový aj nadnárodný charakter. Problémy poľskej poézie a literatúry ho zaujímajú len marginálne. Paradoxne, dokonca aj jeho postoj ku klasicizmu je veľmi liberálny. Vo vývine umeleckých foriem zdôrazňuje „poetologický pluralizmus“. Literatúru chápe ako otvorený a dynamický systém, ktorý kreujú talentovaní a slobodní umelci, pričom práve túto ideu „otvorenej formy“ formuluje v intenciách nemeckých romantických mysliteľov. Mladý A. Mickiewicz programovo rozbíja všetky bariéry, ktoré obmedzujú slobodný básnický rozlet. Romantizmus chápe ako permanentný tvorivý proces talentovaných jedincov (Shakespeare, Byron, Scott, Goethe a i.). Oproti normatívnej štylizovanosti stavia autentickú tvorivosť a tajomstvo, ktoré sú často skryté v ľudovej autentickej tvorivosti.

* * *

Mladý Pavol Jozef Šafárik v jednej zo svojich úvah vyslovil aj myšlienku, že „teória krásneho umenia sa mení každú chvíľu, ale zákony pravdy a krásy sú nekonečné“ (Šafárik, 1961, s. 102). Jasne tým naznačil, že jeho túžba po autentickej a nenormatívnej kráse sa neskončila vydaním básnickej zbierky. Naopak, v rozličných modifikáciách a v rozličnej intenzite možno tieto poetizujúce znaky dešifrovať aj v ďalších nebásnických textoch, ktoré vznikli tiež v ranom tvorivom období, v rokoch 1817 – 1819. Je pravda, že Šafárikove estetické názory sa dotýkali iba určitých otázok poetiky a že nevytvoril systematické estetické dielo. Jeho poznámky však zaujímavým spôsobom dotvárajú obraz slovenského estetického myslenia na začiatku 19. storočia a dodávajú mu nové impulzy. Podobne ako vo veršoch, tak aj v úvahách Šafárik často prekračuje záväzné normy a zaužívané konvencie. Mnohé myšlienky až prekvapujúco transparentne zdôrazňujú, že pri vnímaní umeleckého diela musí dominovať subjektívna invenčnosť a individuálne umelecké cítenie. Osvietensko-racionalistický model kultúry pociťoval Šafárik ako „skonštruovaný zákon, obmedzujúci tvorivú invenciu a imagináciu“. Prirodzene, že „klasické zásady“ rešpektuje, ale permanentne premýšľa o ich tvorivom prekonávaní.

Mladý Šafárik sa pokúša tvoriť v novom slobodnejšom jazyku, a to v užšom aj širšom zmysle slova. Neobmedzuje sa iba na nekritickú „oslavu“ ľudového jazyka a etnicky zúženej kultúry. Naďalej premýšľa o umení v univerzálnejších dimenziách, ale stále viac v jazyku „vzletného básnika“ než „chladného teoretika“. Umenie považuje za čosi hlbšie a vážnejšie než ako objekt hodný „suchého“ opisu. Aj v týchto textoch sa neraz otvára „slavomilovská“ dilema medzi rozumom a citom. Pri hodnotení antickej kultúry preferuje archaickú kultúru starých Atén s čistým vnímaním krásy, teda podobne, ako o tom premýšľali vo svojich teoretických prácach aj romantickí myslitelia (F. Schlegel alebo A. Mickiewicz).

Zhrňujúco – aj keď s výraznou dávkou zjednodušenia – je možné povedať, že Pavol Jozef Šafárik aj Adam Bernard Mickiewicz načrtávajú obrazy moderných básnikov ako 1) duchovných národných koryfejov, ktorí po vzore starogréckych mysliteľov dokážu kultivovať ľudový jazyk a osloviť ním aj širšie národné spoločenstvo; 2) silných jedincov, Géniov s mohutnou obrazotvornosťou presahujúcou akruálny čas a priestor.

LITERATÚRA A PRAMENE

DOPART, B.: *Mickiewiczowski romantyzm przedlistopadowy*. Kraków: Universitas 1992.

FELDEK, Ľ.: *Poznámky*. In: ŠAFÁRIK, P. J.: Tatranská múza so slovanskou lýrou. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1986.

KRAUS, C.: *O „historickej iniciatíve" Šafárikovej poézie*. In: Pavol Jozef Šafárik a slovenské národné obrodenie. Košice: UPJŠ 1989.

MICKIEWICZ, A.: *Balady a romance*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1955.

MICKIEWICZ, A.: *O poezji romantycznej*. In: Polska krytyka literacka (1800 – 1918). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1959.

RIŠKOVÁ, L.: *Tatranská Múza s lýrou slovanskou – otázniky nad Šafárikovým (básnickým) prvenstvom*. In: Slovenská literatúra, r. LVIII, č. 3/2011, s. 240 – 259.

SABOL, J. S.: *Teleologický a estetický status slovenského klasicizmu a romantizmu*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška 2007.

ŠAFÁRIK, P. J.: *Básnické dielo*. Bratislava: Kalligram 2005.

ŠAFÁRIK, P. J.: *Literatúra, jazyk, spoločnosť*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1961.

RESUMÉ

Štúdia analyzuje rané diela Pavla Jozefa Šafárika (1795 – 1861) a Adama Mickiewicza (1798 – 1855). Napriek tomu, že ich životy a tvorivé aktivity boli rozdielne, obaja výrazne rozšírili a prehĺbili európske myslenie o slovanskú dimenziu: prvý ako renomovaný vedec-historik a filológ, druhý ako romantický básnik-mystik a ideológ. Nikdy sa nestretli, takmer tridsať rokov sa však „spoznávali" prostredníctvom svojich textov. Naša analýza ukázala, že najmä v raných dielach oboch autorov (poézia a literárno-estetické názory) je

možné identifikovať podobné impulzy tvorivosti, prameniace z večného napätia medzi individuálnym talentom a spoločenskými normami, medzi intuíciou a rozumom a – v širšom kontexte – medzi klasicizmom a romantizmom.

SUMMARY

Praise of naturalness (Over the poems and thoughts of Pavol Jozef Šafárik and Adam Mickiewicz)

The paper analyses the early works of a Slovak poet and scholar Pavol Jozef Šafárik (1795 – 1861) and a Polish poet and thinker Adam Mickiewicz (1798 – 1855). Despite the fact that their lives and literary works were different, both authors significantly contributed to European thoughts by adding a Slavic dimension to it – P. J. Šafárik as a renowned scholar, historian and a philologist, and A. Mickiewicz as a Romantic poet, mystic and ideologist. They never met, but they had known each other through their texts for almost thirty years. Our comparative analyses have shown that especially the early works of both authors (poetry and literary and aesthetic views) are similar in their creativity stemming from the eternal conflict between an individual talent and social norms, between intuition and reason, and – in a broader context – between Classicism and Romanticism.

K mimetickosti v poézii Pavla Jozefa Šafárika[95]

Mgr. Jakub SOUČEK, PhD.
Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

V interpretáciách súčasnej slovenskej či svetovej prozaickej tvorby sme viackrát rozlišovali poetologicko-typologické znaky textu na základe jeho vzťahu k realite. Na jednej strane je možné uvažovať o realistickom princípe, na druhej strane je fantastické, iracionálne či neempirické kreovanie diela. Vývin prózy charakterizuje oscilácia medzi týmito dvoma pólmi, v jednotlivých obdobiach literárnej histórie dochádza k striedavej dominancii jedného či druhého prístupu. Pluralita modernej a postmodernej literatúry podmieňuje (čiastočnú) syntézu týchto dvoch základných princípov.

Dichotómiu realistickej a fantastickej dikcie síce nemožno priamo aplikovať na poetické formy, ale vychádzajúc z podstaty básnického zobrazenia reality môžeme rozlíšiť dve základné tendencie básnickej poetiky – mimetickú a imaginatívnu poéziu. Napriek zjavnému teoretickému napojeniu mimetickej poézie na koncept mimésis, antické chápanie tohto pojmu postačuje len ako typologický príznak istej skupiny textov, ktoré napodobňujú vonkajšiu realitu, napríklad prostredníctvom špecifického využitia prírodných motívov. Vo všeobecnosti však mimetický princíp nemusí vyplývať z vonkajšej skutočnosti, ale vzhľadom na prepojenie básnickej formy a významu môže skôr smerovať k denotatívnosti, explicitnosti alebo ústretovosti voči recipientovi. Mimetickosť v našom ponímaní predstavuje opatrnejšiu formuláciu antickej idey mimésis. Mimetická poézia vytvára asociácie cez priblíženie sa k skutočnosti a k jednoznačnosti významu. Imaginatívna poézia sa odkláňa od reality, tvorí komplikovanú konotačnú sieť a narúša textový zmysel – v tomto poňatí termín myšlienkovo nasleduje Mikovo uvažovanie.[96] Nadväzujúc na

[95] Tento príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 1/0736/15 – *Metodologické prieniky do (re)interpretácie diel slovenskej a svetovej literatúry* (vedúci grantu: prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc.).

[96] František Miko chápe imaginatívnosť poézie ako jej limitnú charakteristiku, ktorá sa spája s redukciou kompozície a dekonštrukciou zmyslu. Dôraz na imagináciu sa stáva základom literárnej komunikácie a podstatou literárneho zážitku. Čitateľ v básni nehľadá racionálny zmysel, ale namiesto toho akoby sa pozeral do roztriešteného zrkadla či skladal mozaiku zo

teóriu Jána Sabola by sme mohli využiť či – presnejšie – rozčleniť ikonicko--symbolický princíp[97] na dve časti: mimetická poézia potom tenduje k ikonickosti zobrazenia, zatiaľ čo v imaginatívnej poézii dominuje skôr symbolickosť. V takto určenom vzťahu mimetickosti a imaginatívnosti možno interpretovať napr. poéziu Miroslava Brücka či Rudolfa Juroleka, napriek jej senzuálnej obraznosti, ako mimetickú, v protiklade k imaginatívnej poézii Mariána Milčáka či viacerým básňam Erika Jakuba Grocha.

Na záver tohto teoretizovania treba poznamenať, že mimetickosť poézie, napriek jej pociťovanej každodennosti, jednoznačnosti či ľahšej interpretovateľnosti, nie je kritériom estetickej hodnoty. Zdanlivú jednoduchosť mimetických básní zapríčiňuje fakt, že asociácie u čitateľa sa vyvolávajú opačným spôsobom ako v imaginatívnej poézii. Čiastočnú korešpondenciu pojmu mimésis s typologickým vymedzením mimetickej poézie potvrdzuje i percepcia intertextuality (či intermediality), ktorá síce konotuje s auerbachovským prístupom k mimésis,[98] ale je príznačná skôr pre imaginatívnu poetiku (najmä v prípadoch rozličných básnických mystifikácií, transformácií či arteficiálnych hier s prijímateľom textu).

O mimetickosti v poézii možno premýšľať i v súvislosti s básnickou tvorbou Pavla Jozefa Šafárika: v jeho *Tatranskej múze s lýrou slovanskou* dokonca badať viaceré vývinové polohy pojmu mimésis. Poetika napodobňovania sa v tejto zbierke ukazuje v tradičnom ponímaní, v napodobňovaní vonkajšieho sveta či vo vytváraní paralel medzi prírodnými motívmi a lyrickým subjektom. Nazeranie na mimésis ako predpokladu intertextuality u Šafárika demonštruje napríklad využívanie antických postupov či odkazovanie na súčasníkov zo slovenskej, ale aj svetovej poézie.[99] V neposlednom rade Šafárikovu tvorbu možno označiť ako mimetickú poéziu, čo dokážeme v interpretáciách vybraných básní.

Prvým analyzovaným textom je „autorský dialóg“ s Múzou – báseň *Loučení s Můzou*, ktorá v kontexte celej zbierky zastáva miesto akejsi predbásne či „předmluvy“, vymedzujúcej štylistickú a estetickú koncepciu Šafárikovho diela. Už samotný obraz múzy nadväzuje na antickú tradíciu, múza metony-

---

zmyslových senzácií. Ako príklad takéhoto typu poézie F. Miko uvádza tvorbu Jána Stacha (Miko, 1988, s. 223 – 226).

[97] Ikonicko-symbolický a arbitrárny semiotický princíp predstavujú dva základné koncepty v Sabolovom jazykovednom, ale aj literárnoteoretickom uvažovaní. Zo vzťahu medzi týmito dvoma pólmi možno získať množinu elementárnych textových charakteristík, prostredníctvom ktorých sa popisuje aj vzťah poézie a prózy (viac napr. Sabol, 2012).

[98] U Auerbacha sa mimésis stáva literárnohistorickým meradlom – literárny vývin sa mapuje prostredníctvom vybraných textov a vzťahov medzi nimi, čo reflektuje odlišné podoby umeleckého nahliadania na skutočnosť (Auerbach, 1998).

[99] Už Karol Rosenbaum identifikoval vplyvy F. Schillera či J. Miltona na P. J. Šafárika (Rosenbaum, 1960, s. 150).

micky zastupuje básnickú zbierku a asociatívne zlučuje jednotlivé texty v anticko-klasicistickom spojení. Múza sa tu javí ako znak intertextuality (v širšom, nie postmodernom alebo postštrukturalistickom ponímaní) a okrem tejto medziliterárnej mimetickosti reprezentuje aj komunikáciu autora s čitateľom. Prejavuje sa to v alegorickom vyslaní múzy k prijímateľom, ide o rámcujúci motív, čo dokazuje porovnanie introdukcie a finále básne: „*Měj se dobře, Můzo milá!* / *Cesta tvá buď šťastlivá*“ (Šafárik, 2005, s. 8), resp.: „*Vrať se rychle, toužím věčně,* / *pak se potud dobře měj!*“ (tamže, s. 14). Z hľadiska mimetickosti básne je príznačné, že vzťah medzi múzou a čitateľom, t. j. prelínanie fikčnej a empirickej reality, rozvíja lyrický subjekt, ktorý má autoštylistické charakteristiky. Potvrdzujú to biografické markre v kompozícii textu, napr. vek: „*Zamlč též, že jemu bylo* / *málo víc, než šestnáct let,* / *když ho s tebou nebe svilo,* / *když ti polní trhal květ*“ (tamže, s. 10); jazyková situácia: „*V čase, kdež si tento hlásně* / *nad jazykem naším lká*“ (tamže, s. 12); alebo aj národnosť: „*Slovanka jsi, netaj toho;* / *k strunám harfy slovenské*“ (tamže, s. 11 – 12). Osoba autora vstupuje do textu, ambivalencia (až stotožnenie) básnickej a autorskej reality signalizuje mimetickú rovinu básne. Aj na základe tohto pozorovania možno konštatovať, že mimetickosť v básni anticipuje už štruktúra lyrického subjektu, špecifická podoba Ja v básni.

Tu však treba zdôrazniť, že pri diferencovaní mimetickej a imaginatívnej poézie nebude určujúcou vlastnosťou (ako by sa na základe rozboru Šafárika mohlo zdať) subjektívnosť či paralela lyrického subjektu s autorovým životom, ale skôr spôsob kódovania vzťahu medzi fikciou a realitou (manifestovaný cez lyrický subjekt). Šafárikov lyrický subjekt sa usúvzťažňuje s vonkajšou realitou a textové asociácie, ktoré vyvoláva, sa intenzívne dotýkajú gnozeologickej, čitateľskej skutočnosti. Tento „autorský“ lyrický subjekt sa odkláňa od fikcie, len v malej miere apeluje na konotačnú predstavivosť a prostredníctvom neho sa explicitne vyjadrujú Šafárikove názory. Ukazuje sa to v (takmer) didaktickej komunikácii medzi múzou a lyrickým subjektom – jej stvoriteľom a spisovateľom, napr.: „*Ty však směle, než i vážně* / *mluv, jak jsem tě učil já:* / *aniž s bázní šetřiž strážně* / *pouštět slova medová.*“ (tamže, s. 10). Ako sme už naznačili, mimetickú poetiku nemôžeme identifikovať len na základe stotožnenia lyrického subjektu s autorom (čo je krajný, miestami až naivne pôsobiaci a v súčasnej poézii väčšinou málo umelecký pól), ale vnímame ju najmä cez explicitné usúvzťažnenie lyrického subjektu vo vonkajšom svete. Napríklad v básňach spomínaného R. Juroleka alebo M. Brücka možno za dištinktívny príznak považovať skôr fascináciu okolitou skutočnosťou, ktorú percipient vidí na základe senzualistických, veľmi konkrétnych (dá sa povedať mimetických) obrazov. V imaginatívnej poézii je relácia lyrického subjektu ku každodennej realite omnoho zložitejšia, prezen-

tovaná cez vysokú asociatívnosť a komplikovanú konotačnú sieť, ktorú často odhaľujeme až prostredníctvom recepcie viacerých básní.

Mimetický základ Šafárikovho *Loučení s Můzou*, synekdochicky však tiež celej jeho zbierky, potvrdzuje poetologická koncepcia, ktorú v básni vymedzuje aj autorský lyrický subjekt. Tendencie k jasnosti, pravdivosti a v konečnom dôsledku i k explicitnosti významu konotujú s ideami klasicistickej (diachronicky tiež antickej) poetiky a demonštrujú jednoznačný vzťah fiktívneho a reálneho sveta. Básnik nekomunikuje s čitateľom prostredníctvom viacvýznamových obrazov či imaginatívnej symboliky, text nie je šifrou, naopak, pripomína skôr zrkadlo, v ktorom ľahko pozorujeme odrazy autorského pohľadu na svet, napr.: „(...) *řekni, jak se má tvůj pán, / zjev jim přímo naše city*“ (tamže, s. 8), „*Protož opatrně chodiž, / drž se pravé stezky vždy*“ (tamže) alebo „*zpěvy k sladké hudbě líry, / v prostotě však vylívej*“ (tamže). Šafárikova múza napĺňa svoju antickú podstatu, hľadá inšpiráciu v jednoduchosti vonkajšej reality, otvorene zachytáva básnikovo vnútorne prežívanie, jeho nálady a pocity: „(...) *krok tvůj vděčné srdce vodiž, / láska pak ti sladiž rty.*“ (tamže). Asociácie v texte (relatívne priamočiaro) plynú z prírodných motívov a z každodennej skutočnosti, v dôsledku čoho nedochádza k recepčným nejasnostiam. V Šafárikovej básni badať autorovo úsilie vyvolať emocionálnu odozvu u čitateľa – mimetický rozmer textu v tomto zmysle konotuje s emocionálnou blízkosťou či ústretovosťou poézie. Ide však skôr o esteticky neproduktívnu podobu mimetickosti, prejavuje sa totiž v redundantnosti či v ľahko dekódovateľnej obraznosti: „*Nechtěj své hned krýti viny / s tváří červcem zbarvenou*“ (tamže, s. 10), resp.: „*Najdeš, najdeš srdce stkvělé, / srdce plné milosti, / jenžto, že jsme city vřelé / za dnů zlaté mladosti*“ (tamže, s. 14). Ako sme už písali v úvode, posun mimetickej poézie k denotatívnosti a zreteľnosti významu vo všeobecnosti nemožno vyhodnotiť ako estetické kritérium. Aj transparentné obrazy totiž môžu v dobre nastavenej konfigurácii evokovať pocit fascinácie zo sveta – ako to uvádza T. Kulka v monografii *Umění a kýč*[100] – či magické, dovtedy prehliadané aspekty reality. Z hľadiska formálno-kompozičnej výstavby je však zrejmá tendencia mimetickej poézie k opakovaniu, repetičnému princípu smerujúcemu k zjasneniu konotačnej siete, zatiaľ čo imaginatívna poézia pracuje skôr s variantnosťou a voľnosťou v asociatívnej rovine.

Druhou Šafárikovou básňou, ktorej sa budeme v krátkosti venovať, je *Láska*. V tomto texte sa ukazuje mimetickosť vo svojom pôvodnom (antickom) význame, a to prostredníctvom básnikovho využitia prírodných motívov. Báseň však možno interpretovať aj ako príklad mimetickej poézie, čo sa potvr-

[100] Jednou z podmienok, ktorými T. Kulka vymedzuje gýč, je tvrdenie, že „kýč substantivně neobohacuje asociace spojené se zobrazeným tématem“ (Kulka, 2000, s. 57).

dzuje už v jej introdukcii, ktorá jasne konkretizuje atmosféru a výraznou expresivitou pôsobí na city čitateľa: „*Kvěl, kvěl zlatostrunná žalostně harfo má! / Plň svým luhu i háj nářkem, by zlámaný / zvuk hor příkořem až mně / jek lil hluboko do duše.*“ (Šafárik, 2005, s. 36). Recipient sa v úvodnom štvorverší nemusí interpretačne namáhať aj preto, že básnik zmyslovo konkretizuje obraz. Už incipit básne indikuje senzualistický princíp, vysoký tón harfy je auditívnou metaforou, kvílením vnútra lyrického subjektu. Harfa iniciuje transformáciu ľudského do prírodného sveta, jej zvuk sa šíri od lyrického subjektu k horám, lúkam a hájom, aby sa následne, v katartickom potvrdení mimetického rozmeru básne, vrátil k človeku. Možno sa tu zamýšľať nad takmer onomatopojickým kreovaním obraznosti („*Kvěl, kvěl zlatostrunná žalostně harfo má!*“), keď recepciu básne určujú zvuky či obrazy explicitne prepájajúce prírodu s vnútorným rozpoložením jednotlivca.

Paralelu medzi vonkajšou skutočnosťou a lyrickým subjektom umocňujú nasledujúce verše, prírodné motívy recipročne nadväzujú na depresiu, rezignáciu a ľahostajnosť človeka bez lásky: „(...) *visí, kam jen ním hnu, zrak / mrtvý na mrtvé přírodě*“ (tamže, s. 36) alebo „*Kam, kam oheň se ten poděl, an pro celý / v prsích plápolal svět někdy?*“ (tamže). Apatia voči prírodnej kráse signalizuje upadajúcu psychiku lyrického subjektu, jeho nezáujem o život, napr.: „*Již, ach, nejme mě víc potokem stříbrným / znící lahodně chřest uchu*“ (tamže). Aj keď príroda vždy nekonotuje s vnútrom lyrického hrdinu, vzťah jednotlivca k okolitému svetu vyjadruje jeho psychický stav. Aj z uvedených ukážok vidno, že príroda vstupuje do básne v duchu antického mimésis, je základom konotačnej siete básnika a dominujúcim prvkom v transformácii asociácií do čitateľovho vedomia.

Aby sme však vnímali *Lásku* ako typ mimetickej poézie, možno dodať, že prírodný princíp konštituuje transparentný význam básne a reflektuje emocionalitu explicitne. Dokladujú to zaužívané kontrasty spojené s modelovaním obrazu lásky, ako napr. oheň – chlad, samota – túžba, rana – liek, šíp – harfa atď. Podobne ako v básni *Loučení s Můzou* aj tu, ako vidno už z predchádzajúcich príkladov, nachádzame viaceré redundantné spojenia, ktorými básnik spriehľadňuje sémantiku textu: „*Sedím pohřížený v hlubině trudností / různých, samotinký*“ (tamže) alebo „*Mlčí všecko: – jen v mých rána se záhubná / ňádřích zůřiti jsme, droby mi zžírajíc.*“ (tamže). Kvalitu textu nedeterminuje inovatívna asociatívnosť či vysoko individuálna obraznosť, umelecký výraz plynie z vizuálnosti či auditívnosti, zo špecifickej konfigurácie jednotlivých obrazov a poetika básne je mimetická.

Domnievame sa, že dichotómia mimetickej a imaginatívnej poézie by mohla byť produktívnym interpretačno-typologickým prístupom, ako sme sa to pokúsili ukázať vo vybraných básňach Pavla Jozefa Šafárika. Ide o koncepciu, ktorú možno dobre aplikovať aj na súčasnú poéziu, kde sa tendencie

k mimetickosti a imaginatívnosti prejavujú intenzívnejšie ako v predchádzajúcich historických obdobiach. Mimetická poetika revitalizuje koncept mimésis a spolu s imaginatívnou poéziou rozohráva nielen vzťah medzi fikciou a realitou, ale aj medzi formou a obsahom, lyrickým subjektom a autorom či implicitnosťou a explicitnosťou.

LITERATÚRA A PRAMENE

AUERBACH, E.: *Mimesis*. Praha: Mladá fronta 1998.

KULKA, T.: *Umění a kýč*. Praha: Torst 2000.

MIKO, F.: *Umenie lyriky*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1988.

ROSENBAUM, K.: *Pavel Jozef Šafárik*. In: Dejiny slovenskej literatúry II. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1960, s. 146 – 169.

SABOL, J.: *K problematike vzťahu poézie a prózy*. In: Studia Academica Slovaca (Prednášky XLVIII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry). Bratislava: Univerzita Komenského 2012, s. 225 – 232.

ŠAFÁRIK, P. J.: *Básnické dielo*. Bratislava: Kalligram a Ústav slovenskej literatúry SAV 2005.

RESUMÉ

Oscilácia medzi fantastickým (iracionálnym) a realistickým (racionálnym) princípom je archetypálnou črtou literárneho vývinu. Dichotómiu realistickej a fantastickej dikcie síce nemožno priamo aplikovať na poetické formy, ale vychádzajúc z podstaty básnického zobrazenia reality môžeme rozlíšiť dve základné tendencie básnickej poetiky: mimetickú poéziu a imaginatívnu poéziu. Príspevok definuje (na základe teórií Františka Mika a Jána Sabola) základné črty týchto dvoch typov poézie a poukazuje na aspekty mimetickosti v tvorbe Pavla Jozefa Šafárika – mimetická základňa Šafárikovej poézie vyplýva zo spojenia s klasickou poetikou a korešponduje s paralelami medzi vonkajšou a vnútornou realitou, prírodnou symbolikou a "denotačným" zobrazením fiktívneho sveta.

SUMMARY

On mimeticity in the poetry of Pavol Jozef Šafárik

Oscillation between fantastic (irrational) and realist (rational) principle is an archetypal constituent of literary evolution. There are two elementary tendencies in poetic composition based on the mentioned dichotomy – a mimetic poetry and an imaginative poetry. The paper defines (on the grounds of the theories by František Miko or Ján Sabol) the basic features of these two poetry types and shows the aspects of mimeticity in Šafárik's writing. It is manifested here that a mimetic base of Šafárik's poetry results from its affiliation with classical poetics and corresponds to parallels between outer and inner reality, nature symbolism and "denotative" depiction of the fictitious world.

Motív prírody v básnickej zbierke Tatranská múza s lýrou slovanskou

Mgr. Lucia CIFRANIČOVÁ
Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Pavol Jozef Šafárik kreoval básne pre svoju jedinú zbierku *Tatranskú Múzu s lírou slovanskou* (knižne 1814 v Levoči) v pomerne mladom veku (porov. Sedlák – Vaško, 1986, s. 35); sám to priznáva už v úvodnej básni zbierky *Loučení s Můzou* s podtitulom *Místo předmluvy*: „*Zamlč též, že jemu bylo / málo víc než šestnáct let, / když ho s tebou nebe svilo, / když ti polní trhal květ,* (...)“ (Šafárik, 2005, s. 10).

Prvé dotyky s Múzou zažíva teda v „citlivom“ čase dospievania, v symbióze neľahkého hľadania vlastnej ľudskej, ale aj autorskej identity.

Ideovú koncepciu a intenciu svojej poézie však už poznal veľmi dobre, vyjadril ju v tej istej úvodnej – hádam teraz by sme už mohli povedať – programovej básni: „(...) *krok tvůj vděčné srdce vodiž, / láska pak ti sladiž rty. / V propast s mraky z tváři jasné / panny tklivě žertovné! / Oviň s věncem s růže včasné / vlasy své, a povlovné /* ***zpěvy k sladké hudbě líry***, / ***v prostotě však vylívej:*** (...)“ (zvýraz. L. C., s. 8). Ostatné citované dvojveršie je – podľa nás – latentným odrazom komplikovanej literárnej situácie na území dnešného Česka a Slovenska v 20. a 30. rokoch 19. storočia. Dokumentuje koexistenciu a prelínanie poetologických znakov dvoch rôznych literárnych smerov: dožívajúceho klasicizmu (textovo konkretizovaného v symbole vznešenej lýry) a nastupujúceho romantizmu (v požiadavke umeleckej transformácie prirodzeného, bezprostredného, úprimného a autentického citového prežívania autorského subjektu, ktoré už nie je filtrované „sitom“ rozumu a zväzované dogmatizmom klasicistickej normy).[101]

[101] K substantívu *prostota* sa v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* priraďujú synonymá *jednoduchosť*, *prirodzenosť* a *nenútenosť* [1]. K adjektívnemu variantu *prostý* – objavuje sa v preklade Ľubomíra Feldeka: „(...) *a prostý cit doňho dávaj, / aj keď k nemu lýra znie.*“ (s. 9) – sa v prvom význame priraďujú synonymá *skromný*, *jednoduchý*, *obyčajný*; v druhom význame *nie komplikovaný*, *jednoduchý*, *prirodzený* [2]. Z nášho pohľadu je relevantný najmä posledný synonymický výraz *prirodzený* a jeho tri sémantické varianty: v prvom význame sa adjektívum *prirodzený* definuje ako *daný prírodou*, *vyplývajúci z prírodných zákoni-*

Autor uvedeným dvojverším (možno nevedome, ale novátorsky[102]) upozorňuje na preexponovanosť racia vo filozofickej báze osvietenského klasicizmu, ktorá síce vyúsťuje do veľkolepého, vznešeného a „harmonizujúceho“, ale – z pozície dnešného percipienta – skôr patetického, vyprázdneného a „bezproblémového“, teda aj neživotného výrazu.

Na margo toho A. Matuška v súvislosti s poéziou Jána Kollára poznamenáva: „Z jeho poézie vanie na nás chlad, hovorí málo – nehanbím sa to povedať – k srdcu a k duši, hovorí väčšmi k rozumu: vyrastá z racio a obracia sa k racio. Hovorí to, čo si uzmyslel povedať, nič ponad to; hovorí pateticky, vznosne a vznešene i pedantne ako na povinné penzum; obraznosť sa mu rozhára mierne. Nebásni – zbásňuje. Veľká väčšina toho, o čom básnil, sa dala povedať aj prózou.“ (Matuška, 1990, s. 92 – 93).

Verše takéhoto typu – v intenciách klasicistickej poetiky – nájdeme, samozrejme, aj v Šafárikovej *Tatranskej múze*. Ide napríklad o báseň *Na lípu*, ktorej už samotný názov ohláša žáner príznakový pre klasicizmus – ódu. Dochádza v nej k vlastnej „tematizácii“ **prírodného motívu lipy**, do centra pozornosti sa tak nevysúva samotný lyrický subjekt, jeho špecifický spôsob vnímania a emocionálneho prežívanie skutočnosti; podáva sa len hodnota uvedeného prírodného elementu vo vzťahu k lyrickému subjektu, ktorá je len a len pozitívna. Báseň budí dojem idyly vo forme harmonického „spolunažívania“ lyrického subjektu a prírody. Ich vzťah nie je problémový, prírodný fenomén je tu pomáhajúci, človeku dodáva a obnovuje životnú energiu a silu. V takomto prípade zaniká i minimálny náznak problémovosti (bližšie nekon-

---

tostí, v druhom význame ako *nevytvorený ľudskou činnosťou*, *prírodný*, *opak umelý*, v treťom význame ako *nie strojený*, *nenútený*, *bezprostredný* [3].

[102] P. Káša nachádza v nevyváženosti a nevyzretosti básnickej zbierky ako celku pozitívnu kvalitu, pretože v ňom možno „objaviť časti, ktoré sú nielen dynamizujúcimi prvkami zbierky, ale aj jasnými signálmi novej básnickej kvality v kontexte formujúcej sa novodobej českej a slovenskej poézie“ (2005, s. 286). Autor tu má na mysli hetorogénny tvar poznačený jednak „precíznym zvládnutím ‚klasických noriem‘“, jednak „hľadačstvom nového poetického jazyka a tvaru“ (ibid.). Rozmanitosť básnických výpovedí je podľa neho obrazom rozmanitosti života, z ktorého „vyžaruje napätie medzi požadovanou objektívnou normou a subjektívnymi túžbami a pocitmi“, pričom zdôrazňuje, že energia, ktorá „posúva mladého básnika **od tradicionalizmu k novátorstvu**“ je pozitívna (ibid.). Pripomenieme si aj konštatovania K. Rosenbauma o širokej škále tém, ktorých uchopenie poľudšťuje a znáročňuje poéziu po stránke ideovo-umeleckej, aj o názve básnickej zbierky, kde slovo múza s veľkým M podľa neho „smerovalo ku klasicizmu, označenie Tatranská a slovanská smerovalo do romantizmu“ (1986, s. 89). O. Sabolová píše v tomto kontexte o Šafárikovej Múze ako o jednej z pretrvávajúcich rokokových ‚rekvizít‘ (1996, s. 163), zdôrazňujúc tak autorovo kontinuálne nadväzovanie na predchádzajúcu vývinovú atmosféru. Na druhej strane je však Šafárik „prediktabilný, roztvárajúci nové smerovania: obraz Jánošíka s apoteózou voľnosti, ale aj tragickým podtónom, má už črty ‚preromantického sentimentu‘“ (ibid.); porov. Káša, 1996, s. 127 – 128; Písková, 1996, s. 173 – 174).

kretizovanej, nešpecifikovanej) v druhom až štvrtom verši druhej strofy: „(...) *srdce mírně vlaží, / jejžto horlivý plamen valně svírá, / pokrytě zžírá.*“ (s. 102).

Podobný charakter (síce s nižšou mierou ódickosti; ódickosť je tu v subdominantnom postavení v relácii k elegickosti) má aj báseň s **iným prírodným motívom v názve**, tentoraz dokonca vo forme eufemizmu – báseň *Potůček*. Introdukcia (Všetička, 1986, s. 50) je v nej priam ukážkovo klasicistická: „*Zastav máličko, / libý potůčku, / vlny chřestící / kyprým výmolem / květné doliny!*“ (s. 90). Hneď po nej síce nasleduje problémová zóna, viažuca sa na lyrický subjekt, tá je však – podľa nás (vzhľadom na celkové harmonizujúce vyznenie básne) – preexponovaná, a teda pôsobí pateticky: „*Poslyš zmlklého / mého upění! / Poslyš původa / rány bolestné!*“ (ibid.).[103] Z ďalších veršov nasledujúcich po introdukcii sa navyše percipient celkom explicitne, akosi „prozaicky“ dozvie, že ide o tematizáciu prvého citového vzplanutia lyrického subjektu a jeho vnútorného prežívania straty milovanej Ľubinky. Nazdávame sa, že autorov pokus o vyjadrenie penetrantnej hĺbky prežívanej emócie lyrickým subjektom, a to básnicky originálnym, invenčným spôsobom, tu má ešte isté medzery.

V uvedenej dvojici básní – *Na lípu* a *Potůček* – majú prírodné prvky a fenomény vo vzťahu k človeku pozitívnu sémantickú tonalitu. V prvej ódickej básni stavia dokonca lyrický subjekt prírodný element na piedestál, glorifikuje ho, motív lipy sa stáva ústrednou témou a predmetom básnického zobrazenia, príroda tu má ochrannú a terapeutickú funkciu, navracia človeku duševné aj telesné sily. V druhej básni, ktorá má ódicko-elegicko-ľúbostný charakter, sa prírodný element „poľudšťuje“, stáva sa blízkym priateľom, „bútľavou vŕbou“ ľúbostného lamentu. Básne poukazujú na spätosť človeka a prírody, na ich „spriaznenosť“, na tendenciu k vyváženej ľudsko-prírodnej koexistencii, presnejšie povedané – prírodný element je tu akýmsi harmonizačným činiteľom, jeho terapeutické pôsobenie navracia lyrickému subjektu (človeku) narušenú duševno-telesnú rovnováhu.

Radosť vyvolávajúci súzvuk prírody a človeka je badateľný aj v ľúbostnej básnickej skladbe *Jitro*, komponovanej v dialogickej forme – ide o striedanie prehovorov dvoch mladých (azda opravdivo) zaľúbených ľudí Meliny a Dafnys, zo začiatku modelovaných v „hravom“, „nadľahčenom“ móde hovorového prejavu, neskôr vo „vznešenejšom“ móde spevu: *Melina* „*Vlaštovku vlasti / vracuje cit. / Strnad si v chrasti / zvoluje byt. / Všecko jde k svému. – / Srdci, ach, mému / těžce se krýt.*“ *Dafnys* „*Všecko se pojí, / co se jen zná. /*

[103] Ako problémovo preexponované hodnotíme aj finále (Všetička, 1986, s. 51) básne: „*Dobrý potůčku, / kráso přírody, / ješto vždycky své / vody stříbrné / svým se vinoucí / tokem lahodně / pořád sprovázíš / po světe, kdy snad / někde uzříš ji, / pověz, co jsi z mých / ust teď uslyšel: / že bez Libinky / žíti nemohu; / že pro Libinku živě pomíjím.*“ (s. 92).

Drozda drozd kojí: / s květem květ hrá. / Holeček holku / zůve si k spolku, / ját – tebe – má!“ (s. 68).

V speve Dafnys sa motívy mládenca (*holeček*) a devy (*holka* – reprezentanti ľudského rodu) objavujú paralelne a na tej istej úrovni s prírodnými motívmi živej prírody (fauna a flóra – **motív drozda**, resp. **kvetu**). Človek sa tak včleňuje do prírody ako jej prirodzená (ale aj rovnocenná) súčasť.

Keďže v centre autorskej pozornosti je tematizácia ľúbostného citu dvoch konkrétnych ľudí,[104] **prírodný chronotop** (májová príroda) s jeho jednotlivými elementmi tu vytvárajú **príhodnú kulisu**, na pozadí ktorej by sa „príbeh lásky“ medzi Melinou a Dafnys mohol a mal odohrávať. Otvára sa tak priestor na využitie obrazových prostriedkov, predovšetkým paralelizmov medzi zákonitosťami prírodných dejov a túžbou dvojice po naplnení ich lásky. Básnický obraz túžby Šafárik konštruuje pomocou paralelného radenia sémantických celkov (strof, príp. veršov), ktoré obsahujú metaforizované motívy prírody a ľudského tela, napr.: „*Nás však cos souží. / **Ňádra**, ach, žhnou – / **srdce** jen touží – **prsy** již mrou. / Plamenem zhusta / žíznivá **usta** bez vlahy schnou.*“ (s. 70; prvá strofa – prvá časť paralelizmu). „***Lilium** pije, / chřadne-li kdy, / **rosu** a lije / zápachy vždy. / Nuže, my blažme / **prsy** a vlažme / vyprahlé **rty**!*“ (ibid., druhá strofa – druhá časť paralelizmu).

Popri básňach, ktorými Pavol Jozef Šafárik „splatil dlh“ literárnej tradícii, sa v súbore *Tatranská Můza s lírou slovanskou* objavujú aj básne svedčiace o nespornom umeleckom talente autora. Jednou z takých je podľa nás napr. *Zašlý a vzešlý ráj*, sugestívna básnická skladba inšpirovaná známou Miltonovou barokovou epickou poémou *Stratený raj* (knižne preložený v roku 1811 Josefom Jungmannom). Na rozdiel od predchádzajúcich básní, ktoré sme už spomínali, tu dochádza k **problematizácii** obrazu prírody, ktorá vo vzťahu k človeku nadobúda popri pozitívnej i negatívnu axiologickú tonalitu, pričom

---

[104] P. J. Šafárik pri stvárňovaní témy (mileneckej) lásky zároveň kóduje do textu vlastný filozofický (metafyzický) postoj na danú problematiku; v záverečných pasážach skladby sa dá dešifrovať jeho etické posolstvo – prirodzená túžba každej živej bytosti po láske, no nie iba telesnej, ale najmä duchovnej. Proti prejavom čisto telesnej túžby, vyjadrenej prostredníctvom **motívu „zlého“ ohňa**: *Oba „Zhasme jej, zhasme / oheň ten zlý! / Zhasme jej, zhasme, / neboť jest zlý!*“ (s. 70), je potrebné podľa Šafárika „bojovať“, pretože „*Mozky i kosti, / kudy se vhostí, / spáliti ví.*“ (s. 71). Autor však vie veľmi dobre, aký môže byť „boj proti vášni a pokušeniu“, proti iracionálnej animálnej pudovosti v ontologickej podstate človeka namáhavý: „*Ach, život – ó, duše, jenž miluješ, svol / v to cítění sladké a v libý ten bol!*“ (s. 72), niekedy (možno) aj márny. Svedčí o tom interpretačne otvorené finále skladby: „*Tak ti dva Květen, hle, vítali pěkne. / Dál co se dálo, kdo miloval, rěkne. / Slunce v tom vzejde: tu Melina vskok / bez květin k domovu napiala krok.*“ (ibid.). K tomu porovnaj názor K. Rosenbauma: „Ale príkaz žiť má v Šafárikovej poézii prísne mravné vymedzenie. Žiť neznamená iba užívať, ale pracovať, kráčať po priamej ceste, čestne pristupovať ku každému dielu, lebo kto tak robí, tomu ‚koruna nekonečnej slávy žiari už z hlavy‘, toho naplní ‚radosťou a kľudom čisté svedomie‘“ (1986, s. 87).

človek ostáva naďalej jej prirodzenou súčasťou, ostáva rovnocenným „partnerom“ vo vzťahu k ostatným prírodným zložkám. Z hľadiska vnútornej kompozície (Všetička, 1986, s. 10) by sme skladbu mohli rozdeliť na štyri časti, pričom nosné sú prvá (opis skazy prírodnej idyly) a tretia časť (opis jej pôvodného stavu pred skazou). Druhú časť tvorí prechodné pásmo medzi nimi (v podobe dvoch strof, v ktorých sa presúva pozornosť zo zobrazovaného opisu na zobrazujúci lyrický subjekt) a štvrtá časť sa svojím didaktickým charakterom obracia k čitateľovi (tvorí ju posledná strofa). Nosné časti považujeme za kontrastné; na ich pozadí sa naplno odkrýva „dvojtvárny“ dialektický charakter prírodného determinizmu – prírodná sila nie je vo vzťahu k „vlastným“ elementom (vrátane človeka) iba životodarná, liečivá, obnovujúca, vyvolávajúca v univerze radosť, krásu a harmóniu (apolónsky princíp), ale aj smrtiaca, ničivá, skazonosná, vyvolávajúca v univerze smútok, škaredosť a disharmóniu (dionýzovský princíp).[105] Tieto – vo svojej podstate antagonistické – sily sa však dostávajú v dôsledku ich neustáleho prirodzeného kolobehu do novej rovnováhy, vytvárajúc tak krásu, ktorú by sme mohli definovať ako harmóniu kontrastov, jednotu v mnohosti (pozri napr. Zuska, 2001, s. 83; Jůzl – Prokop, 1989, s. 205, 253; Šimunek, 1975, s. 52). A takéto ponímanie krásy ako harmónie kontrastov je pre romantizmus príznačné. Uvádzame incipit (Všetička, 1986, s. 49 – 50): „*Květl ráj. I povane vítr,* (...)“ (s. 104). Jeho mierna problémovosť je vzápätí zosilnená nasledujúcim introdukčným veršom: „(...) *vítr půlnoční.*“ (ibid.), ohlášajúcim blížiacu sa „mrazivú“ skazu polnočného chladu, ktorá sa aj textovo zrealizuje: „*A povrchnost země zkřehla, / ta libost drnu zvlášť.*“ (ibid.).

Postupne dochádza v jednotlivých obrazoch prírody prostredníctvom metód kumulácie a amplifikácie k intenzifikácii, ale aj k extenzifikácii a k zdynamizovaniu jej skazy: od motívu zármutku lúky a bolestného schnutia ratolesti, cez klesanie, blednutie, chradnutie, odumretie hlavy ľalie, až k úplnému triumfu smrti v predposlednej strofe prvej sémantickej časti: „*Truchlá, zpustlá země stojí! / Smrt se rojí / v nevoli / po poli, / zchvacuje, cožkoli popadne, z světa. / Již po libosti života, již po kráse je veta!*“ (s. 106), v ktorej sa neguje prvá časť incipitného básnického obrazu („*Květl ráj.*“). Rozsievačom bolesti a vykonávateľom skazy je akási alegoricko-mýtická „postava“ **Sevora**[106] **s kosou**, symbolizujúca zimu a smrť: „*Jen Sevor, ten zuřivý, houští / se s náramným třeskotem spouští, / až lesy klestí / tam, kudy chřestí / ten strašný nezhody zhoubné vztek.*“ (s. 104); „*Zima kyne / na zem, / razem / život hyne, / krásy mrou, / podťaté zlobivou Sevora kosou, / nevládnou balšamem, nevládnou rosou, / klesají, prchají, v mizinu jdou.*“ (s. 106). Záverečná strofa prvej

[105] O antitézach apolónske – dionýzovské pozri bližšie Eco, 2005, s. 53 – 56.
[106] V preklade Ľubomíra Feldeka ide o Severáka.

sémantickej časti vyznieva ako barokovo štylizované bezmocné a zúfalé gesto vnútorne rozorvaného lyrického subjektu nad jeho neodvratným zánikom, nad faktom vlastnej smrteľnosti, nad faktom neudržateľnosti pozemského bytia: „*Hrozné, hrozné jsou divy přirození! / Samo sebe aj tráví, plod svůj plení! / Sotva vzniklo, již všecko, coť je zde, / všecko, všecko, i byt můj na zmar jde!*“ (s. 106).[107]

V prvej strofe tretej časti skladby sa objavuje **motív slnka** vo funkcii pendanta postavy Sevora s kosou z prvej časti skladby: „*Hle, jasné je bez mraku nebe, / an v blankyt teď obleklo sebe! / I života kmen / svou přes oblouk ven / tam slunce zlatou si vzneslo tvář.*“ (s. 108). Motív slnka teda symbolizuje jar, resp. leto a život: „*Vše se chápe žít! / Tam se nebe směje, / a sladkou rozkoš leje / v ňádra, nímiž chvěje / dech, an zticha počne vít.*“ (ibid.) Šafárik využíva i v tejto tretej sémantickej časti (tak isto ako i v kontrastnej prvej) metódy kumulácie a amplifikácie, ale v dôsledku výberu štylisticko-výrazových prostriedkov implifikujúcich skôr statickosť a „lahodnosť“ výpovede, dosahuje rozdielny finálny efekt: miera extenzifikácie (variantnosť javov opisovaného prostredia) prírodného obrazu je síce porovnateľná s prvou sémantickou časťou, ale charakter intenzifikácie (stupeň účinku javov na okolité prostredie) je rozdielny.

Kým v prvej časti sa intenzifikácia uskutočňuje prostredníctvom kombinácie výrazov s **dynamickým** nábojom a **záporným** emocionálno-expresívnym zafarbením (najmarkantnejšie je to v druhej časti tretej strofy – ide o už vyššie citované pasáže v súvislosti s alegoricko-mýtickou postavou Sevora s kosou; v nich výrazy typu *zuřivý Sevor, s náramným treskotem se spouští, klestí, chřestí, strašný nezhody zhoubné vztek, krásy mrou podťaté zlobivou Sevora kosou*), v tretej časti sa dosahuje prostredníctvom kombinácie výrazov skôr so **statickým** nábojom a **neutrálnym** alebo **kladným** emocionálno-expresívnym zafarbením (najmarkantnejšie je to vari v tretej strofe tretej sémantickej časti: „*Kam vrhnou okem blíže? / Aj, vyschlý zašustěl les. – / Co zřím? – Tam v myrtové dolině / tři Bohyně, / jež růžový řetěz víže, / si lehký vedou ples. / Tu jacint ambrou kropí, / a tekuté zápachy*[108] *topí. / Tam perlami vře spád / vln modrých; při němž stádo / tou hudbou jsa zpito rádo / svůj v pastvu spouští řád.*“ (s. 108, 110). Uvedený spôsob sémanticky kontrastného komponovania dvoch nosných častí skladby vyúsťuje v poslednej strofe tretej sémantickej časti do paradoxu: „*Divné, divné jest dílo přirození! / Kde se mařiti zdá, tam – pokolení / nových budí kras: pustý zimy rum / tak, co jara lesk, jeví věčný um.*“ (s. 110). Posledná strofa skladby (štvrtá sémantická časť) je zameraná na percipienta a má didaktickú intenciu. Až tu sa naplno

[107] Po motívoch halucinačného snenia a radostnej predtuchy (ide tu o prechodné pásmo medzi nosnými sémantickými časťami) sa však duševný stav lyrického hrdinu harmonizuje.
[108] Podľa *Slovníka slovenského jazyka* (1958 – 1968) zastar. *príjemný pach, vôňa* [4].

odhalí alegorický charakter predchádzajúceho textu. Prvé štyri verše pripomínajú (zúfajúcemu) čitateľovi fenomén neustálej dynamickej zmeny (vytvárajú paralelu s kolobehom prírodných zmien zobrazených v nosných častiach skladby): „*Šetřiž zdárné světa změny, / kdo se octneš v losu jho! / Mračna mizí, jako pěny, / máť i vír své tiché dno.*“ (ibid.), ďalšie štyri verše ho vyzývajú na zmierenie sa s týmto prirodzeným kolobehom, t. j. na akceptáciu utrpenia v ľudskom živote i na akceptáciu samotnej fyzickej smrti človeka: „*Nechtěj trudným nářkem smáčet / tváři želem sevřené; / že skrz trny musíš kráčet / v lokty smrti studené.*“ (ibid.), pretože fyzická smrť nie je definitívna: „*Nebť i v temné hrobů brány / světlo s láskou proráží: / z smrtedlné smrti rány / čerstvý život vyráží.*“ (s. 112).[109] Novátorská je podľa nás najmä prvá sémantická časť: oproti predchádzajúcim básňam, ktoré sme interpretovali, tu už čiastočne dochádza k zdynamizovaniu zobrazovania prírody (slovné vyjadrenia nekoordinovaného, neharmonického pohybu) a ku kreovaniu autentickej pochmúrnej, tragickej atmosféry (slovné vyjadrenia so záporným expresívnym zafarbením) smerujúcej ku katarznému účinku (motívy zármutku, bolesti, skazy, smrti, žalostného lkania stehlíka, kvílenia rastlín i vtákov). Podľa nás môžeme v tomto prípade už hovoriť o náznakoch princípov zobrazovania prírody v romantizme.

---

[109] Ponúka sa možná alegorická interpretácia skladby. **Prvá sémantická časť** by mohla predstavovať **pozemskú existenciu človeka** v zmysle „slzavého údolia“ poznačeného dedičným hriechom s nevyhnutným následkom – smrťou, v ktorom bytie človeka osciluje medzi „nebom na zemi“ (prírodná idyla; prvá časť incipitného verša „*Květl ráj.*“) a „peklom na zemi“ (skaza prírodnej idyly), teda medzi úspešným úsilím o dobrý a cnostný život (ktoré mu zároveň navracia aj transcendentné nebo) a medzi tým, keď toto úsilie zlyháva (a tým transcendentné nebo stráca). P. J. Šafárik vyjadril opozíciu kategórií nebo – peklo, resp. dobro – zlo cez opozíciu vertikálnych priestorových súradníc HORE (*hvězdná vysokost*) – DOLE (*země hlubokost*) a ich problémovú tenziu vo vzťahu k človeku ako pohyb po tejto vertikále (*vznesu, vzletím, zajdu, najdu*): „*Když se z země hlubokosti / vznesu křídlem orlovým, / vzletím k hvězdné vysokosti, / zbuzen třeskem hromovým, / nad svým strojem téměř zajdu, / patře na dno pískové, / ač se, promnuv oči, najdu / v lůne houšti myrtové.*“ (s. 112; ide o finále básnickej skladby). **Tretia sémantická časť** by mohla predstavovať **nadpozemskú existenciu človeka** v zmysle východiskového stavu blaženosti bez zla, utrpenia a smrti, teda transcendentné nebo. Pri **druhej sémantickej časti** by potom išlo o prechodnú hranicu medzi uvedenými formami ľudskej existencie a prostredníctvom motívov snenia (vidiny) či radostnej predtuchy by sa v nej tematizovala fyzická smrť lyrického subjektu a jeho následné „narodenie sa“ v inej forme existencie. Porovnaj i nasledujúci postreh P. Kášu: „Tajomstvo ľudského bytia sa načrtáva cez objavovanie vlastného tvorivého ‚Ja‘, ktoré však vyrastá akoby z permanentného dialógu medzi človekom a Bohom. Miltonov *Stratený raj* odkrýva mladému Šafárikovi ďalší inšpiratívny ‚priezor‘ do metafyziky a filozofujúceho veršovania.“ (2005, s. 288), resp. K. Rosenbauma: „Šafárik poznával svet života, jeho formy, zápasy, prekonávanie nebezpečenstiev a nesmrteľnosť, lebo poznal ‚stratený raj‘ a vedel znovu objaviť raj, neustále metamorfózy života prírody“ (1986, s. 87).

V Šafárikovej zbierke nájdeme aj báseň *Posledná noc*, ktorú hodnotíme ako baladu (žáner typický pre romatizmus); tá je navyše inšpirovaná slovenským folklórom s jánošíkovskou tematikou (a hádam aj Shakespearovou tragédiou *Rómeo a Júlia*).[110] V úvodných šiestich strofách spočíva funkcia prírodného chronotopu v navodení pochmúrnej atmosféry (porov. Písková, 1996, s. 175) s cieľom vyvolať u percipienta pocit hrôzy prameniaceho z prirodzeného strachu. Tento cieľ sa dosahuje ukotvením príbehu do času po západe slnka (hneď úvodný polverš incipitu: „*Jak zapadlo slunce* (...)“ (s. 76); ďalej v texte výrazy *mrákota hustá*, *dolina tmavá*) a (najmä) dynamickými motívmi besnenia prírodných živlov (napr. motív vetra, rachotu hromov, lietajúcich bleskov, trasúcej sa zeme, valiacich sa prúdov).

„*Jak zapadlo slunce, / jak mrákota hustá / se rozlila nebem, až stála zem pustá, / jak mlčelo všecko, jen z řeky šel chřest, / a větrové váli skrz chrasti a klest:* (...)“ (s. 76). Kým uvedená prvá strofa je „miernejšia“, pretože má vo vzťahu k percipientovi len žánrovo-orientačnú funkciu, tak tretia je pre neho „šokovou terapiou“, plnou dynamických obrazov deštrukcie veľkého rozsahu, je stelesnením chaosu, nie harmónie (ako to bolo napr. v básni *Potůček*): „(...) *když obloha zavzní, i rachotí hromy, / a lítají blesky, až třískají stromy, / zem celá se třese, a skaliny řvou, / a proudy se valí, a v dolinu jdou.*“ (ib.).[111]

Pochmúrna atmosféra, dosahovaná v úvodných pasážach textu (spomínaných prvých šesť strof balady) prostredníctvom prírodného chronotopu zakotveného v objektívnej realite, sa v ďalšom narastaní sujetu presúva do obrazov Marienkiných prorockých vízií, predtúch či snov (anticipujúcich tragický koniec lásky zapríčinený dvojnásobnou samovraždou), zakotvených v iracionálnej „nadrealite“, v podvedomí, podčiarkujúc tak atmosféru tajomna, magickosti: „*Již nespím, můj milý; / mně prsy cos lomí, / mé srdce mi puká, a duchové chromí; / jáť znamenám cosi: mne napadá strach, / jen mračna již vidím a hroby a prach.* (...) *Slyš, muži, ten osud: slyš znamení hoře. / Jak usnu, i spatřím hned zkalené moře, / a viseti nad ním dvě srdce, a vždy / jen hořeti ohněm, a zahánět tmy;*“ (s. 80). Obsah prorockého sna sa v závere balady potvrdí ako pravdivý, čím sa neguje téza osvietensko-klasicistického racionalizmu o jedinom možnom – rozumovom poznávaní skutočnosti. Zasadením deja do rôznych priestorov (prvých šesť strof – les, zvyšok – dedina)[112] P. J.

---

[110] Ide o motív dvojnásobnej samovraždy zaľúbencov.

[111] K tomu porovnaj konštatovanie Jána S. Sabola: „V básni *Potôčik* klasicistický obraz sa opiera o harmóniu a vyrovnávanie, jej sémanticko-percepčné dominanty sú: lahodnosť, svetlo, striebristá farba; deminutívum vyvoláva kladné konotácie, potôčik je „pôvabne“ zakľukatený, nemá ešte nespútanú silu ako v romantizme atď. Konotačné ladenie i samotná sémantika je v kontradikcii s romantickou presýtenosťou tmavosti, napätím, dynamikou, pocitom strachu.“ (2007, s. 44).

[112] Uvádzame verše, kde Jánošík opúšťa les smerujúc k dedine: „(...) *i míjelo všecko, i zůstal vzad les, / a leží mu drahá jež před tváří ves.*“ (s. 78).

Šafárik kreuje opozíciu dvoch archetypálnych prostredí s rozdielnou životnou filozofickou koncepciou a životným štýlom: zbojnícky a dedinský, presnejšie roľnícky archetyp. K prvému archetypu sa viažu príznaky ako voľnosť, sloboda, bezstarostný život, náklonnosť a lojalita k druhom, ale i živelná vzbura proti „nespravodlivej" autorite; ide teda o nekonvenčný životný postoj a štýl zbojníckej družiny ako marginalizovanej menšinovej sociálnej skupiny. K druhému archetypu sa viaže usporiadaný život vyžadujúci plnenie povinností, náklonnosť a lojalita k žene, dodržiavanie zaužívaných konvenčných noriem, podriadenie sa autorite (svetskej aj náboženskej – uzavretie manželstva). Šafárik zachytáva Jánošíka ako romantického hrdinu, ktorý sa nachádza v problémovej, tenzívnej zóne priesečníkov uvedených dvoch archetypov: „*Prv, než se vznese tam Dennice v nebe, / jsem při spolku opět, pak zhlídnu i tebe. / V tu zbojníků vůdce, v tu Jánošík řeč, / hle, promluviv, cvátal skrz chrastiny pryč. / Jej pudila láska: a k Mařeně milé / ho nosily nohy, co šípové, čilé*" (s. 76, 78). Konflikt JA (Jánošík), resp. MY (zbojnícka družina) verzus REALITA (nespravodlivosť autorít, páchanie krívd na nevinných) sa premieta aj do konfliktu JA verzus JA (vnútorná rozorvanosť Jánošíka medzi zbíjaním s partiou priateľov – ako jednej z foriem odstránenia nežiaduceho spoločenského stavu – a láskou k žene, ktorá ho núti prehodnotiť osobný rebríček hodnôt a vzdať sa doterajšieho životného štýlu). Nakoniec sa vo forme prísahy, plný futuristického iluzionizmu rozhoduje pre „konvenčný" dedinský život s milovanou ženou,[113] a to paradoxne počas ich poslednej spoločne strávenej noci, čím sa akcentuje tragická osudovosť ľudskej existencie. Vyzerá to tak, že proti nej je každý boj márny. Naozaj?

Zhŕňame: Vývinová cesta slovenskej literatúry v línii klasicizmus – aktualizácia klasicizmu barokovými, resp. rokokovými prvkami – (pre)romantizmus s prvkami sentimentalizmu do istej miery korešponduje so žánrovo-tematickou skladbou básní P. J. Šafárika zo zbierky *Tatranská Múza s lírou slovanskou* (idyla, óda, elégia, poéma, balada – rôzna konštelácia pomerov filozoficko-reflexívnych, didakticko-reflexívnych, ľúbostných, ľudových a národných motívov). V básňach *Na lípu* (óda), *Potůček* (elegicko-ódicko-ľúbostný charakter) a *Jitro* (ľúbostná poéma) je funkcia prírodných motívov a chronotopu „v službe" klasicistického filozoficko-estetického ideálu harmónie človeka a prírody, ktorý nepripúšťa v relácii človek – príroda problémovú oblasť. Výsledkom mimézis je potom básnický obraz smerujúci k pozitívnej sémantickej tonalite s vysokým stupňom statickosti, ktorá odráža tendenciu umeleckej normy k stabilite. V básni *Posledná noc* (balada s jánošíkovskou tematikou) sa však funkcia prírodných motívov a chronotopu pri-

[113] „*Již lesů se spouštím, již vstoupuji v svět / již po horách – hájích víc nebude pět. / Teď na světlo vyjdu: má vinno buď němá: / mé srdce v tom lesku, v němž klesati nemá. / Teď svobodně budu i s tebou si žít, / jak lidé a já i ty chceme to mít.*" (s. 84).

spôsobuje požiadavkám novej mimézis, konštruovanej podľa zásad romantickej poetiky. Šafárik tu kreuje „temnú“, „odvrátenú“ stranu prírody (o ktorej existencii klasicizmus ešte „netušil“) – živelnú, ničivú, tajomnú, nebezpečnú (a predsa krásnu). Výsledkom mimézis je potom básnický obraz tendujúci k negatívnej sémantickej tonalite s vysokým stupňom dynamickosti, ktorá odráža tendenciu umeleckej normy k rozkolísanosti. Stupeň intenzity statickosti a dynamickosti básnického obrazu prírody do istej miery závisí od využitia jazykových prostriedkov s kladnou alebo zápornou expresivitou. V básni *Zašlý a vzešlý ráj* (filozoficko-didaktiko-reflexívna poéma) P. J. Šafárik prehodnotil a prekonal klasicistický ideál ľudsko-prírodnej harmónie, ktorý sa už v tom čase pociťoval ako anachronický. Nahradil ho romantickým ideálom harmónie kontrastu založenej na princípe dynamického vyvažovania bezproblémových (detenzívnych) a problémových (tenzívnych) zložiek. Zaujímavé je, že romantický ideál sa mu podarilo stvárniť v básni inšpirovanej barokovou poémou – je teda nesporné, že barok a romantizmus majú isté spoločné filozoficko-estetické črty. Spoločný je najmä príznak tenzie vyplývajúcej zo zdôraznenia rozpornosti objektívnej reality. Tá je však napájaná z rozdielnych problémových oblastí pomeru človeka k realite i k sebe samému: barok „ťaží“ predovšetkým z rozporu medzi zmyslovým a transcendentným bytím človeka, romantizmus naproti tomu z rozporu medzi jeho racionalitou a emocionalitou. „Víťazná“ emocionálna zložka viac korešponduje s vlastnosťami prírody: s nekontrolovateľnosťou, nevyspytateľnosťou, živelnosťou, dvojdomosťou (dualitou). Romantický hrdina je ako príroda – vie na smrť milovať aj nenávidieť.

LITERATÚRA A PRAMENE

ECO, Umberto (ed.): *Dějiny krásy*. Praha: Argo 2005.

Elektronické verzie slovníkov Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Dostupné online: http://slovniky.juls.savba.sk

JŮZL, Miloš – PROKOP, Dušan: *Úvod do estetiky*. Praha: Panorama 1989.

KÁŠA, Peter: *Medzi intuíciou a poznávaním*. In: Básnické dielo. Bratislava: Kalligram, Ústav slovenskej literatúry SAV 2005, s. 284 – 295.

KÁŠA, Peter: *K problematike „aktuálneho a univerzálneho“ v ranej tvorbe P. J. Šafárika*. In: Pavol Jozef Šafárik a slavistika. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie a dokumentov z osláv 200. výročia narodenia P. J. Šafárika. Red. Pavol Petrus. Prešov: Filozofická fakulta UPJŠ v Prešove, Matica slovenská v Martine 1996, s. 127 – 130.

MATUŠKA, Alexander: *Dielo 2*. Bratislava: Tatran 1990.
PÍSKOVÁ, Milada: *Společenská revolta v díle P. J. Šafaříka*. In: Pavol Jozef Šafárik a slavistika. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie a dokumentov z osláv 200. výročia narodenia P. J. Šafárika. Red. Pavol Petrus. Prešov: Filozofická fakulta UPJŠ v Prešove, Matica slovenská v Martine 1996, s. 173 – 177.
ROSENBAUM, Karol: *Básnik a vedec (K profilu Pavla Jozefa Šafárika)*. In: Tatranská múza so slovanskou lýrou. Bratislava: Tatran 1986, s. 85 – 90.
SABOL, Ján S.: *Teleologický a estetický status slovenského klasicizmu a romantizmu*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška 2007.
SABOLOVÁ, Oľga: *Dobové a nadčasové aspekty Šafárikovej básnickej a literárnovednej tvorby*. In: Pavol Jozef Šafárik a slavistika. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie a dokumentov z osláv 200. výročia narodenia P. J. Šafárika. Red. Pavol Petrus. Prešov: Filozofická fakulta UPJŠ v Prešove, Matica slovenská v Martine 1996, s. 163 – 166.
SEDLÁK, Imrich – VAŠKO, Imrich: *Pamätný dom Pavla Jozefa Šafárika v Kobeliarove*. Sprievodca po živote, diele a činnosti P. J. Šafárika v literárnomúzejnej expozícii pamätného domu v Kobeliarove. Rožňava: ERPO 1986.
ŠAFÁRIK, Pavol Jozef: *Básnické dielo*. Bratislava: Kalligram, Ústav slovenskej literatúry SAV 2005.
ŠIMUNEK, Eugen: *Estetika a všeobecná teória umenia*. Bratislava: Obzor 1976.
VŠETIČKA, František: *Kompoziciána*. O kompozičnej výstavbe prozaického diela. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1986.
ZUSKA, Vlastimil: *Estetika*. Úvod do současnosti tradiční disciplíny. Praha: Triton 2001.

RESUMÉ

Na základe analýzy motívov prírody v básnickej zbierke *Tatranská múza s lýrou slovanskou* autorka štúdie dokazuje, že Pavol Jozef Šafárik prehodnotil a prekonal klasicistický ideál ľudsko-prírodnej harmónie (ktorý sa už v tom čase pociťoval ako anachronický) a nahradil ho romantickým ideálom harmónie kontrastu založenej na princípe dynamického vyvažovania bezproblémových (detenzívnych) a problémových (tenzívnych) zložiek. „Víťazná“ emocionálna zložka viac korešponduje s vlastnosťami prírody: s nekontrolovateľnosťou, nevyspytateľnosťou, živelnosťou, dvojdomosťou (dualitou).

SUMMARY

The motive of nature in the poetry collection Tatranská múza s lýrou slovanskou (The Muse of Tatras with a Slavonic Lyre)

The author of the study proves, based on her analysis of nature motives in Pavol Jozef Šafárik's collection of poems *Tatranská múza s lýrou slovanskou* (literally: *The Muse of Tatras with a Slavonic Lyre*), that Šafárik reappraised the classicist ideal of human and natural harmony, which was felt to be anachronistic at that time. He replaced it with the Romantic harmony of contrast based on the principle of dynamic balancing of the detensive (problem-free) and the tensive (problem) components. The "winning" emotional component more corresponds to the characteristics of nature: uncontrollability, unpredictability, spontaneity, duality.

Šafárikov Jánošík – predstavenie slovanského hrdinu

Mgr. Peter GETLÍK
Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

„*Držme se praotců, kde se jich držeti, spusťme se jich, kde se jich spustiti světlo devatenáctého století káže. Hanba by nám zajisté byla, ještě jednou pravím, hanba vlastenectví našemu, hanba devatenáctému, v kterémž žijeme, století, kdybychom dále nežli otcové naši neviděli, kdybychom k něčemu vyššímu, vznešenějšímu, svrchovanějšímu nežli oni schopní nebyli.*“ (Šmatlák, 2007, s. 11). Pavol Jozef Šafárik vlastenecky vyzval na hrdé, avšak kritické zapojenie súdobej generácie Slovákov do literárnoslovanského aj širšieho európskeho kultúrneho kontextu (1848). Miesto v ňom si mladé národy, resp. národy s prerušenou národnou kontinuitou v časoch sebaidentifikácie, u nás spojenej s národným obrodením, nachádzajú pre ne typickým synkretizmom a ukotvujú svoju pozíciu viacerými dejinnými reťazami do tradícií neraz vzdialených od seba aj niekoľko tisícročí (Goszczynska, 2003, s. 46). V Šafárikovom menšom, no historicky silne rezonujúcom umeleckom diele *Tatranská múza s lýrou slovanskou* popri sebe stoja znaky klasicistickej poetiky čerpajúcej najmä z antiky, motívy slovanskej ľudovej slovesnosti, práca s literárnym materiálom súčasníkov a v zmysle prekročenia praotcov Šafárik ideovo predznamenáva príchod romantizmu. Toto preromantické smerovanie sledujeme najmä pri vlasteneckom motíve opierajúcom sa o postavu Jánošíka v básni *Slavení slovanských pacholků* či pri balade *Poslední noc*. Šafárikovi sa v týchto básňach podarilo zasiať prvý naozaj životaschopný zárodok vlasteneckého reprezentanta národa[114] a pomohol sformovať podstatnú časť kolektívneho vedomia, ktorú by sme v modeli kultúry zaradili do Hofstedeho sféry hrdinov (Gažová, 2009, s. 33). Vychádzajúc z mýtu o Jánošíkovi, P. J. Šafárik vytvoril hrdinu, do ktorého projektuje idealizovanú predstavu národa a ktorý slúži ako podložie pre jeho neskoršiu heroickú prezentáciu v romantizme.

[114] Jeho skoršie záujmy o Jánošíka môžeme sledovať už v zbierke trinástich ľudových piesní so zbojníckou piesňou *O Jánošíkové smrti*, publikovanú v časopise *Prvotiny pěkných umění*, 1817, č. 1.

Heroizmus sa u P. J. Šafárika ešte mieša aj s obrazom zo zbojníckych piesní, ľahkosťou, slobodou a uvoľnenosťou zbojníckeho života. Anakreontské poňatie básne, ktorá oslavuje „milenky“ „hroznovou polívkou“ „radostné spolky“, je v silnom kontraste nielen so známym tragickým koncom hrdinu, ale aj s takrečeno didaktickým záverom *Slávení slovanských paholků* v posledných štyroch strofách.

Záver môžeme interpretovať – v porovnaní s celým zvyškom básne – ako mravoučné odsudzovanie zbojníckej cesty. Silná kontradikcia, ktorú na konci textu pociťujeme, nemusela byť vnímaná ako ostrý rozpor na sklonku klasicizmu. Spomínané napätie mohol presne vystihovať duch doby podvojnou štruktúrou symbolu zbojníctva ako symbol dobra aj zla. Kochol a Vodička interpretujú protirečenie štruktúry symbolu zbojníka ako odkaz na jednu zo základných osvietenských kontradiktívností – medzi rozumom a zmyslami (Goszczynska, 2003, s. 52).[115] Radi by sme však doplnili ešte jednu interpretáciu, ktorá si s predchádzajúcimi neprotirečí, ale zdanlivý konflikt jednoznačne zjemňuje.

Iné pochopenie sporu sa nám núka najmä vďaka motívu cesty za blaženosťou. Ak staviame proti sebe iba posledné štyri strofy a všetky predchádzajúce, porovnávame zavrhnutie zbojníctva a jeho oslavu. Všímame si iba tri kľúčové pozície. Tesne pred významovým zlomom (koniec 76. strofy), významový zlom (začiatok 77. strofy) a záver (80. strofa; Šafárik, 2005, s. 62):

„*Ten, ten, ach, jediné blažený jest,*
jenžto se nikdy těch nespustí cest!“

„*Nedzravý rozumu, zmatený třeskem,*
na oko příjemným zvedený leskem!“

„*ten, ten, ach, jediné blažený jest,*
jenžto se nikdy těch nedrží cest!“

V našej interpretácii túto ostrú opozíciu odstránime – vďaka porovnaniu s ešte jedným opakovaním motívu cesty v 70. strofe. Tá sa – na rozdiel od

[115] Goszczynska nachádza túto interpretáciu vo viacerých prácach, napr. V. Kochol: *Poézia Pavla Jozefa Šafárika*. In: Litteraria, 4, 1961, s. 39 – 61; J. Novotný: *Pavel Jozef Šafárik*, Praha 1971; M. Pištút: *Literárne štúdie a portréty*, Bratislava 1955; K. Rosenbaum: *Poézia národného obrodenia*, cit. d.; F. Vodička: *P. J. Šafařík, obrozenský básnik a vědec*, Česká literatura, 9, 1961, č. 5; M. Szyjkowski: *Poľská účasť*, c. d., s. 15 – 16 (Goszczynska, 2003, s. 52). Odkazy na interpretácie uvádza aj s poznámkou: „Všetci vedci interpretovali záver diela v súlade s moralizujúcimi tendenciami obdobia a poukazovali na rozličné autorove pohnútky a ciele.” (Goszczynska, 2003, s. 52).

ostatných, obsahovo jednotných strof – podľa nás sémanticky láme po druhom verši, od ktorého (až po didaktickú 77. strofu) funguje naplno silný mystifikačný princíp (tamže, s. 60):

„*poslušné k smělosti poněkud vésti;*
zavilé trestati, ostříhat cesty;
strávit dva tolary, zakopat sto:
není-liž veliké umění to?“

Obraz chamtivosti z ukážky je silným protikladom k Jánošíkovej štedrosti známej z hesla „bohatým brať a chudobným dávať“. Až do tejto chvíle, podľa nášho názoru, v básni prevláda úprimná oslava slobodného života zbojníka. Pravdaže, iba pod podmienkou spravodlivosti a spoločenského účelu takéhoto života, v záujme vyšších národnoochraniteľských cieľov. Márna rozkoš, opisovaná v nasledovných veršoch, sa už od Šafárikovej predstavy hrdinu odkláňa nebezpečným chodníčkom. Na umelecké zdôraznenie týchto zastretých hraníc nastupuje chvíľkové zblúdenie z „bezpečných ciest“, ktoré je ukryté v hustom a neprehľadnom lese plnom radosti, osláv a slobody; a až na konci prichádza ostré vytriezvenie, opätovné nájdenie správneho smeru a výstraha venovaná tým, ktorí by sa tiež mohli stratiť. Intenzívny rozpor medzi oslavou zbojníctva a jeho úplným zatratením v texte teda môže byť len ilúziou a hlbší konflikt je medzi slobodou užitou statočne a k vyšším cieľom a slobodou premrhanou.

Šafárikov Jánošík je pre osožné narábanie s nezákonnou slobodou, vzhľadom na spoločenské normy, postava morálne špecifická. Práve vďaka tomu ho Šafárik idealizuje ako vzor pre súdobú generáciu. Ide totiž o hrdinu, na ktorom je možné zobraziť konflikt medzi zákonmi svetskej moci a zákonmi prirodzenými, čiže božskými, ako je napríklad princíp spravodlivosti. Postava Jánošíka tak ponúka v časoch národného obrodenia východisko podriadenému národu, ktorý v snahe o oslobodenie musí pôsobiť podvratne voči usporiadaniu vtedajšej spoločnosti. P. J. Šafárik v zbojníckom hrdinovi zároveň vyzýva na umiernenosť a stanovuje isté morálne hranice, ktoré sú – aj popri nerešpektovaní autority štátu – nevyhnutné. Jánošík je pre „pánov“ zlodejom a zbojníkom, pre „prostý ľud“ predstavuje najmä smelého, štedrého a čestného človeka.

Aj keď je svojím postavením na okraji spoločnosti, v tejto pozícii je dobrovoľne a od obyčajného ľudu sa – odhliadnuc od výnimočných, ale nie nadľudských vlastností – líši najmä voľbou. Vzhľadom na to je pre P. J. Šafárika veľmi podstatné, aby jeho hrdina nedisponoval žiadnymi magickými predmetmi či inými nadprirodzenými schopnosťami (Goszczynska, 2003, s. 47). Jánošíkova ľudskosť je veľmi príznaková aj preto, že ani v oslave, a obzvlášť

ani v balade, neodráža veľkú časť mýtov a čarodejných piesní o Jánošíkovi, ktoré mu nadprirodzené schopnosti pripisujú, čím sa od ľudovej slovesnosti výrazne odkláňa, resp. ju prekonáva v duchu úvodného citátu nášho príspevku.

Od ľudovej slovesnosti sa odpútava aj pri charakterizácii postavy, kde podľa Szyjkowskeho (Goszczynska, 2003, s. 47)[116] vytvára obraz zbojníka na základe klasicistickej schémy héroa a pastiera s idylickým rodokmeňom (Šafárik, 2005, s. 54):

„*Kadeře skroucené, zlaté a dlouhé*
zmítají po krku větříčky pouhé.“

Myslíme si, že na vytvorenie obrazu silného národného hrdinu má popri stručnejšej charakteristike Jánošíka dôležitejšiu úlohu nepriama charakteristika prostredníctvom členov jeho družiny. Napriek tomu, že v básni nepochybne vidíme kolektívneho hrdinu v skupine slovanských paholkov, tento kolektívny hrdina sa centralizuje v postave Jánošíka. Okolo neho doslova, ale aj ako obrazné predstavenie jeho vlastností, ktorých on je najrýdzejšia podoba, stojí verná družina Jánošíkova. Individuálny povahopis jednotlivých postáv je navrstvený na všeobecné vlastnosti súceho zbojníka ako sila, vernosť, spravodlivosť. Jánošík bol vrcholom všetkých spomínaných kladných črt. Bol „Mužnost nad mužností“, „Veliký velikých zbojníku vůdce“ aj „schytralý schytralých pacholků svůdce“ (Šafárik, 2005, s. 42). Všetky kladné črty paholkov teda nepriamo pomenúvajú aj najlepšieho zo zbojníkov. P. J. Šafárik zároveň niektorých, najmä silou sa vyznačujúcich členov družiny, karhá za to, že neboli schopní svojho vodcu ochrániť, čím fyzickú silu stavia do pozadia a vyzdvihuje hlavne morálnu veľkosť hrdinu. Uvedená nepriama charakteristika je pri identifikácii národa s konkrétnym hrdinom pre Šafárika dôležitá podobne ako absencia magických prvkov pri opise Jánošíka. Samotná idealizácia a sústredenie sa iba na Jánošíka by kontrast medzi hrdinom a národom väčšmi zdôraznil a zbojníka od svojho národa vzdialil. Použitím kruhu postáv, ktoré síce nie sú rovnako výnimočné ako on, ale sú mu blízke a ktoré sa svojou voľbou vymaňujú z pút zákona a podieľajú sa na uplatnení ideí božskej spravodlivosti a slobody, vie Šafárik priblížiť vlastenecký ideál národu.

Výber Jánošíka ako vhodného hrdinu a možný symbol oslobodenia môže ústiť do zásadného problému tragického konca. Použitím historickej postavy, ktorá bola skutočne za svoj spôsob života popravená, čo pravdivo odrážajú aj

[116] Odvoláva sa na M. Szyjkowski: *Poľská účasť v českém národním obrození*, II. diel, Praha 1935, s. 14.

mýty o Jánošíkovi v ľudovej slovesnosti, vzniká v básni nevyhnutné napätie. Anticipáciou smrti hrdinu sa oslava slobodného života pociťuje ako trpká a jeho úsilie môže byť vnímané ako márne. P. J. Šafárik spomínanú osudovosť využíva, ale jej najhoršiemu dôsledku – a teda beznádeji – sa úspešne vyhýba. Darí sa mu to vďaka oslobodzujúcej analógii k zrade, predaniu, mučeniu, odsúdeniu, smrti aj nesmrteľnosti Krista v 17. a 18. strofe (Goszczynska, 2003, s. 51).[117] My by sme však mohli zdôrazniť aj nádej v postave Putnoka, ktorý sa v súboji pri chytaní Jánošíka jediný ubráni veľkej presile a napokon sa mu podarí bezpečne ujsť späť do lesa. Jeden slobodný zbojník ostáva a dedičstvo Jánošíkovej generácie pretrvá. Na Putnoka dopadá obrazná výzva na zotrvanie, aby si ho básnik stihol zapamätať a opísať ho (Šafárik, 2005, s. 54):

„*Nenáhli, netěhni, počkej si trochu!*“

Putnok chvíľu zotrvá, no potom sa uberá naspäť do bezpečia hôr. Či z neho niekedy vyjde s istotou nevieme, čo môžeme interpretovať ako skrytý apel na čitateľa. V bezpečí hôr sa skrýva aj ďalšia špecifická vlastnosť zbojníka. Práve v miestach, ktoré iným naháňajú strach, sa zbojník cíti najbezpečnejšie a je od smrti najďalej, lebo pravá hrozba na neho čaká v dolinách pri strete so svetskou mocou. Tragický osud je možné oddialiť jedine skrývaním sa v horách. Večne schovaný zbojník ale nie je ten, ktorého Šafárik kladie na piedestál. Šafárikov hrdina ide vedome v ústrety svojmu osudu v duchu kresťanskej tradície. Najviac spomínaný motív cítime v rámci gradácie troch variácií verša z balady *Poslední noc* (Šafárik, 2005, s. 76):

„*jdu dál, byť i smrti jsem jíti měl vstríc.*“

Možnosť odvrátenia od tragického konca, ktorú ale hlavný hrdina nezvolí, je zobrazená pomocou inverzného poradia sémantickej inklúzie. Výberom zbojníckeho spôsobu života táto inklúzia smeruje k tragickému zavŕšeniu. Poradie pomenovaní „*pacholků, holomků, šibenců*“[118] sa použije v básni spolu štyrikrát – piaty raz je poradie slov prevrátené, a to v sémanticky relevantnom priestore pri opisovaní bezpečia hôr. Hory v 61. strofe (Šafárik, 2005, s. 56):

---

[117] Na túto zaujímavú interpretáciu upozorňuje Goszczynska aj vo vzťahu k neskoršiemu Bottovmu romantickému spevu, v ktorom je Jánošík vzkriesený v čarodejnom svete vodných víl.

[118] Sémantickú inklúziu aj jej inverzné poradie verne zachováva aj Feldekov preklad: „junáci, zbojníci, šibenci“.

„*ochotně poskytly příbytku těm*
šibencům, holomkům, pacholkům všem.“

Zreteľný obrat tu smeruje preč od nebezpečenstva, čo v spojení s topografiou opisujúcou bútľaviny, koruny stromov, jaskyne, kry a všetky miesta, kde sa zbojník mohol schovať, predstavuje pre zbojníka radostnú alternatívu. Táto úplne bezstarostná voľba je zveličená práve v mystifikačnej pasáži pred didaktickým záverom (Šafárik, 2005, s. 60):

„*Nesíti, nežíti, bez péče býti,*
nezoufat, netroufat, z potůčka píti,
lehnout bez starosti, pokojně spát,
bez psoty, bez cloty vesele vstát.“

Ako sme už interpretovali, tu vidíme nesprávnu cestu, v ktorej sa možno stratiť a Jánošík je pravým hrdinom hlavne preto, že nevolí o toľko ľahšiu cestu, ktorá ale nevedie k blaženosti. V tomto bode zároveň spoznávame hlavnú ideu básne *Slavení slovanských pacholků* a základnú charakteristiku Šafárikovho Jánošíka. Pavol Jozef Šafárik sa v mnohom drží poetiky slovenského klasicizmu. Používa vysoký štýl, načrtá anakreontské radosti, vzýva múzy, opiera sa o historické námety a idealizuje realitu, no ideovo vidí ďalej než jeho praotcovia, čo mu umožňuje tradíciu prekonať a stáva sa básnikom preromantizmu. Vlastný obraz Jánošíka ponúka romantickej generácii, ktorá ho využíva naplno a vďaka iba načrtnutej a nie v plnej miere realizovanej heroickosti môže byť Šafárikov hrdina trvalo akceptovaný v kultúrnom vedomí národa v časoch spoločenského pokoja aj nadčasovým východiskom pre revolučnú vlastenecku literatúru.

LITERATÚRA A PRAMENE

BÍLEK, P. A.: *Hledání jazyka interpretace*. 1. vyd. Brno: Host 2003.

GAŠPARÍKOVÁ, V.: *Jánošík: obraz zbojníka v národnej kultúre*. Bratislava: Tatran 1988.

GAŽOVÁ, V.: *Perspektívy kulturológie*. 1. vyd. Bratislava: Peter Mačura – PEEM 2003.

GAŽOVÁ, V.: *Úvod do kulturológie*. Bratislava: Národné osvetové centrum 2009.

GOSZCZYNSKA, J.: *Mýtus o Jánošíkovi vo folklóre a slovenskej literatúre 19. storočia*. Bratislava: Juga 2003.

HRABÁK, J.: *Poetika*. Praha: Československý spisovatel 1973.
HRABÁK, J.: *Úvod do teorie verše*. 4. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1970.
KOLLÁR, J. – ŠAFÁRIK, P. J.: *Piesne svetské ľudu slovenského v Uhorsku*. Diel 1. – 2. Bratislava: Tatran 1988.
KRAUS, C.: *Slovenský klasicizmus: poézia*. Bratislava: Tatran 2004.
MIKO, F.*: Od epiky k lyrike. Štylistické prierezy literatúrou*. Bratislava: Tatran 1973.
SABOL, J.: *Teória literatúry. Základy slovenskej verzológie*. 2. vyd. Košice: Rektorát Univerzity P. J. Šafárika 1988.
ŠAFÁRIK, P. J.: *Básnické dielo*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram 2005.
ŠAFÁRIK, P. J.: *Literatúra, jazyk, spoločnosť*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1961.
ŠKVARNA, D.: *Začiatky moderných slovenských symbolov: K vytváraniu národnej identity od konca 18. do polovice 19. storočia*. 1. vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied 2004.
ŠMATLÁK, S.: *Dejiny slovenskej literatúry II*. 4. vyd. Bratislava: Literárne informačné centrum 2007.
ŠMATLÁK, S.: *Dejiny slovenskej literatúry od stredoveku po súčasnosť*. 1. vyd. Bratislava: Tatran 1988.

RESUMÉ

Predkladaný príspevok skúma počiatky literárneho zhmotnenia kultúrneho hrdinu Jánošíka. S dôrazom na proces sebaidentifikácie národa sledujeme jeho literárne predstavenie Pavlom Jozefom Šafárikom v diele *Tatranská múza s lýrou slovanskou*. Porovnávame charakter Jánošíka ukotvený v ľudovej slovesnosti s preromantickým Šafárikovým Jánošíkom a poukazujeme na zásadné zmeny v charaktere, z ktorých neskôr bohato čerpá romantická literárna tradícia s národnobuditeľským duchom. V básňach *Slavení slovanských pacholků* a *Poslední noc* analyzujeme najmä nepriamu charakteristiku v kolektívnom hrdinovi a hľadáme morálne ideály, ktoré oscilujú medzi anakreontským užívaním si života v klasicizme a idealizovanou smrťou v romantizme. V závere potvrdzujeme Šafárikovo preromantické prekročenie klasicistického obdobia práve predstavením základov kultúrneho hrdinu.

SUMMARY

Šafárik's Jánošík – introduction of Slavic hero

The submitted paper observes Jánošík as the cultural hero from his first literary objectification. It follows his literary introduction from Pavol Jozef Šafárik in *Tatranská múza s lýrou slovanskou* (literally: *The Muse of Tatras with a Slavonic Lyre*) with an emphasis placed on a process of self-identification of a nation. The character of Jánošík based in a folk art is being compared with a preromantic figure from P. J. Šafárik. This preromantic hero underwent a significant character development and these changes are the base for romantic literary tradition and Jánošík as the hero, the awakener of the nation. In the poems *Slavení slovanských pacholků* (literally: *Celebrating Slavic Youths*) and *Poslední noc* (literally: *The Last Night*) we are mostly analyzing an undirect characteristic of collective hero and we try to find moral ideals, which are oscillating between anacreontic enjoying of life and idealized death in the Romanticism. In the results it is confirmed that P. J. Šafárik exceeded the preromatic character of classicistic period by introduction of a cultural hero.

V jaká divotvorná láska se cítění ve svých rozplyne hrách (Filozoficko-antropologický model lásky v poézii Pavla Jozefa Šafárika a jej preklade)[119]

PhDr. Matúš MARCINČIN, PhD.
Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Do srdca im vložil tušenie večnosti.
(Kazateľ 3, 11)

Ak jestvuje v umení téma, ktorá je v ňom prítomná odnepamäti a ktorej sa nikdy nevzdá, je to bezpochyby láska. Disparátnosť chápania pojmu *láska* nás nevyhnutne privádza k hľadaniu etymológie tohto slova. V kontexte našej západnej civilizácie to znamená vstúpiť na pôdu klasickej gréčtiny, lebo otázka lásky a jej rozličných foriem je v skutočnosti problémom jazyka, pretože „slovo láska sa stalo najpoužívanejším i najzneužívanejším slovom, s ktorým dnes spájame celkom odlišné významy. (...) Spájajú sa v konečnom dôsledku všetky formy lásky dovedna a je láska – napriek rôznorodosti svojich prejavov – napokon jediná, alebo naopak, používame to isté slovo na pomenovanie úplne rozdielnych skutočností?“ (Ratzinger, 2006, s. 7).

Pokiaľ sa ľudské ja, teda človek ako diferencovaná celistvosť (bližšie pozri Letz, 2011, s. 44 – 57), skladá z duše (*psyché, anima*) a ducha (*pneuma, spiritus*), ktoré spolu tvoria tzv. duchovnú dušu (*anima spiritualis, anima intellectualis*), a okrem toho z tela (*sarx* ako ľudská prirodzenosť, *sóma* ako fyzické telo), v týchto intenciách môžeme uvažovať aj o láske v jej klasickom gréckom poňatí. V pohlavnom spojení pri vnímaní tela ako „sóma“ sa muž a žena stávajú jedným fyzickým telom; naopak, pri pohľade na telo ako „sarx“ sa stávajú jedným úplným človekom. Na telo sa viaže láska *eros*, ktorej môžeme priradiť atribúty žiadostivosti, túžby, egoizmu, privlastňovania. S dušou je spätá láska *filia*, ktorá označuje priateľský cit. Láska *agapé* sa zasa spája

[119] Tento príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 1/0736/15 – *Metodologické prieniky do (re)interpretácie diel slovenskej a svetovej literatúry* (vedúci grantu: prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc.).

s duchom človeka a je to láska darujúca, nezištná, zriekajúca sa, obetujúca sa, výlučná a navždy. Tento výraz sa v starej gréčtine používal len veľmi okrajovo, oproti tomu v gréckych prekladoch biblických textov skoro výlučne (slovo *eros* sa v celej Biblii vyskytuje len na dvoch miestach Starého zákona – bližšie pozri Ratzinger, 2006, s. 8). Rovnako ako človeka, aj lásku musíme vnímať ako diferencovanú celistvosť jej jednotlivých dimenzií, pričom každá z nich je dôležitá a podstatná, taktiež ako ich jednota vo vzájomnej harmónii. Pre úplnosť treba dodať, že láska *agapé* nevyhnutne prerastá do *caritas agapé*, čo je láska, ktorá prekračuje hranice muža a ženy smerom k ľudskému spoločenstvu a cez dobročinnosť (charita ako „činenie dobra" v najširšom význame) sa snaží o nastolenie spravodlivej spoločnosti. Na inej úrovni diskurzu – dynamickejšej – by sme sa možno mohli priblížiť porozumeniu týchto rozdielov cez pojmy *túžiť po druhom* (eros), *mať rád* (filia), *ľúbiť* (agapé) a byť dobroprajný (*caritas agapé*). Len v takejto diferencovanej celistvosti potom môžeme v pravde vnímať slovo *milovať*, ktoré dáva všetkému jednotu a stáva sa ideálnym vyjadrením slova *láska*.

Anglický spisovateľ Clive Staples Lewis vo svojej knihe *Štyri lásky* (*The Four Loves*, 1960) hovorí o náklonnosti (gr. *storgé*), priateľstve, erose a agapé. Grécke *storgé* definuje ako „náklonnosť, obzvlášť rodičov k svojmu potomstvu" (Lewis, 2014, s. 39) a predstavuje ju ako druh lásky spoločný pre celý živočíšny svet. Z nášho pohľadu však lásku považujeme za exkluzívne ľudský fenomén, preto *storgé* do nášho modelu nezahŕňame a priznávame mu iba štatút predstupňa lásky, jej nedokonalého obrazu – môže existovať láska bez slobodnej vôle, bez slobodného rozhodnutia milovať? Sloboda patrí výlučne človeku.

			LÁSKA	**milovať**
ČLOVEK ako diferencovaná celistvosť	duchovná duša (*anima spiritualis, anima intellectualis*)	duch (*pneuma, spiritus*)	agapé (caritas agapé)	*ľúbiť (byť dobroprajný)*
		duša (*anima, psyché*)	filia	*mať rád*
	telo (*sóma/sarx*)		eros	*túžiť po druhom*

Vzájomný pomer jednotlivých dimenzií lásky v jej rozličných formách (láska k deťom, k prírode, hudbe, vlasti, priateľom, Bohu, láska medzi mužom a ženou ako láska par excellence atď.) sa stáva jednou z charakteristík umeleckého zobrazovania lásky. Akcentovanie toho-ktorého aspektu jedinej lásky je právom tvorcu ako slobodnej ľudskej bytosti, ktorá na seba berie riziko, že namiesto pravej lásky prinesie iba jej karikatúru, v horšom prípade jej falzum alebo paškvil. Tento výrok v plnej miere platí aj pre slovesné umenie.

Podobná veľkodušnosť je však neprípustná v umeleckom preklade. Prekladateľ by si mal byť vedomý viacdimenzionálnosti lásky a snažiť sa o zachovanie vzájomného pomeru parciálnych zložiek lásky v pomere, v akom ich namiešal pôvodný autor. Fundamentálnou otázkou umeleckého prekladu je vyriešenie vzťahu medzi totožnosťou a ekvivalenciou originálneho a prekladového textu. Ak by sme vzťah medzi originálom a ideálnym prekladom mali vnímať ako totožnosť, nevyhnutne by sme dospeli k téze o nepreložiteľnosti diela (porov. Levý, 2012, s. 111), lebo absolútna totožnosť je nemožná. Ako prijateľnejšie sa javí vymedzenie, že umelecká (estetická) zhoda je dôležitejšia než zhoda umeleckých prostriedkov, teda že skôr ako o totožnosti nám treba hovoriť o ekvivalentnom účinku.

Charakter umeleckého diela, ktorý v sebe skrýva potenciálnu nekonečnosť interpretácií, podľa nášho názoru lepšie vystihuje dynamická ako statická lexika. Ako produktívne sa nám preto javí vymedzenie pojmu ekvivalencia v binárnej opozícii s pojmom totožnosť práve v dynamickej perspektíve. Takto môžeme vnímať ekvivalenciu ako limitné približovanie sa totožnosti v dimenziách identity výrazu a invariantnosti významu. Zdôrazňujeme práve povahu limity ako matematickej hodnoty (totožnosť), ku ktorej sa premenná (v našom prípade každé prekladané dielo) približuje bez obmedzení ľubovoľne blízko, ale nikdy ju nedosiahne (identitu výrazu a invariantnosť významu). Prekladateľské majstrovstvo je v tejto optike nepriamo úmerné vzdialenosti medzi krivkami ekvivalencie (reálny preklad) a totožnosti (ideálny preklad).

V tejto optike postulujeme, že preklad „lásky“ bez ohľadu na to, či ide o posledný motív alebo o hlavnú tému, by sa mal pohybovať v medziach hľadania ekvivalencie na úrovni výrazu aj významu, pričom v rámci hľadania tejto ekvivalencie sme za to, aby sa prekladateľ pri pomere jednotlivých rozmerov lásky snažil dosiahnuť v rámci možností totožnosť a rešpektovať pôvodný obraz lásky v zmysle zastúpenia jeho čiastkových zložiek. Inak povedané, aby zachoval konštantnú vnútornú štruktúru (totožnosť v proporcii medzi *erosom*, *filiou*, *agapé*, príp. *caritas*) pri variabilite vonkajšku (ekvivalencia).

V jednom z rozhovorov sa exilový básnik a prekladateľ Karol Strmeň vyjadril, že „preložiť báseň je ako postaviť dýku proti sebe“ (2008, s. 522).

V súčasnosti asi niet na Slovensku prekladateľa, ktorý by sa po hrane dýky prechádzal tak rád a tak provokujúc ako Ľubomír Feldek (1936). Zvlášť, keď tá dýka ukazuje na srdce. Pretože preklady „lásky“ sú samostatnou kapitolou Feldekovho prekladateľského umenia.

Ten sa v roku 1986 postaral o tzv. intralingválny (vnútrojazykový, vnútroliterárny) preklad básnickej zbierky šestnásťročného Pavla Jozefa Šafárika *Tatranská Múza s lírou slovanskou* (Levoča 1814) do modernej slovenčiny. Aspoň na okraj treba poznamenať, že o vnútroliterárnom preklade môžeme v týchto súvislostiach hovoriť len s určitou modifikáciou jeho tradičného chápania podľa Romana Jakobsona (1959). Ten ho vníma ako semiotickú reprodukciu v rámci toho istého jazyka, čo je v tomto prípade do veľkej miery problematické, keďže ide o preklad zo Šafárikovej podoby slovakizovanej češtiny do súčasného slovenského jazyka, a teda kvalitatívne ide o niečo iné, ako je napríklad Feldekov preklad Hollého *Žalospevov* z predsa len slovenskej(šej) bernolákovčiny. Napriek tomu Marián Andričík (2013, s. 98 – 99) uvádza prinajmenšom tri dôvody, prečo môžeme v tomto prípade uvažovať o preklade vnútroliterárnom – čeština nebola autorovým materinským jazykom, špecifické miesto češtiny v dejinách slovenčiny a snahy o jej slovakizovanie. Akokoľvek, zdá sa, že minimálne veľká príbuznosť pôvodného a cieľového jazyka znásobuje nároky na kvalitu toho-ktorého prekladu, keďže na úkor pragmaticko-komunikačnej funkcie prekladu sa tu posilňuje funkcia esteticko-komunikačná.

Feldekovým prekladom *Tatranské Můzy* sa okrem spomínaného M. Andričíka (2013) zaoberali aj K. Rosenbaum (1986), N. Krausová (1988) a najmä A. Valcerová (1993), ktorá syntetizuje predchádzajúce výskumy a zaoberá sa aj príspevkom P. J. Šafárika k slovenskej teórii prekladu (2000, s. 52 – 71). V záverečnom hodnotení Valcerová (tamže, s. 63) nepriamo znižuje estetickú hodnotu prekladu Ľ. Feldeka, naznačuje jeho ukotvenosť v poetike prekladu 80. rokov, keď zvýrazňuje predovšetkým jeho popularizačný rozmer: „Je výrazom obdobia, ktoré vychádzalo v ústrety čitateľskému vkusu v maximálnej miere, a bez Feldekovho prekladu by Šafárik zostal dodnes zakliaty pre široké vrstvy čitateľov.“

Naším cieľom sa na tomto mieste stáva selektívna analýza Šafárikovej poézie a jej prekladu cez optiku motívov lásky vo vyššie naznačenej perspektíve filozofickej antropológie. Predmet našich úvah sme si nezvolili náhodne, keďže poznatky z iných Feldekových prekladov (o Shakespearovi napr. Vilikovský, 2013) hovoria, že práve otázka lásky je jedným z najviac kontroverzných bodov prekladateľskej koncepcie Ľubomíra Feldeka tak pre kritikov, ako aj pre čitateľov.

Za základ nášho výskumu sme si zobrali báseň *Poslední noc*, v ktorej autor tematizuje jánošíkovský mýtus cez obraz posledných spoločných chvíľ le-

gendárneho zbojníka Juraja Jánošíka a jeho milej. Téma sa stala pre nás predpokladom textovej realizácie všetkých dimenzií lásky, čo sa v konečnom dôsledku aj potvrdilo.

Najvyššia z nich – *agapé* – sa prejavuje hneď na začiatku, keď v sugestívnej atmosfére súmraku a prichádzajúcej búrky je Jánošík v role Ježiša Krista vystavený pokušeniu svojho najbližšieho druha, ktorý sa ho (podobne ako apoštol Peter – Mk 8, 31 – 32) snaží odhovoriť od svojho poslania najprv cestou racionálnych argumentov: *„Poď, bratře,“ tak vece z nich jeden, „ať ujdem / té strašlivé bouřce, a v jeskyni půjdem.“* Prvá Jánošíkova odpoveď vyjadruje silné odhodlanie naplniť svoj osud v láske k Márii, svojej milej, aj za najvyššiu cenu: *„Ach, nejdu! Mne srdce mé táhne tím víc: / jdu dál, byť i smrti jsem jíti měl vstříc.“* Pokušiteľ pridáva aj emocionálny podtón a znovu sa odvoláva na zdravý rozum: *„Jaks proměněn, bratře, k nám stydneš, co kámen, / jen jedné tě hřeje a zžírá vždy plamen. / Ta ohromná bouře, ta dalekost cest –*.“ Jánošík chce naplniť svoje povolanie k láske, preto druhýkrát odpovedá ešte ráznejšie: *„Mlč! Jedno mně vše teď a tolikéž jest.“* (porov. Mk 8, 33b). Na rozhraní klasicistického (rozum) a romantického („nerozumný“ cit) sa zjavuje láska *agapé*, ktorá chce milovať tak, že je ochotná zrieknuť sa istôt a obetovať aj samu seba. A víťazí: *V tu zbojníků vůdce, v tu Jánošík řeč, / hle, promluviv, chvátal skrz chrastiny preč.* (porov. Mk 14, 42a). Ak by sme sa rozhodli postavu Jánošíkovej milej čítať alegoricky (riskujúc nadinterpretáciu) a stotožnili ju s národom, láska *agapé* by tu vyrástla a dozrela až ku *caritas*.

Feldek v tomto prípade dospieva rovnako k láske *agapé*, aj keď celkové vyznenie oproti originálu je o poznanie slabšie:

Ach, nejdu! Mne srdce mé táhne tím víc: / jdu dál, byť i smrti jsem jíti měl vstříc.
Mňa ťahá to inde a pôjdem tam rád, / aj keby ma dostal hneď do ruky kat!

Sémanticky najvýraznejšie časti (srdce, smrť), navyše v protikladnom postavení, Feldek prekladá perifrasticky, čo zvlášť v druhom prípade má z pohľadu aktivity subjektu opačné smerovanie (aktívne „*ísť* v ústrety smrti“ oproti pasívnemu „*dostať sa* do rúk kata“). Podobne aj na inom mieste prekladateľ sa posúva od *bych třebas i smrti šel pro tebe vstříc* k *aj keby ma do rúk mal dostať dnes kat!* Dôslednosť svojej prekladateľskej metódy potvrdzuje Feldek aj na treťom mieste: *bych třebas i smrti šla pro tebe vstříc* (*aj keby nás spolu mal popraviť kat*). Vo vyvrcholení básne sa po štvrtý raz stretávame s týmto prekladom: *sám převčasné smrti tak pospíchal vstříc* (*Nuž ber si ma, kat!*).

Motív dobrovoľnej obety kvôli milej (láske) ako principiálna súčasť *agapé* sa tu trochu stráca, čo je navyše ešte v prvom prípade podporené vynechaním podmetu *srdce* (resp. nahradením neosobným *to*) a pridaním neutrálnejšieho výrazu (*pôjdem*) *rád*. Zdá sa, že Feldek sa od obety *agapé* dostal k voľnejšej *filii*.

Pri prvom stretnutí zamilovaných Jánošík nadšene vyjadruje túžbu *ať* (milá) *cítí, ať pozná, jak miluji ji!* V tomto kontexte môžeme uvažovať o láske v jednote všetkých jej dimenzií. Zmätočne na nás môže potom pôsobiť preklad, ktorý zužuje lásku len na *eros*: *a robil ti stále len slasť a nie bôľ!*

Šafárikovo dvojveršie *teď kvete nám radost, ta zaženiž mrak, / ta udusiž bázeň, ta vyjasniž zrak!* by sme mohli pokojne uviesť ako príklad na tvarovanie lásky *filia*. V preložených veršoch však môžeme sledovať podstatný významový posun: *Chcem prežiť tú chvíľu, chcem prežiť tú slasť! / Čas vypusťme z hlavy a premôžme strasť.* V sémanticky dominantnej pozícii na konci verša prekladateľ pracuje s vertikálnou metaforou (rýmom) *slasť – strasť*. Pre Ľubomíra Feldeka je viac ako príznačné, že tieto dva výrazy sú centrálnymi pojmami hedonistickej filozofie Epikura zo Samu. Epikurovské poňatie lásky posilňuje aj sloveso *prežiť* v spojení so substantívom *chvíľu*, čo spolu evokuje známe *carpe diem*. Dvojnásobné použitie slovesa *chcem* v dominantnej pozícii na začiatku verša zasa udáva egoistickú tonalitu vnímania lásky. Na tomto mieste prekladateľ jednoznačne opustil priestor duše a lásku (*filia*) posunul do sfér tela (*sóma*), aby vyznela ako *eros*. Pre úplnosť dodajme, že v záverečnej strofe pracuje Feldek opätovne s epikurovskou trojicou slov bez dostatočnej motivácie vo vzťahu k pôvodnému textu: *Ach, láska, to nie sú len žarty a slasti. / Strasť priťahujú tí, čo plesajú v šťastí.* Kriticky sa musíme postaviť aj k Feldekovmu veršu *chcem trošku si užiť, veď odídem potom*, ktorý takisto nemá žiadnu oporu v origináli (*mně hodina šťastná teď bila*) a lásku tiež nasilu deformuje neadekvátnym *erosom*. Napriek tomu, že klasicizmus videl svoj vzor v antike, nie je žiaden dôvod na to, aby mal v Šafárikovej *Poslední noci* epikureizmus svoje miesto.

Posuny nájdeme i vo veršoch opisujúcich lásku *eros* v pôvodnej verzii básne. Zatiaľ čo u Šafárika žena vášnivo vyzýva muža *svol v nevinné hřičky, ó muži můj, svol*, u Feldeka už žena o nič neprosí, už iba konštatuje: *som čistá, aj keď si mi mužom dnes bol!* K zosilneniu *erosu* cez motív priestoru dochádza v situácii, keď Jánošík prichádza k domu svojej milej. Zatiaľ čo v pôvodnom texte čítame *jen rychle vstup v ložnici mou*, v prekladovom texte je priestor zúžený, jeho určenie jednoznačnejšie a situácia jasná: *už vojdi a chytro sa do perín vhrúž!*

Paradoxná situácia nastáva pri niektorých telesných motívoch v origináli, napr.: *Již nespím, můj milý; mně prsy cos lomí, / mé srdce mi puká, a duchové chromí*, resp. *Mnou vidění nehrá: mé prsy cos lomí, / mé srdce mi puká,*

a duchové chromí. Prekladateľ navzdory tendenciám konštatovaným pri jeho prekladateľskej koncepcii mení *prsia* (telo ako *sóma*) za osobné zámeno *ma* (telo ako *sarx*) a z dvoch možných interpretácií odkazuje na *hruď* (čo je aj pravdepodobnejšie), nie na *prsia*, ako by sme u Ľ. Feldeka mohli čakať: *Nie, nespím, môj milý – veď čosi ma budí / a srdce mi zviera, div nepukne v hrudi!*, resp. *To sen veru nie je – veď ma to aj budí / a srdce mi zviera, div nepukne v hrudi!* V tomto prípade sme svedkami oslabovania významu v prekladovom texte. Ľubomír Feldek sa tu vzdal ponúknutej možnosti posilniť *eros* vzťahu, radšej sa uspokojil s istotu v podobe *filie*.

Podobná situácia nastáva aj pri ďalších veršoch: *Tam v krajině štěstí a v pokojné říši / se budeme blažit, a rozkoš pít z číši / té libosti plné a milostných vnad*. Hlavný hrdina vyjadruje lásku cez štyri *erotické* motívy, keď hovorí o rozkoši, ktorá sa bude piť z čiaš *plných ľúbosti* (*krásy*) a *milostných vnád*. Predchádza tomu ešte aj predstava *blaženia sa*. Oproti tomu v preklade sa stretávame iba so slovom *rozkoš*, ktoré zastupuje lásku *eros*, zvyšné tri motívy sú buď vynechané (*blažiť sa*, *milostné vnady*) alebo neadekvátne nahradené (*čaša ľúbosti za plný sud medu*). Lásku tu vnímame skôr ako *filiu* (navyše oproti originálu: *ťa budem mať rád*). Ak sme vyššie hovorili o zachovaní totožnosti v proporcii dimenzií lásky, tu môžeme vidieť, ako sa láska naplnená až po okraj *erosom* zmenila na lásku, ktorá v sebe má len tretinu *erosu* a až dve tretiny *filie*.

Úplné vynechanie *erosu* si môžeme všimnúť pri patetickom verši: *Ó, duše! Ó, rozkoš! Ó, život! Ó, štěstí!* Ak v origináli vidíme štvornásobné zvolanie vyjadrujúce radosť a nadšenie z lásky v pomere jedna štvrtina pre eros a tri štvrtiny pre *filiu*, v preklade už nájdeme zastúpenú len lásku *filia*: *Oj, dušička moja, môj život a šťastie*.

Ako názov nášho uvažovania sme si zobrali slová Pavla Jozefa Šafárika z jeho básne *Láska*: *V jaká divotvorná láska sa cítění ve svých rozplyne hrách!* Chceli sme nimi poukázať na bohatstvo a hĺbku lásky, ktorá mnohými a rozmanitými spôsobmi dokáže tvoriť divy v ľudských životoch a rovnako neopakovateľne, originálne a stále nanovo sa objavuje aj v umení. Ak by sme sa pokúsili o voľný preklad do súčasnej slovenčiny, mohla by táto veta vyzerať aj takto: *V aké divotvorné city sa rozplynie láska vo svojich hrách* (interpretácia *V aké city sa rozplynie divotvorná láska vo svojich hrách* podľa nás nezodpovedá dikcii Šafárikovho verša). Preto nesúhlasíme s interpretáciou Ľ. Feldeka, ktorý túto vetu preložil takto: *Láska! Pre teba však hračkou je mútiť nám city v divotvorných hrách!* Sloveso *mútiť* má pre nás neprijateľný negatívny konotačný význam, ktorý sa automaticky prenáša aj na *lásku* samu osebe. Zdá sa, že podobne problematický prístup k láske sme ukázali aj na niektorých iných miestach skúmaného textu. Aj na základe nami uvedených príkladov však treba prekladateľovi uznať, že preklad ako celok smeruje

v zobrazovaní lásky k homeostáze. Otázkou je, či z hľadiska ideálu, teda hľadania ekvivalencie smerujúcej k totožnosti, môžeme vnímať smerovanie k homeostáze ako akceptovateľné. Podľa nášho názoru áno, ako akceptovateľné, ale zároveň aj ako ústup z vyšších prekladateľských ambícií.

Analýza tvarovania podôb lásky v originálnom aj prekladovom texte Šafárikovej básne *Poslední noc* nám ukázala, že použitie pojmov filozofickej antropológie – a čiastočne teológie – je aj v prostredí slovesného umeleckého diela produktívne a možné. Výsledkom je čiastočné spochybnenie a sproblematizovanie tvrdenia Mariána Andričíka, ktorý v týchto súvislostiach hovorí o „kvalitnom preklade, akým Feldekov preklad Šafárikovej poézie nepochybne je“ (2013, s. 102). Stret našich pohľadov pravdepodobne vyplýva zo sporu o prioritu medzi formou a obsahom. Ľubomír Feldek sa postaral o kvalitný preklad náročného a pre slovenčinu neprirodzeného amfibrachického metra, čoho dôsledkom sú podľa všetkého naznačené disproporcie na rovine významu. Napriek neodškriepiteľnej kvalite formy a únosnosti významu si myslíme, že láska ako ústredný motív umenia a ľudského bytia vôbec by si pri preklade predsa len zaslúžila väčšiu pozornosť a citlivosť, aj pri jednotlivých nuansách. Láska ako termín bez ohľadu na pojmové naplnenie je vysokou, ak nie najvyššou hodnotou naprieč všetkými svetonázormi, azda okrem radikálneho nihilizmu. Podľa nášho názoru by si preto v rámci prekladu zaslúžila prednosť pred inými motivickými zložkami, ktoré sa vo vzťahu k láske stávajú podružnými.

Človek, či už ako tvorca umenia alebo ako ľudská bytosť vôbec, zodpovedá za obraz lásky, ktorý sebou vytvára. Pretože v srdciach nosíme tušenie večnosti.

ADAM: *Do mojej samoty vošla Žena.*

ŽENA: *Láska nenecháva slobodu vôle*
ani tomu, kto miluje,
ani tomu, koho miluje –
a zároveň je láska
vyslobodením zo slobody.

ADAM: *Som Adam. Zvláštne meno.*
Meno, vďaka ktorému mám pocit,
že sa musím stretnúť
s každým človekom.

(Karol Wojtyła: *Lúče otcovstva*, 1964)

LITERATÚRA A PRAMENE

ANDRIČÍK, Marián: *Preklad pod lupou*. Levoča: Modrý Peter 2013.

JAKOBSON, Roman: *On linguistic Aspects of Translation*. In: Venuti, L. (ed.): The Translation Studies Reader. London, New York: Routledge 2000, s. 113 – 118.

LETZ, Ján: *Filozofická antropológia*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave 2001.

LEVÝ, Jiří: *Umění překladu*. Praha: Miroslav Pošta – Apostrof 2012.

LEWIS, Clive Staples: *Štyri lásky*. Bratislava: Porta Libri 2014.

RATZINGER, Joseph (Benedikt XVI.): *Deus caritas est*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha 2006.

STRMEŇ, Karol (ed.): *Návštevy. Antológia svetovej lyriky*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej 2008.

Sväté písmo. Jeruzalemská Biblia. Preklad Anton Botek. Trnava: Dobrá kniha 2015.

ŠAFÁRIK, Pavol Jozef: *Básnické dielo*. Bratislava: Kalligram 2005.

VALCEROVÁ, Anna: *V labyrinte vzťahov*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2000.

VILIKOVSKÝ, Ján: *Feldekov Shakespeare*. In: Revue svetovej literatúry, 2013, r. 49, č. 4, s. 112 – 140.

RESUMÉ

Na základe analýzy tvarovania podôb lásky v originálnom a prekladovom texte Šafárikovej básne *Poslední noc* autor ukazuje, že použitie pojmov filozofickej antropológie (a čiastočne teológie) je aj v prostredí slovesného umeleckého diela produktívne a možné. Výsledkom je čiastočná kritika Feldekovho prekladu hlavne na rovine významu. Napriek deklarovanej neodškriepiteľnej kvalite formy a únosnosti významu si autor myslí, že láska ako ústredný motív umenia a ľudského bytia vôbec by si pri preklade zaslúžila väčšiu pozornosť a citlivosť, aj pri jednotlivých nuansách.

SUMMARY

Philosophical-anthropological archetype of love in the poetry of Pavol Jozef Šafárik and its translation

The author demonstrates that the application of terms of Philosophical anthropology (and partly Theology) is productive and possible also in the area of literary art, as follows from his analysis of shaping the aspects of love in both original and translated texts of Pavol Jozef Šafárik's poem *Poslední noc* (literally: *The Last Night*). The paper results in partial criticism of the Ľubomír Feldek's translation, mostly on the level of meaning. The author of the paper thinks that despite the quality of form and the capacity of meaning, which is declared and inalienable, love as the main theme of art and the human existence itself should deserve more attention and sensitivity during the process of translation, without excluding the individual nuances.

Vnútroliterárny preklad Šafárikovej poézie[120]

doc. PhDr. Marián ANDRIČÍK, PhD.
Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Ak hovoríme o vnútroliterárnom preklade, vychádzame z typológie Romana Jakobsona, ktorý rozoznáva tri typy prekladu:

a) intralingválny (vnútrojazykový alebo vnútroliterárny) – reprodukcia slovných znakov inými znakmi toho istého jazyka; diachronická, nie však synchronická totožnosť jazykov;

b) interlingválny (medzijazykový), čiže vlastný preklad – reprodukcia slovných znakov prostriedkami iného jazyka;

c) intersemiotický (transmutácia) – reprodukcia slovných znakov prostriedkami neverbálnych znakových systémov (preklad do reči nepočujúcich, preklad do technického kódu – do jazyka počítačov).

Pri preklade jedinej básnickej zbierky Pavla Jozefa Šafárika *Tatranská múza s lirou slovanskou* (Levoča, 1814), ktorého autorom je Ľubomír Feldek (1986), sa vynára otázka, či ho možno vôbec vnímať ako intralingválny, keďže de facto ide o preklad z iného, hoci blízkeho jazyka, v tomto prípade z češtiny. Napriek tomuto faktu v prospech intralingválneho chápania tohto prekladu hovoria prinajmenšom tri dôvody:

1. čeština nebol Šafárikov materinský jazyk,
2. úloha češtiny v jazykových dejinách Slovenska,
3. spolu s Jánom Kollárom P. J. Šafárik presadzoval a uplatňoval jej slovakizovanú podobu – „staroslovenčinu“. O rozpornom ponímaní tejto podoby češtiny v jej prirodzenom, domovskom prostredí svedčí aj úryvok z listu Josefa Jungmanna z Prahy Jánovi Kollárovi: „V Čechách nebude se nikdy psáti, jak vy píšete, s nechutí se odvracujeme od tohoto způsobu. A to jest příčina, že vás ne již mezi naše, ale mezi jiného nářečí spisovatele klademe.“

Skeptický postoj P. J. Šafárika k slovenčine ako spisovnému jazyku napriek tomu, že ju uznával za samostatný kmeňový jazyk, je známy. Navyše preferovanie češtiny v umeleckej literatúre malo uňho aj pragmatický aspekt:

[120] Tento príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 1/0736/15 – *Metodologické prieniky do (re)interpretácie diel slovenskej a svetovej literatúry* (vedúci grantu: prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc.).

v predhovore k dielu *Písně světské lidu slovenského v Uhřích* píše: „Budouli Slováci po slovácku psáti, tedy spisovatel ten bude šťastný, který ze svých spisů sto exempláru rozprodá, budouli ale československy psáti, tedy se počet aspoň roztrojnásobní.“

Z pragmatických, komunikačných potrieb – priblížiť literárne diela staršej literatúry čitateľom, pre ktorých sú „bez filologickej prípravy významovo nepriezračné“ (Vilikovský, 1984, s. 26) – napokon vychádza aj intralingválny preklad ako taký. Ten má v našej literatúre už pomerne slušnú tradíciu: spomeňme len Hevešiho preklad Gavlovičovej *Valaskej školy*, Turčányho preklad Hollého eposov, kolektívny preklad jeho *Selaniek*, Feldekov preklad Kollárovej *Slávy dcery* alebo Nižnanského pretlmočenie Bajzovho *Reného*. Podobne to je aj v iných literatúrach. Pre súčasného Angličana je stredoveký hrdinský epos *Beowulf* prakticky nezrozumiteľný, bez prekladu sa nezaobídu ani Chaucerove *Canterburské poviedky*, pri ktorých sa pôvodná veršovaná podoba niekedy nahrádza prozaickou. Predsa však jestvujú autori, ktorí stoja mimo intralingválneho prekladu, autori, „na ktorých sa nesiaha“, a ak, tak doslovným prekladom ako pomôckou pri porozumení textu. Takým je v anglickej literatúre William Shakespeare, ktorého *Sonety* sú dodnes petrifikované vo svojej pôvodnej jazykovej podobe. Zaujímavý intralingválny experiment uskutočnil svojho času americký filozof a básnik George Santayana, ktorý pretlmočil Shakespearov 29. sonet do modernej angličtiny s cieľom ukázať, čo všetko sa týmto pretlmočením zo Shakespeara stráca. U nás má podobný štatút napríklad Pavol Országh Hviezdoslav, ktorého nezrozumiteľnosť pre súčasných čitateľov je však iného charakteru – je skôr dôsledkom jeho idiolektu ako vývinu jazyka.

Okrem týchto pragmatických aspektov má intralingválny preklad význam aj pre samého prekladateľa – práve Ľubomír Feldek sa po svojom preklade Kollárovej *Slávy dcery* vyjadril, že až pri jej prekladaní si ju po prvý raz konečne poriadne prečítal.

Prvá a jediná Šafárikova básnická zbierka *Tatranská múza s lirou slovanskou*, ktorá zohrala významnú úlohu vo vývoji slovenskej poézie čiastočným odklonom od striktne klasicistického kánonu a predznamenaním niektorých romantických tendencií, tvorí spolu so sedemnástimi básňami, uverejnenými neskôr v *Prvotinách pěkných umění* Norberta Hromádku, prakticky celé jeho básnické dielo. V tejto zbierke P. J. Šafárik ukázal, že už ako mladý študent kežmarského lýcea suverénne zvládol celú škálu antických veršových foriem v duchu prevládajúceho klasicistického slohu. Svoj obdivný vzťah k antike neskôr (r. 1833) vyjadril v *Kroku* (str. 42 n.): „... řecká a římská literatura jest základ rozumné a umělecké osvěty národův novějších, její díla neproměnné ředidlo vkusu v oboru krásných umění, tak že, jakž toho zkušenost potvrzuje, každý národ, kterýž svévolně ony odvěčné vzory krásoty a pravdy zamítá,

tím samým ve své literatuře neuchylně v bezchutné šumařství, v surovost a v barbarství se pohřižuje."

Zbierka zaznamenala napospol priaznivé prijatie u vtedajšej literárnej kritiky: Juraj Palkovič vo svojej glose v Týdenníku IV, 1815 chváli „živú a bystrú" fantáziu, „nádhernú, dôstojnú a utešenú" obraznosť a „poetickú" reč, na druhej strane mu vyčíta prílišnú závislosť od cudzích vzorov (Jungmannov preklad *Strateného raja*) a drobné gramatické prehrešky, predpovedá mu však budúcnosť: „bude z neho iste znamenitý básnik a vôbec spisovateľ slovenský"; sľubne sa o ňom vyjadril aj Josef Jungmann, z literárnych historikov potom Jaroslav Vrchlický aj Jaroslav Vlček, ktorý Šafárikovu zbierku označil – spolu s Jungmannovým prekladom *Strateného raja* – za poeticky najvýznamnejšie dielo u nás (t. j. v českej poézii) v druhom desaťročí 19. storočia.

Typologicky sa P. J. Šafárik javí ako *poeta doctus*, u ktorého hrá významnú úlohu vzdelanie a lektúra. V knihe *Antika a česká vzdělanost od obrození do první války světové* uvádza jej autor Karel Svoboda, že P. J. Šafárik vo svojich českých básňach nielen využíva antické verše a strofy, ale z antických autorov vychádza aj motivicky a žánrovo:

„Báseň ‚Jitro' (str. l31 n.) je střídavou písní podle vzoru Theokritových a Vergiliových idyl, báseň ‚Ctnosť' (str. 43) se opírá o dvě ódy Horatiovy (I, 22, III 3) a v baladě ‚Slavení slovanských pacholků' (str. 19 n.) se vzývá Musa (‚Nebeská dívčino, panenko čistá') a napodobuje se Bionův žalozpěv na Adonisa (‚Plačte i kvělte, i není ho víc!')."

Táto motivická, prozodická a žánrová pestrosť Šafárikovej poézie si pri pretlmočení vyžaduje mimoriadne disponovaného partnera a toho nachádza v osobnosti Ľubomíra Feldeka. Ľ. Feldek ako iniciátor aktualizujúceho a modernizujúceho básnického prekladu – pripomeňme jeho článok *Bude reč o preklade* uverejnený v časopise *Mladá tvorba* v apríli 1958 – uplatňuje modernizačný princíp aj pri preklade Šafárikovej poézie. Charakter Feldekových prekladov vystihol Ján Zambor (2000, s. 86 – 87) pri hodnotení jeho pretlmočení Puškina: „... Feldek texty najviac zosúčasňuje. Jeho prekladový prístup má najbližšie k modernému básnickému cíteniu. Súčasne je v básnikových prekladoch obsiahnutá najvyššia miera kreatívnosti. Najväčšmi sa mu podarilo dosiahnuť dojem prirodzenosti, spontánnosti a básnickej suverenity." Tento prístup v sebe skrýva aj isté riziko, na ktoré upozornila Bogumiła Suwara (2002, s. 72): „Na druhej strane sa však translátorský experiment, sprevádzajúci Feldekovu prekladateľskú aktivitu, približuje k vášnivosti hazardného hráča, ktorý veľmi vysoko stávkuje a nechá sa unášať krásou a riskantnosťou hry, čo však môže viesť tak k úplnému dištancovaniu sa od originálu, ako aj od jeho estetických hodnôt."

Treba však povedať, že Ľ. Feldek k Šafárikovmu textu pristupuje citlivo a s náležitým rešpektom, hoci na niektorých miestach sa nevyhol svojej typickej prekladateľskej vlastnosti – predimenzovanej aktualizácii. V *Zdání Slavomilovom* „rozkoš přemilostnou“ nahrádza „erotickým pôvabom“, Morfeus namiesto „maku“ metonymicky opája „ópiom“, v *Slavení slovanských pacholků* Jánošíkovo zvolanie pod šibenicou „Již jste mě snědli“ zexpresívňuje na „Tak si ma zožerte!“, čím zdrsňuje výraz. Inokedy expresivitou anticipuje to, čo P. J. Šafárik len jemne naznačuje: kým v origináli si deväť mládencov v krčme v Polhore lieči srdce „hroznovou polívkou“, Feldek v ďalšej strofe domýšľa: „No len čo stihli tí junáci zdrať sa, / zlapať ich, úbohých, dal krčmár-zradca.“ Tu sa dal prekladateľ očividne zlákať núkajúcim sa bohatým rýmom. Takýchto miest je však v celej zbierke poskromne.

Je očividné, že Ľ. Feldek v duchu teórie skoposu, ktorá pri preklade zdôrazňuje cieľ translátu, má pred sebou svojho modelového súčasného čitateľa očakávajúceho sprehľadnený (nie však zjednodušený!) text, a dáva tak zadosť „pragmatickým potrebám recepcie“ (Gbúr, 1991, s. 219). Ľ. Feldek sa usiluje sprehľadniť predovšetkým zložitú Šafárikovu syntax, ktorej komplikovanosť vynikne najmä pri nápodobe antických veršov, resp. strof (hexametra v *Zdání Slavomilovom* alebo asklepiadskej strofy v básni *Sen*). Odstraňuje časté inverzie a takisto sa vyhýba prechodníkom a príčastiam.

Výzvu pre prekladateľa znamená prozodická stránka Šafárikovej poézie. Okrem už spomínaných antických foriem Šafárik využíva pomerne zriedkavý typ logaedického verša – trochejodaktylský v básni *Potůček* a vari ešte zriedkavejší amfibrachický verš v „jánošíkovskej“ básní *Poslední noc*. Transpozícia trochejodaktyla nie je, prirodzene, pre prekladateľa problémom, keďže sa neprieči prirodzeným fonologickým vlastnostiam slovenčiny, u P. J. Šafárika je však pomerne malý rozdiel a medzi metrom a rytmom – je to dané pravidelným striedaním dvoj- a trojslabičných slov s občasným rozložením daktylu na menšie slovné celky (2 + 1, 1 + 2, 1 + 1 + 1). Hroziacu rytmickú monotónnosť sa Ľ. Feldek usiluje narušať oveľa častejším rozložením daktylu ako v origináli a transakcentáciou na začiatku verša („že nemôžem žiť, / že pre Ľubinku / hyniem za živa“). Veľmi zaujímavý je Šafárikov pokus využiť pri prízvučnom verši amfibrach na priestore dlhšej básne (*Poslední noc*). Možnosťou využiť amfibrach pri preklade poézie sme sa zaoberali v štúdii *O preklade niektorých zriedkavejších metier* (Andričík, 1998), kde sme dospeli k záveru, že napriek silnému napätiu medzi metrickou požiadavkou prvej neprízvučnej slabiky a ustálenosťou slovného prízvuku v spisovnej slovenčine treba rátať popri substitúcii aj s možnosťou zachovania takéhoto metrického pôdorysu básne, pravda, skúmaný materiál predstavoval kratšie lyrické básne. Feldekovo rozhodnutie zachovať amfibrachický charakter uvedenej básne naznačuje nosnosť amfibrachu aj na väčšom priestore, daňou je však nevy-

hnutnosť umiestňovať na začiatku každého verša jednoslabičné neprízvučné slovo. V tomto je inak P. J. Šafárik mimoriadne dôsledný aj v jambických básňach zbierky (*Toužení* a *Život a smrt*), ktoré však už Ľ. Feldek – v súlade so súčasným úzom – celkom logicky variuje využívaním rytmickej licencie, keď umiestňuje na začiatok niektorých veršov daktylotrochej.

Vo svojej štúdii Feldekov preklad *Tatranskej múzy s lýrou slovanskou* vzniesla jej autorka Anna Valcerová kritické pripomienky k Feldekovmu prekladu novátorských básní *Slavení slovanských pacholků* a *Poslední noc*: „najmä jednoslabičné rýmy v závere strofy básne *Slavení slovanských pacholků* pôsobia vo Feldekovom preklade mimoriadne klišéovito, hoci u Šafárika to tak ešte nebolo. Slovenčina nemá veľa jednoslabičných slov a počas vlády sylabotonizmu sa práve tento typ rýmov vyčerpal. V okamihu, keď jednoslabičné slovo v mužskom rýme nahradí slovo viacslabičné, nastáva oživenie pozornosti čitateľa prekladu a zároveň vzrastie jeho záujem o sémantiku“ (2000, s. 61). Tu sa žiada dodať, že vzhľadom na metrickú štruktúru básne, neumožňujúcu prekladateľovi použiť daktylský mužský rým, ktorý by takéto oživenie nepochybne priniesol, je jedinou možnosťou prekladateľa tá, ktorú uplatnil v origináli P. J. Šafárik: „kontaminovať“ prízvučnú prozódiu básne časomerným prvkom – kvantitou, ktorá by na poslednej slabike štvorslabičného slova nahrádzala neprítomný prízvuk: „bída a psota preč utíkají / radost a štěstí se přibližují“ (s. 50). Ľ. Feldek takúto možnosť využíva len v minimálnej miere, pokladáme ju však za veľmi dobrý spôsob dezautomazitácie rytmu v básnickom preklade využiteľný aj pri preklade z iných jazykov.

Vnútroliterárny preklad Šafárikových veršov, publikovaný v dvojjazyčnom vydaní jeho súborného básnického diela, má oproti typickému interlingválnemu prekladu jednu zvláštnosť, ktorá môže spolupôsobiť na prekladateľa a jeho postupy: vzdialenosť medzi východiskovým a cieľovým jazykom tu nie je taká veľká, aby si aj bežný dnešný čitateľ nemohol oba texty skonfrontovať. V prípade kvalitného prekladu – akým Feldekov preklad Šafárikovej poézie nepochybne je – tak môže byť jeho estetický zážitok zdvojnásobený.

LITERATÚRA A PRAMENE

ANDRIČÍK, Marián: *O preklade niektorých zriedkavejších metier*. In: Romboid, r. XXXIII, č. 2/1998, s. 50 – 55.

GBÚR, Ján: *Komunikačné aspekty vnútroliterárneho prekladu*. In: Konfrontačný a komparatívny výskum jazykovej a literárnej komunikácie. In: Literárnovedný zborník 8. Bratislava: SPN, 1991, s. 213 – 223.

SABOL, Ján: *Teória literatúry. Základy slovenskej verzológie*. Košice: Rektorát UPJŠ 1983.
SVOBODA, Karel: *Antika a česká vzdělanost*. [Cit. 17. 8. 2012] Dostupné na internete: http://olympos.cz/Antika/09.pdf
SUWARA, Bogumiła: *O preklade bez prekladu*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2002.
ŠAFAŘÍK, Pavel Josef: *Ohledy metrického veršování illyrských Slovanů*. In: Krok, 1833, III/1, s. 42.
ŠAFÁRIK, Pavol Jozef: *Básnické dielo*. Bratislava: Kalligram a Ústav slovenskej literatúry 2005.
VALCEROVÁ, Anna: *Feldekov preklad Tatranskej múzy s lýrou slovanskou*. In: V labyrinte vzťahov. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2000, s. 52 – 64.
VILIKOVSKÝ, Ján: *Preklad ako tvorba*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1984.
ZAMBOR, Ján: *Preklad ako umenie*. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského 2000.

RESUMÉ

Príspevok sa usiluje pomenovať niektoré špecifické črty vnútroliterárneho prekladu v kontexte slovenskej literatúry na Feldekovom preklade Šafárikovej básnickej zbierky. Uvádza dôvody, prečo tento preklad napriek tomu, že v podstate ide o dva rôzne jazyky, možno vnímať ako vnútroliterárny. Konštatuje motivickú, prozodickú a žánrovú pestrosť Šafárikovej poézie, ktorá si vyžaduje silnú prekladateľskú osobnosť. Ľubomír Feldek je v preklade verný svojej predstave aktualizačného prekladu, k originálu však pristupuje s náležitou úctou. Súčasný slovenský čitateľ môže zároveň pri dvojjazyčnom vydaní konfrontovať oba texty, a znásobiť tak svoj estetický zážitok.

SUMMARY

The intralingual translation of Šafárik's poetry

The paper attempts to name some specific features of intralingual translation in the context of Slovak literature, analysing Pavol Jozef Šafárik's book of verse translated by Ľubomír Feldek. It argues why this translation should

be taken as intralingual despite two different languages involved. P. J. Šafárik's poetry, varied in motifs, prosody and genre, calls for an experienced personality of translator. In his work, Ľ. Feldek is faithful to this concept of recreative (actualising) translation, however, he shows proper respect for the original. With bilingual edition, contemporary Slovak readers can confront both texts, and thus double their æsthetic experience.

POZNÁMKY:

POZNÁMKY:

Pamätná tabuľa s bustou Pavla Jozefa Šafárika umiestnená vo vestibule budovy Rektorátu Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

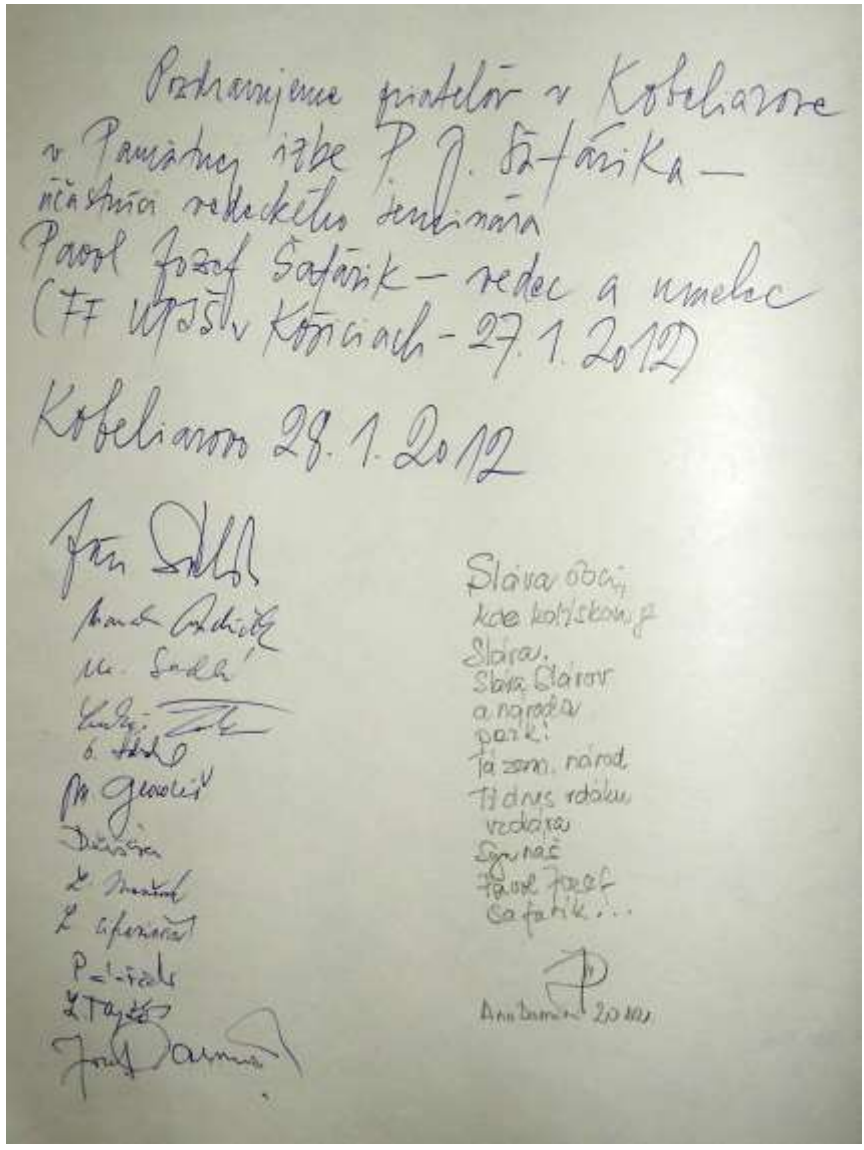
Pozdravujeme priateľov v Kobeliarove
v Pamätnej izbe P. J. Šafárika –
účastníci vedeckého seminára
Pavol Jozef Šafárik – vedec a umelec
(FF UPJŠ v Košiciach – 27. 1. 2012)

Kobeliarovo 28. 1. 2012

Sláva občiu
kde kolýska stojí
Sláva,
Sláva Slávov
a nechaj
pamäť
tá zom. národ
Tí dnes rodáci
vedajú
Syn náš
Pavol Jozef
Šafárik...

Zápis účastníkov vedeckého seminára Pavol Jozef Šafárik – vedec a umelec *v Pamätnom dome Pavla Jozefa Šafárika v Kobeliarove (28. januára 2012)*

*** 13. máj 1795 – Kobeliarovo**

† 26. jún 1861 – Praha

ACTA FACULTATIS PHILOSOPHICAE UNIVERSITATIS ŠAFARIKIANAE 104
2017

NÁZOV PUBLIKÁCIE
Pavol Jozef Šafárik v kontinuite

VEDECKÝ REDAKTOR
Dr. h. c. prof. PhDr. Ján SABOL, DrSc.
Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach

RECENZENTI
prof. PhDr. Miloš ZELENKA, DrSc.
Pedagogická fakulta JU v Č. Budějovicích

prof. PhDr. Karol HORÁK, CSc.
Filozofická fakulta PU v Prešove

EDITORI
doc. PhDr. Marianna SEDLÁKOVÁ, PhD.
Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach

PhDr. Marián GLADIŠ, PhD.
Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach

VYDAVATEĽ
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

ODBORNÉ PORADENSTVO
Univerzitná knižnica Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

MIESTO VYDANIA	ROK VYDANIA	NÁKLAD
Košice	2017	250 ks

POČET STRÁN	ROZSAH	VYDANIE
192	9,45 AH	prvé

TLAČ
Equilibria, spol. s r. o., Košice

ISBN 978-80-8152-563-6 (TLAČENÁ PUBLIKÁCIA)
ISBN 978-80-8152-564-3 (E-PUBLIKÁCIA)

ISBN 978-80-8152-563-6